

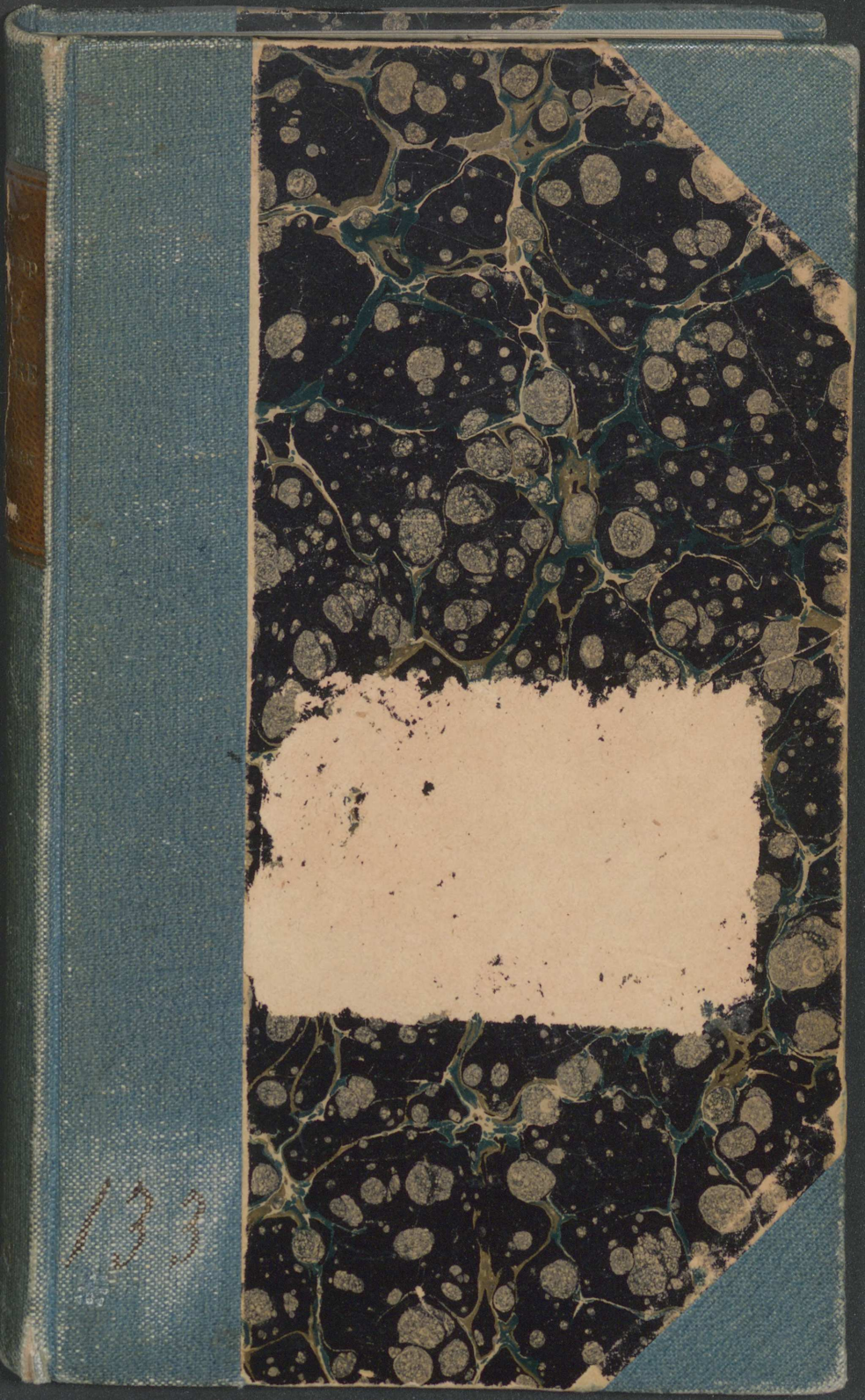
Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

133

133 Fje

1906

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

m 00 718 2643

300005188958

GULDMAGERE I DANMARK

13 34

AUG. FJELSTRUP

GULDMAGERE I DANMARK

I DET XVII. AARHUNDREDE

EFTER SKREVNE OG TRYKTE KILDER

KØBENHAVN

FØRLAGT AF V. PIOS BOGHANDEL.

— T. BRANNER —

1906

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

SALLY B. SALOMONS BOGTRYKKERI.

I mere end halvandet Aartusinde har den fristende Tanke at forvandle uædle Metaller til Guld og Sølv sat Menneskehjerner i Virksomhed.

Aarhundredernes største Naturforskere har tænkt og eksperimenteret, ofret dette Problem hele deres Liv, og Tusinder af mindre kyndige og helt uvidende Mennesker har ødelagt Helbred og Formuer ved planløst at søge „de vises Sten“.

Resultatet blev Skuffelser og spildt Møje.

Meget har de fremragende Alkymister skrevet, endnu mere er der skrevet om dem og deres Arbejde, og ofte uretfærdigt. Man har glemt, at de ikke kunde se noget fornuftstridigt ved deres Bestræbelser, og at de ved deres mislykkede, ensidige Søgen dog faktisk har lagt Grunden til den videnskabelige Kemi.

De fleste Biografier af berømte Alkymister er i altfor høj Grad prægede af Forfatterens individuelle Opfattelse, og Billedet bliver da let fortegnet. Dertil kommer, at maaske største Parten af disse Mænds virkelige Livsforhold har været meget lidt kendt; de fremtræder

mere som Sagnfigurer end som historiske Personer.

For Danmarks Vedkommende har Alkymiens Historie næsten kun ubeskrevne Blade, og dog kan man her, navnlig i det 17. Aarhundrede, hvor Modsætningen mellem Kemikere og Guldmagere begynder at træde skarpt frem, finde yderst karakteristiske Typer.

Kaspar Herbach, Guldsmeden og Tusindkunstneren, er saaledes en ypperlig Repræsentant for de intelligente Haandværkere, hvis praktiske Virksomhed havde vist dem Ting, som maatte bestyrke deres Tro paa Metalforvandlinger.

Valdemar Daa, den adelige Herremand, som aarelangt Studieophold ved fremmede Universiteter og Bekendtskab med professionelle Alkymister havde givet Lyst til at forsøge sig som Guldmager, er et typisk Eksempel paa de mange Godsejere, som Laboratoriet ruinerede.

Francesco Guiseppo Borri, den videnskabeligt dannede, omflakkende Alkymist, som maaske havde indset, at et Menneskeliv var for kort til at naa et Maal, hvortil Vejen var saa dunkel, repræsenterer de kyndige og praktiske Mænd, som vilde have Udbytte af deres Erfaringer og brydsomme Eksperimenteren, selv om de ikke havde naaet det, de egentlig havde haabet.

Af disse tre interessante Personer indeholder de følgende Blade biografiske Skitser.

*

*

*

Allerede hos flere græsk-aleksandrinske Forfattere fra det 4. og 5. Aarhundrede e. Kr. findes Beretninger om, at man har forsøgt at forvandle uædle Metaller til Guld og Sølv. Som Ophavsmand til denne Kunst nævnes en mytisk Person, Hermes trismegistos, og det fremgaar tydeligt af Beretningerne, at saadanne Beskæftigelser har hørt med til de gammelægyptiske Præsters Mystier.

Det bliver gentagne Gange omtalt som en Kendsgerning, at forskellige uædle Metaller ved Hjælp af en særegen, hemmelighedsfuld „Eliksir“ kan omdannes til Guld og Sølv, og Navnet paa denne Metalforvandlingskunst var ifølge disse gamle Forfattere „Kymia“ eller „Kemia“.

Man havde tidlig bemærket, at smaa Guld- og Sølv-mængder kunde udskilles af andre Metaller, hvori de havde været indeholdte; men denne Kendsgerning blev fejlagtig udtødt, som om der havde fundet en Metalforvandling Sted. Man vidste ogsaa, at Kobber ved at smeltes sammen med Zinkertser antog Guldets Farve, og at det ved Tilsætning af Arsenforbindelser kom til at ligne Sølv, og

ligeledes disse Fakta blev betragtede som Beviser paa, at et Metal kunde forvandles til et andet.

Efter Erobringen af Ægypten ved Midten af det 7. Aarhundrede fik Araberne Kendskab til „Al-kymi“, som det med den arabiske Artikel kom til at hedde, og med dem udbredtes denne Kunst efterhaanden til de erobrede Lande langs med Afrikas Nordkyst og til Spanien, som jo allerede i Begyndelsen af det 8. Aarhundrede kom under mavrisk Herredømme. Fra Mavrernes spanske Universiteter, som blev besøgt af Studerende fra mange forskellige evropæiske Lande, spredtes saa Kendskabet til Alkymi over Frankrig, England, Tyskland og Italien, og i det 13. Aarhundrede havde den mangfoldige, ivrige Dyrkere i hele Vest- og Mellemeuropa.

Den ligefrem overvældende skrevne og trykte alkymistiske Literatur indeholder mangfoldige Beskrivelser af, hvorledes man skulde fremstille „Eliksiren“, „Tinkturen“ eller „de vises Sten“, det hemmelighedsfulde Præparat, som kunde forvandle de uædle Metaller til Guld og Sølv. Dels er dog disse Beskrivelser sørgeligt uoverensstemmende, dels har Forfatterne i Reglen, og vistnok forsætlig, benyttet et saa uklart og billedrigt Sprog, at Sandsynligheden for med Udbytte at kunne arbejde efter disse Recepter er saare ringe.

Titlerne paa adskillige af de alkymistiske Værker er ligefrem afskrækkende. „Hovednøglen til det aabnede filosofiske Faderhjerter“, „De vises Stens Barneseng“, „Den filosofiske Jægerglæde og Nymfefangst“, „Den brændende Salamander og den opvakte Kymist“, „Den klartskinnende Sol paa den tyske Horizonts alkymistiske Firmament“ — saaledes lyder nogle af disse pragtfulde Titler, og Indholdets Sprog er i god Overensstemmelse dermed.

Foruden Afbildninger af de Apparater, der blev benyttede i de alkymistiske Laboratorier, finder man da ogsaa allegoriske Billeder som Illustrationer til Fremstillingen af „Tinkturen“ og til Metalforvandlingen. Desuden anvendte Alkymisterne et helt System af Tegn for de forskellige Stoffer og Apparater og for de almindelig foretagne Operationer, og den ikke videre konstante Betydning af disse Tegn gør det ofte endnu vanskeligere at forstaa de alkymistiske Skrifter.

Allerede hos alkymistiske Forfattere i det 13. Aarhundrede finder man detaillerede Beskrivelser af, hvorledes „de vises Sten“ skulde fremstilles.

Først og fremmest maatte man skaffe sig den rigtige „Materia prima“; men at finde denne Grundsubstans syntes netop at være det vanskeligste ved hele Sagen. Deraf skulde saa fremstilles noget, som kaldtes „de vises

Merkurius“, „Dragen“ eller „den grønne Løve“, og til dette problematiske Stof skulde sættes et andet, „de vises Guld“ eller „Lilien“.

Stoffernes Blanding og Opvarmning skulde foretages i „det filosofiske Æg“, en halvkugleformet Skaal med tilsvarende Laag, som blev anbragt i „den hermetiske Ovn“. Operationen kunde ogsaa foretages i en Glaskolbe, og man vilde da se, hvorledes Massen først blev sort — „Ravnehovedet“ — derefter hvid — „den hvide Svane“ — senere mangefarvet — „Regnbuen“ eller „Paa-fuglehalen“ — og endelig rød; saa var Processen lykkedes og „de vises Sten“ fremstillet.

Nu var det imidlertid saa uheldigt, at de fleste ikke kunde finde den rigtige „Materia prima“. Den var aldrig beskrevet saa nøjagtigt, at man kunde blive klog paa, hvad det skulde være.

For at skaffe sig denne Grundsubstans prøvede Alkymisterne da alle mulige baade uorganiske og organiske Stoffer, de forskellige Mineralier og alle tænkelige Dele af Planter og Dyr; endogsaa Urin og Ekskrementer kom i Kolben — man maatte forsøge alt, og netop det mindst sandsynlige kunde jo være det rigtige. En satirisk Skribent i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede anbefalede at tilberede

den gulfrembringende Elixir af Jøder; der maatte rigtignok efter hans Beregning 24 Jøder til at fremstille et Lod Guld.

Ifølge et Rosenkreutzer-Manuskript, som indbundet i rødt Fløjl findes paa det kongelige Bibliotek, og som er illustreret med en Mængde kolorerede allegoriske og kabbalistiske Figurer, kan det nøksom efterstræbte Præparat „aus nichts anders als aus den Strahlen der Sonne und des Mondes gezogen werden, durch ein Brennglas und vermittelst eines Magnets.“

Soltegnet, ☉, var tillige Tegnet for Guld, ligesom Maanetegnet, ☾, ogsaa var Tegnet for Sølv, og det var almindelig antaget, at der var en mystisk Forbindelse mellem de forskellige Himmellegemer og tilsvarende Metaller.

Blot en enkelt forholdsvis nøgtern Anvisning til at fremstille „de vises Sten“, udskrevet af et alkymistisk Værk fra Slutningen af det 15. Aarhundrede, skal endnu anføres:

„Man sublimerer Kvægsølv med Alun, Salpeter og Kogsalt. Sublimatet destilleres med Spiritus,*⁾ og Destillatet hældes stadig tilbage, indtil Sublimatet destillerer med over. Dette Destillat er „de vises Mercurius“.

---

*⁾ Ved „Spiritus“ maa i mange alkymistiske Skrifter forstaas Mineralsyrer.

Dertil sættes tyndt udhamret Guld, der smelter deri som Fedt. Halvdelen af Guldopløsningen lader man putrificere 15 Dage med Spiritus, saa bliver det rødt og til „Løveblod“. Dette blandes med den anden Halvdelen af det opløste Guld og digerereres i en godt lukket Kolbe; saa bliver Blandingen efterhaanden sort, graa, hvid, gul og rød. Den Substans, som man da faar, forvandler, naar den kastes paa tusind Gange saa meget smeltet Guld eller opvarmet Kvægsølv, dette til den sande „Eliksir“, hvormed man kan forædle Tin, Bly, Kobber, Jern til godt Guld.“

Oversættelsen er korrekt; men det vil næppe lønne sig at forsøge at benytte Recepten.

Selv om det ikke lykkedes at fremstille Eliksiren i dens største Fuldkommenhed, „den røde Tinktur“, som kunde forvandle uædle Metaller til Guld, kunde man dog maa-ske være saa heldig at fremstille den i en beskedenere Skikkelse, „den hvide Tinktur“, som kunne omdanne forskellige Metaller til Sølv; det skulde være adskilligt lettere, og det var dog heller ikke at foragte. Endelig var der en tredie Modifikation af „de vises Sten“, som vel ikke kunde forvandle det uædle Metal helt, men dog delvis, til Sølv eller Guld, saa at den stræbsomme Alkymist

altid havde Udsigt til at faa noget Udbytte af sine Anstrængelser.

Var det nu lykkedes „Adepten“ at fremstille den fuldkomne Tinktur, saa kunde han med en ubetydelig Mængde deraf forvandle store Masser af opvarmet Kvægsølv, smeltet Bly eller Tin til Guld.

„De vises Sten“ beskrives ofte som et tungt, rubinrødt Pulver eller en glinsende, rød Substans, der blev kastet paa det smeltede uædle Metal, og Forvandlingen fulgte saa enten øjeblikkelig eller efter nogen Tids Forløb. Jo fuldkomnere „Tinkturen“ var, desto mindre behøvede man deraf. Nogle Alkymister mener beskedent, at „de vises Sten“ kan forædle 10—30—100 Gange sin Vægt af det uædle Metal, medens andre tillægger den Kraft til at forvandle indtil en Million Gange sin egen Vægt (!).

Det var desuden en almindelig Antagelse, at „de vises Sten“ som en Universalmedicin kunde helbrede for eller beskytte imod alle mulige Sygdomme og forlænge Livet langt ud over dets naturlige Grænse, og man kan da ikke undres over, at et saadant Vidunderstof var Genstand for Tusinders stadige Tanker, og at Fremstillingen deraf var et Maal, som Masser af Mennesker, uden Hensyn til Kundskaber, Stilling, Alder eller Køn, higede efter at naa.

Endnu i Begyndelsen af det 17. Aarhun-

drede var de analytiske Metoder grumme primitive, og Kendskabet til de forskellige Metal-salte yderst mangelfuldt. Det blev saaledes betragtet som Bevis paa en delvis Metalforvandling, naar Jern i en Opløsning af Kobbervitriol blev overtrukket med Kobber eller, som det hed i det alkymistiske Billedsprog, naar „Mars afførte sig sin Rustning og iførte sig Venus' Klædning.“

Tegnet for Planeten Mars, ♂, benyttedes ogsaa som Tegn for Jernet, ligesom Planeten Venus' Tegn, ♀, tillige var Tegn for Kobber, Merkurtegnet, ☿, var Tegn for Kvægsølv, Jupitertegnet, ♃, for Tin, Saturntegnet, ♄, for Bly.

Ogsaa de fra ældgammel Tid kendte guld- og sølv lignende Legeringer af Kobber med Zink og Arsen benyttedes fremdeles som Støtte for den Antagelse, at et Metal kunde forvandles til et andet.

Man maa vel erindre, at indtil Begyndelsen af det 17. Aarhundrede saagodtsom alle fremragende Naturkyndige betragtede Metalforvandlinger som en Kendsgerning, og at mangfoldige af disse Mænd, hvis Sandfærdighed var hævet over enhver Tvivl, baade mundtlig og skriftlig havde erklæret enten, at de selv havde foretaget Metalforvandlinger, eller, at de havde set dem blive udførte af andre.

Metallerne betragtedes som sammensatte

af to forskelligartede Bestanddele, hvoraf den ene repræsenterede det „metalagtige“, den anden det „brændbare“, og de forskellige Metaller antoges at indeholde disse to Bestanddele i forskellige Blandingsforhold. Kunde man da fremkalde en Ændring i Blandingsforholdet, kunde man ogsaa forvandle et Metal til et andet.

Som allerede omtalt var Metalundersøgelserne meget mangelfulde, og det er overmaade sandsynligt, at ofte Legeringer af Sølv med en ringe Guldmængde bestod Guldprøven.

Ogsaa Sølv- og Guldamalgame opfattedes som opstaaede ved Forvandling af Kvægsølv til ædle Metaller, og det er utvivlsomt, at saadanne Amalgame ofte er blevne betragtede som rent Sølv og Guld.

At det overvejende Antal af dem, der gav sig ud for Adepter, var mere eller mindre kundskabsløse Lykkeriddere, som kun stræbte efter materielt Udbytte og ved deres Bedragerier bragte Alkymien i Miskredit, kan ikke benægtes; men man maa ikke glemme, at de fremragende, alvorlige Alkymister med deres yderst tarvelige Hjælpe midler ved deres udholdende og besværlige Arbejde faktisk har været den videnskabelige Kemis Pionerer og saaledes har bidraget til at finde „de vises Sten“ i en anden, men ikke ringere Betydning end den oprindelige.

Vilde det ikke lykkes Alkymisterne at frembringe Guld, havde man paa den anden Side tilstrækkelig mange Beviser for, at den planløse Eksperimenteren kunde ødelægge Formuer.

Det blev derfor navnlig fyrstelige Personer og rige Godsejere, som mente at kunne tillade sig denne kostbare Passion, og til dem søgte saa de professionelle Alkymister, som i Reglen kunde gøre Regning paa en gæstfri Modtagelse og store Belønninger, saafremt deres Præstationer nogenlunde svarede til Forventningerne. Skuffede de derimod deres Værter, eller forsøgte de endogsaa at bedrage dem — som ved under Operationerne at indsmugle Guld eller Sølv i Diglen — var de ligesaa sikre paa langvarigt Fængsel eller vanærende Død.

Det er muligt, at her i Danmark allerede Kong Kristian d. 2. har interesseret sig for Alkymi; det er i alt Fald notorisk, at hans intelligente Raadgiverske, Fru Sigbrit, har givet sig af dermed.

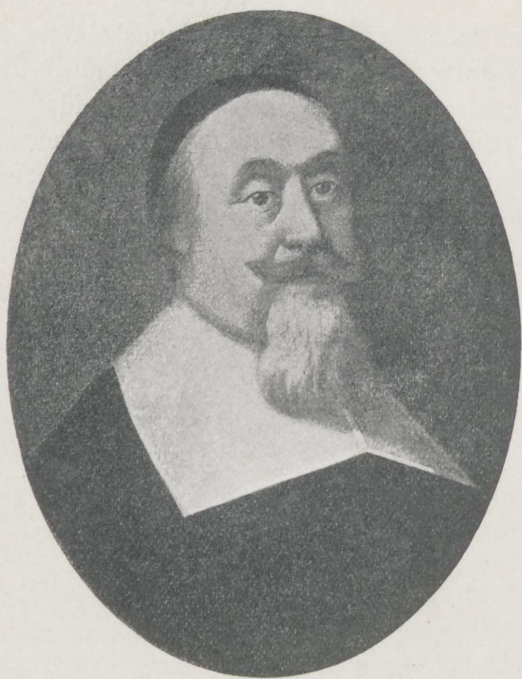
Det samme berettes om Kristian d. 3. og Frederik d. 2.'s Dronning Sofia, og om Tycho Brahe hedder det, at han i sin Ungdom en Tid lang vaklede imellem Astronomien og Alkymien, som han hele sit Liv igennem bevarede stor Interesse for.

Det er dog først Kristian d. 4. og Frederik d. 3., til hvis Forkærlighed for Labora-

toriet man har lidt nøjere Kendskab, og det er navnlig i det 17. Aarhundrede, at „Guld-mageriet“ flourer her i Danmark, idet saavel Kongerne som mangfoldige Herremænd haabede paa den Maade at hjælpe paa deres Finansers sørgelige Tilstand.

Kaspar Herbach.

SAGNET fortæller, at en norsk Bondegut, som en Dag i Aaret 1623 vogtede sine Geder paa Fjeldene i den Egn, hvor Byen Kongsberg nu ligger, fandt en underlig Sten, der var ligesom gennemvævet med fine Sølvtraade. Han viste sit Fund til Folk, der havde Forstand paa det Slags Ting, Sagen blev nøjere undersøgt, og allerede Aaret efter havde

Kong Kristian d. 4de været paa Stedet, ansat kyndige Bjærgmænd for at bringe Fjeldets Rigdomme for Dagens Lys og anlagt Byen.

Det viste sig snart, at der ikke blot var Sølv i Overflod, men at Kongsbergsølvet var guldholdigt.

Bjærgmændene mente dog ikke, det vilde betale sig at forsøge at udvinde den ringe Guldmængde; men det mente Kongen, og der blev derfor i mange Aar stadig sendt Ertsprøver ned til København for at undersøges paa det kongelige Laboratorium ved det nylig opførte Rosenborg Slot.

Endelig indkaldte hs. Majestæt saa i Aaret 1642 Sachseren Kaspar Herbach,¹⁾ der paa den Tid opholdt sig i Lichtenberg og var videnom bekendt som duelig Kunstsmed, Mekaniker, Guldsmed og Alkymist. Ligesom dengang de mere fremragende Videnskabsmænd ofte forenede Kendskab til flere højst forskellige Videnskaber, saaledes var de intelligente Haandværkere ofte mere eller mindre Tusindkunstnere.

Det var i April Maaned 1642, at „Kunst-Kaspar“, som han snart blev kaldet, kom til Danmark.

Han havde været bosiddende i Lichtenberg i 22 Aar og var en Mand paa henved et halvt Hundrede Aar, gift og med to halv-voksne Sønner og rimeligvis flere Døtre.

Familien med Tyende bestod af 9 Personer, og de var næsten to Maaneder om at naa til København.

Rentemesterregnskaberne²⁾ fortæller, at Herbach i Januar 1643 fik udbetalt 125 Rigsdaler, „som hand af sin egen Pendinge hafwer anwendt och fortærit selfniende, vdi 7 Uger och 3 Dages Thiid, paa en Reigse fra Lichtenberg, huorfra hand naadigst waar forschrifuen vdi nestforleden Mar 1642, och thil Hadersleff Ferge.“

Rejsende sydfra benyttede gerne Færgen mellem Færgegaarden ved Mundingen af Haderslevfjord og Assens.

Officielt blev Kaspar Herbach ansat som Hofsnedker. Ved de fleste evropæiske Hoffer var Snedker- og Drejerhaandværket i stor Anseelse, og Fyrsterne selv tilbragte ofte adskillige af Dagens Timer med saadant Arbejde i deres „Drejer-kammer“, hvor de tillige havde anbragt deres Samlinger af de mest forskelligartede Rariteter. At Kristian d. 4de blandt sine mange praktiske Færdigheder ogsaa havde Kendskab til Arbejdet ved Drejerbænken, er noksom bekendt. Der staar i Rentemesterregnskabet for 1642—43 ²⁾:

„Kongl. Mayt. haffuer naadigst ladet antage Casper Herbach for en Hoffsnidtker, at forferdige, saawit hans Handtwerck belanger, huiss hannem befalet worder, huorfor hannem, saawit hand af samme Arbejde lewerer, huer Thiid noget billiger

Pris schal betaliss end andre Mestere af samme Handwerck, som icke ere vdi hans Mayts. Thienniste. Och forvden den sædvanlige Hoffledning saawelsom anden Genant, hand af kongl. Mayts. Provianthus her ved Kiøbenhavns Slott befommendis worder, schall hannem her udaf Rendentecammerit gifuis til aarlig Befolding 80 Rdl. effter hoesfølgende Copie af kongl. Mayts. Bestallingsbrefs wiidere Formeldingh.“

Kaspar Herbach skal altsaa udføre sit Arbejde ved Hoffet til lavere Priser end de sædvanlige, men faar saa en Gage af 80 Rdl. aarlig, en Hofdragt og fra Provianthuset Fødevarer og Brændsel til sig og sin Familie.

Den omtalte Kopi af Bestallingen eksisterer ikke mere; derimod fortæller Regnskabet videre, at der d. 17. November blev „gifuen forn. Casper Herbach 40 Rdl., som er it halfft Mars Befolding, bereignidt fra dend 19 Aprilis 1642, hand først til Hoffsnitkers Bestilling blef antagen, och til dend 19. Octobris der nest effter vdi samme Mar.“

De følgende ti Aar staar Kaspar Herbach saa opført i Rentemesterregnskabet mellem „adtschillige Hofftiennere“ som Hofsnedker.

At han imidlertid ogsaa fungerede som Guldsmed, ser man allerede i Juni 1643 af et egenhændigt Brev fra Kongen, hvori det hedder: ³⁾ „Den Snecker fra Lychtenberg gør et Smørfad aff Guld for mig, huilckit med et stort och et

mynder Guldbegger, som staar y Skabbit y det røde Kammer, skal sendis henad Glyckstad. Sneckeren kender samme Begger best, ty hand haffuer giordt dem“.

Desuden viser Regnskaberne, at Kaspar Herbach har faaet udleveret 48 Dalere, hvoraf han skulde gøre Kongen en Sølvlygte, og at han i de nærmest følgende Aar har lavet en Samling kostbare „matematiske“ Instrumenter.

Det var dog utvivlsomt navnlig som metallurgisk Raadgiver, Kong Kristian havde til Hensigt at benytte den fremmede Tusindkunstner. Herbach fik derfor anvist Bolig i „Destillerhuset“ i „Kongens Haufge“.

I det kongelige Biblioteks Manuskriptsamling findes en Grundplan af Rosenborg Slot og Have, tegnet i Aaret 1649 af kongelig Ingeniør Otto Heider, og paa dette Kort er der ved Havens vestlige Hjørne, umiddelbart ved den gamle Stadsgrav, omtrent hvor nu Eksercerpladsens Port er, ansat en Bygning, 70 Alen lang og 10 Alen bred, med den Vedtegning: „Alhie wohnt Meister Caspar, der Gartner vnd Distillator“.

Destillerhuset, hvor der navnlig blev lavet Medikamenter, Akkvaviter og Parfumer, var lige siden sin Oprettelse i 1609 bleven forestaaet af Kongens „Hofchymicus“, den bekendte Dr. Peter Payngk, der i sin Ungdom nogle Aar havde været knyttet til den ivrige

Alkymist, Kejser Rudolf d. 2.'s Hof i Prag. Da Kaspar Herbach kom til København, var Peter Payngk allerede en gammel Mand paa henimod 70 Aar, og Laboratoriet blev tildels passet af hans tidligere Kusk og senere Medhjælper, Niels Holst, der var konstitueret som „Distillator“.

I Destillerhuset begyndte „Kunst-Kaspar“ saa at undersøge de norske Ertsprøver, som stadig blev sendt ned til København, og han bestyrkede sikkert Kongen i hans Forhaabninger om, at det norske Sølv indeholdt Guld nok til, at det kunde betale sig at ud-
drage det. Da Herbach imidlertid kun vanskeligt kunde udføre sine „Scheidninger“ (Analyser) i Destillerhuset, lod Kongen 1646, Aaret efter Peter Payngks Død, indrette et særligt „Smeltehus“ med en stor, muret Ovn og hensigtsmæssige Apparater til at veje, knuse og udvaske Ertserne.

Smeltehuset interesserede Kongen sig i høj Grad for: det var maaske derfra, den sørgeligt tomme Statskasse igen skulde blive fyldt!

Der er ingen Tvivl om, at Kristian d. 4. ventede et rigeligt Udbytte af de norske Sølvværker. I Sachsen gav Gruberne jo Kronen en betydelig Indtægt, og man var ved Kongsberg straks stødt paa forholdsvis righoldige Lejer.

Det var derfor Kongen meget magtpaa-
liggende at finde dygtige Folk til at lede
Grubearbejderne. I en egenhændig Skrivelse⁴⁾
af 24. December 1644 omtaler han en vis
Lopine, der skulde ansættes paa Prøve
som „Oberberghauptmann“ i Kongsberg, og
meddeler sin Rigshovmester og Svigersøn, Korf-
fits Ulfeldt, at han personlig har eksamin-
eret Manden „och befunden hannem at haffue nogen
Wysjenstafft om Bergwert“, og senere hedder det:
„Om hand kan probere, ved kandt Du erfahre huos
Dig y Kiøbenhaffuen, ty Du haffuer aff ved Gulberdtz,
och huos Kunst-Kassper fyndis en Probier=
Dffuen“.

„Prober“kunsten, Undersøgelsen af Erts-
ernes Guld- og Sølvholdighed, stod endnu paa
den Tid temmelig lavt. Vel brugte man baade
„Probersten“, hvorpaa man afsatte og under-
søgte „Streger“ af de forskellige Legeringer,
og „Afdrivning“ ved Ophedning paa et por-
øst Underlag, som optog de smeltede uædle
Metaller; men de langt sikrere Undersøgelses-
maader ad „den vaade Vej“, ved Opløsning
og Udfældning, var endnu kun lidet kendte og
benyttede.

Hvor nøje Kong Kristian havde sat sig
ind i alle Detailler vedrørende det nye Smelte-
hus, ser man tydeligt af nogle Breve,⁵⁾ hvori
han giver Ordre med Hensyn til Indretningen
og Opstillingen af forskellige Maskiner, og han

skriver udtrykkelig, at han har bestemt sig til personlig at foretage Udsmeltningen af de norske Guldertser med Assistance af Kaspar Herbach: „Weil ich in Namen Gottes das norwegiſſe Goldtertz zu ſmelzen mich forgenommen, worbei ich den Kunſt=Kaſſer mir zum Gehülffen angenommen . . .“

Med Hensyn til Smeltehusets Indretning faar man af Kongens Breve bl. a. at vide, at der til Udvaskningen af den knuste Erts var opstillet et jærnbesslaet Kar, „ein Kyffuen mit Eiſen vermahret,“ hvortil Vandet blev ledet fra Køkkenet, og at den udvaskede Erts saa blev anbragt paa et Bord med skraa Plade, saa at Vandet kunde løbe fra: „ſelbiger Dyff muß auff der eiene Zeiithe hangen, das das Waſſer ablauffen kan“. Mestersmeden paa Holmen, „Meister Hans Sueydtzer“, fik Ordre til at lave adskillige Ting, bl. a. en Tang til Diglerne, saa at man kunde anbringe dem fyldte med Erts paa Smelteovnen uden Fare for Hænderne: „darzu eiene Zange machen, wormit man diiſelbe ful Ertz heben kan undt oben in den Smelztz=Dyffuen ohne Verletzung der Hende nyderbringen kan.“

Meget Guld var det vel ikke, man fik, men dog nok til i Aaret 1647 at mønte nogle Dukater, som Kongen, rimeligvis for at spotte de stadig vantro Bjærgmænd, lod præge med en Brille og Inskriptionen: Vide mira domi,

og disse Dukater fik snart Ord for at være fremstillede af „alkymistisk“ Guld.

Nogle Eksemplarer af saadanne „Brilledukater“ fandtes i de kongelige Samlinger, „Kunstkammeret“ paa Københavns Slot, og er baade beskrevne og afbildede i det store illustrerede Katalog fra 1696, hvor det udtrykkelig bemærkes, at de er møntede af Guld, som

Kaspar Herbach havde fremstillet ad kemisk Vej af et norsk Mineral, der var bragt til København. („Aurum nempe arte chemica Caspari Harbach ex minerali quodam norvagico, Hafniam allato, productum est.“)

En hel, to halve og en kvart „Brilledukat“ findes endnu i den kongelige Mønt- og Medaillesamling.

Nogle Maaneder før sin Død klager Kristian d. 4. i et egenhændigt Brev over, at det er saa vanskeligt at undgaa Tab af Guld, naar Ertsen bliver udvasket, „tii man haffuer heer endomsstund indted kund fynde pa den Manehr,

at man haffuer kundt faa den toen uden stor Forluft; huorfor jeg haffuer stor Marsag tiil at lengis derepthet at se den Manehr, som Erbdygen uden Affgang aff Gul- lid kan blifue toen.“

Det fik Kongen nu ikke at se. I Slutningen af Februar 1648 blev han dødsyg transporteret fra Frederiksborg til Rosenborg, hvor han døde den sidste Dag i Maaned. Men Kaspar Herbach blev ligesaa vel anskreven hos den nye Konge, Frederik d. 3., som han havde været hos hans Fader.

Kroningsfestlighederne skulde finde Sted i November Maaned; men Kongens Krone og Scepter var pantsatte og maatte først indløses, og Dronningens Krone var formodentlig vandret i Smeltediglen. Den var ialfald ikke til at finde, og saa skulde „Kunst-Kaspar“ lave en ny.

Rentemesterregnskabet for 1648—49 viser, at Kaspar Herbach i Efteraaret 1648 fik udbetalt 460 Rigsdaler „paa Regenschaab aff hans fortiendte Arbejdsløn for, huis attschillig Arbejd hand paa Cronens Regalier haffuer forferdiget“, og et halvt Aarstid senere fik han yderligere 150 Rdl. „paa Regenschaab aff hans resterende Arbejds- løn“. ⁶⁾

Holberg fortæller i sin Danmarkshistorie, at Dronningens Krone blev lavet af „Konst Casper, som i Begyndelsen af Kongens Regiering boede udi Lyngbye“. ⁷⁾ En Dag, kort Tid før

Kroningen, fik Kaspar Herbach da ganske uventet Besøg af den afdøde Konges Yndlingsdatter, Eleonore Kirstine Ulfeldt, som fik Lyst til at prøve, hvorledes Dronningekronen vilde klæde hende, og satte den paa sit Hoved; men saa var hun saa uheldig at tabe den paa Gulvet, og en af de kostbare Stene blev ødelagt. Kongen, som fik det at vide, søgte at skjule det for Dronningen; det lykkedes imidlertid ikke, og denne lille Begivenhed bidrog neppe til at formindske Sofie Amalies Had til Kirstine Munks Datter.

I Slutningen af Januar 1649 fik Kaspar Herbach sin Bestalling fornyet af Frederik d. 3., og en Kopi af dette Dokument findes i „Siellandske Tegnelse“. ⁸⁾

„M. Casper Harbachs Bestilling.

Æ. 3 etc. g. a. v., at vj naad. haffuer antagit och bestillet, saa och hermed antager och bestiller udj voris Tieniste M. Casper Herbach till at forferdige alt, huis Arbejde aff oss naad. bliffuer anbefalet, saa vit hand gjøre kand, huortill hand och paa sin egen Befostning, uden oss noget derfor at tillschriffue, schall hollde en døgtig Svend. Medens dersom hannem nogit Arbejde fortroes, som jligen schall ferdig giores, saa dertill flere Svenne behoffuis, da maa hand dennem till forn. voris Arbejde paa voris Befostning antage och bruge, saa lenge indtill forn. Arbejde bliffuer for-

ferdiget, huorudinden hannem ingen Forhindring skall skee af Handverkslauget eller Mesterne, det vere sig Gullbsmied, Smedicker, Smede eller andre udj vor Riobsted Riobenhaffn, och efftersom hand haffuer loffuit att ville vere oss, vore Riger och Lande hulld och troe, dessen Gaffn och Beste aff yderste Formuffue att ville fordre och fremme, saa och Skade och Affbref at hindre och affverge, och ellers med Flid och Vindsfibelighed forferdige, huis Arbejde hannem anbefalet worder, som hand det vill ansuare och vere bekient, da haffuer vj for saadan hans Tieniste naad. loffuet och tillsagt at ville lade giffue hannem aarlig 500 Rdl., som hannem aff Rentieriet till gode Rede skall erleggis och betales, saa och effterschr. Genant, nemlig Rug 5 Schpr., Malt 7 Schpr., Humble 3 Lidspd., Gryn 2 Tdr., Wrtter 2 Tdr., Smør 1 Td., Bergefisch $\frac{1}{2}$ Schippd., Silld 2 Tdr., Torsch 2 Tdr., Spansfsalt 2 Tdr, saltet Drekiod 2 Tdr., Suin 4, Lamb 8, saa och 10 Stade Faffnerveed; her foruden schall hand forschaffes, huis Materialier saa och Træ och Kull, som hand till forn. Arbejde kand behöffue och fornøden haffue, och schall same hans Besollbing begynde och angaa fra dend 6 Octob. sidst forleden 1648 och siden aarligen continueris, imeden och alld dend Stund hand er udj same vor Tieniste. Thi bede vj och byde vore Rentemestere, saa och Proviantschriffuer paa Provianthuset her for vor Slott Riobenhaffn etc.

Frederichsb. 30 Janv. 1649°.

Som man ser, skulde Kaspar Herbach fremdeles officielt fungere som Guldsmed og Snedker; men han er nu paa fast Gage, og den forholdsvis høje Besolding og Genant er et Bevis paa, hvor anset hans Stilling var.

Et Aarstid senere fik Herbach Skøde paa en Vandmølle i Lyngby. Mølleaaen, Furesøens Afløb til Sundet, har i Aarhundreder drevet ikke mindre end 9 Møleværker, og blandt dem var Lyngbymøllen et af de ældste.

En Kopi af Skødet findes i „Siellandske Register“.)

„M. Caspar Herbak fik Bress paa Lyngby
Mølle.

Æ. 3. etc. g. a. v., at vj oss elschl. M. Caspar Herbak och hans Arffuinger naad. haffuer vndt. och bevilget, saa och hermed vnder och bevilger dend Mølle vdi Lyngbye, som oss elschl. Jacob Peh tilforn dersammestets hafft och nu till oss affstaet haffuer for to Tusinde Slettedlr, huilken hand och hans Arffuinger frj for alld Affgiffit maa nyde och beholde och gjøre sig saa nyttig, som de best kand. Doch schall hand tiltengt vere for oss der at forferdige, huis Arbejd hannem anbefalet vorder, saa vit hand gjøre kand, uden nogen vjdere Betaling end, huis hannem udi hans Bestalling sub dato Frederiksborg Slot dend 30 Janv. 1649 er loffuet och tilfagt. Her-

foruden schall hand aarligen, beregnet fra Phil: Jacobj 1651, udi forn. hans Besoldning qvitere et Hundrede Rdlr., indtill de tollff Hundrede Rdlr., som aff de to Tusinde Slettedlr, vj for forn. Mølle giffuet haffuer, och endnu resterer, anseende hand udj nerverende Aar udj hans aarlige Løn allerede to Hundrede Slettedaler derfor haffuer qviteret; herhoss er hannem och naad: bevilgett frj Fijcherj vdj Amoos Søe med Taager och fiere Rufer. Forbyd: etc.

Gaffn. 6 Martj 1650“.

Kongen havde altsaa købt Møllen for 2000 Daler, og heraf maatte Kaspar Herbach straks betale 200 Daler, som blev trukket fra hans Gage; Resten skulde afdrages med 100 Daler aarlig, men blev ham eftergivet nogle Aar senere.

Herbach ejede ogsaa en Bondegaard i Lyngby, og Kongen bevilgede ham og hans Hustru, at Gaarden i deres Levetid maatte være fri for Afgifter og Forpligtelser. „Sielandske Register“ fortæller: ¹⁰⁾

„Casper Herpaach fid Breff at maa være frie for Tyngge aff en Gaard i Lyngby.

§. 3 etc. g. a. w., at wi Caspar Herpac och hans Hustrue paa vnderdanigst Ansøgning och Begiering naadigst haffuer bevilgit och tillat, saa och hermed bevilger och tillader, at de begge dend Bundegaard, liggendis vdi Lyngby her paa Riß-

benhaffns Læen, som hand sig tilforhandlet haffuer
aff Joen Henningssön, maa nyde quit och
frie deris Liffs Tid for Landgilde, Egt och Ar-
beyde. Forbyd: etc:

Hafnia dend 1 Aprilis 1653“.

Samme Aar mistede Kaspar Herbach
sin Hustru, og Aaret efter bortrev Pesten deres
ældste Søn, Kristian, der siden 1650 havde
været ansat som „Proberer“ ved Mønten. Den
yngste Søn, Frederik, havde paa den Tid
gennemgaaet en Fyrværkerskole.

Saa fik Kaspar Herbach i Foraaret
1655 ¹¹⁾ kongelig Ordre til at være behjælpelig
ved Anlægget af nogle Vandledninger, som
skulde forsyne Københavns Slot med Vand fra
Emdrup Sø.

Han beordredes „tilligemed Biugmester Al-
bertus Mathisön att haffue Indseende med de
Uandrender, som naedigst er anbefalet att ligges fra
Enderup Sø ind udi Slotspladzen for uort Slott
Kjøbenhaffn“, og samtidig blev der indrettet
særlige Lokaler til „Kunst-Kaspar“ paa
„dend Pladz, huor Mynten tilforn haffuer ueret, med des
behørige Huellinger och Kieldere, hvor Kullen tilforn haf-
fuer ligget“. Lensmanden paa Københavns Slot,
Rigsraad og Generalfeltmarskal Aksel Urup,
fik Brev fra Kongen angaaende Kaspar Her-
bach „att J hannem der pae Slottet indlaeder och
uerer hannem behielpelig, sae uit mueligt er, til huis
Muersteen, Lim, Kalk och andet, som hand til samme

Arbeid behøffue fand. Udi lige Maeder haffuer I och ued Bønderne der i Lehnet att laede hugge 100 Fauffne Bøgeued och det til os elschl. Hendrich Møllers eller en anden goed Kuelbrender att lade henføre och til Kuel forbrende, leffuerendis siden samme Kuel igien til bemelte Caspar Herpach". Desuden fik Rentemestrene Paalæg om, „att I effterhaanden affbetaeler, huis fornøden Arbeidesfold, uere sig Muremestere, Snedikere, Smede, Raerbermede, Pottemaegere, Platenslagere eller andre, som samme Arbeid forferdige, effterjom bemelte Caspar Herpach med dennem derom accorderendes uorder".

Hvad det var for Arbejder, hvortil der blev gjort saa store Forberedelser, faar man ikke at vide; men der er Grund til at formode, at de stod i Forbindelse med Frederik d. 3.'s noksom bekendte Forkærlighed for Alkymi, som han havde dyrket fra sin tidlige Ungdom, da han som verdslig Erkebiskop af Bremen, uden Udsigt til at blive Konge, havde lagt sig efter flere forskellige Videnskaber.

Under „Brevkammeret“ i „Kongens Runddel“ paa det gamle Slot havde Kaspar Herbach faaet indrettet et særligt Laboratorium, bestaaende af et større og et mindre Rum, som ved en Vindeltrappe stod i Forbindelse med „Drejerkammeret“, der tillige var Kongens Soveværelse, og man ved, at dette Laboratorium var forsynet med Ovne og Apparater til metallurgiske Undersøgelser.

I Sommeren 1656 var „Kunst-Kaspar“ saa i Amsterdam for paa Kongens Vegne at forhandle med den berømte Kemiker Glauber om forskellige „chymiske Kunster“, og der findes i Rigsarkivet fire interessante Breve, som Herbach skrev til Frederik d. 3. for at holde ham à jour med Rejsens Begivenheder.¹²⁾

Det første Brev, som er dateret Amsterdam d. 18. Juni 1656, begynder saaledes: „Durchlauchtigster, grossmächtigster König, allernädigster Herr! Eure Königl. Mayestt. vntertänigst zu berichten, wie meine Reise von Hamburg bis hieher in Ambsterdam abgegangen, vnd wie ich es alhier gefunden, verhelte sich also:“ Saa læser man, at Kaspar Herbach var afrejst fra København d. 29. Maj, og at han d. 3. Juni var ankommen til Hamburg; men, da han ikke fandt Rejseselskab, var han bleven der fire Dage, indtil han kunde tage med Emdenerbaaden. Der var kommen den alarmerende Efterretning, at fire Regimenter kejserlige Tropper havde gjort Indfald i „Stift Bremen“, og derfor havde Kaspar Herbach opgivet Tanken om at rejse over Land; men saa foretrak han at sejle med en hollandsk Skipper, som netop skulde gaa lige til Amsterdam. De lettede ved Middagstid, og de første 14 Mil paa Elben var Vinden god, saa at de haabede at komme hurtigt til Holland. Men Vinden, skriver Her-

bach, der ligesom Verden er ubestandig og upaalidelig, slog om, saa at de maatte søge Havn i Nærheden af Glückstadt. Der hørte de, at der ikke var noget om de kejserlige Troppers Indfald i Bremen, og saa forandrede Herbach igen Bestemmelse, lod sig sætte over Elben til Stade og ankom endelig d. 16. Juni om Morgenen til Amsterdam, hvor han straks opsøgte Glauber, som ventede ham.

Kaspar Herbach meddelte den berømte Kemiker, hvad det var, den danske Konge ønskede at forhandle med ham om, allerede den følgende Dag fik han Glaubers Svar, som han saa sendte indeni sit eget Brev, og han bad hans Majestæt „mitt der ehesten Post die gnädigste Resolution übersenden“.

Glauber forlangte ingen Penge, førend han havde vist Herbach, at alt virkelig forholdt sig saaledes, som han havde sagt, og han vilde endda nok gaa ind paa at modtage Beløbene i Afdrag.

Forøvrigt skriver „Kunst-Kaspar“, at nu havde han „mitt der Taht“ erfaret, at Hollænderne forstaa sig paa, hvad Penge vil sige: „mich deucht sie Stübern, ja das nichts in Beuttel bleibt, und mitt ihren grossen Schillingen reumen sie die Kisten gar“. Dersom han, hvad han er bange for, maa vente i Amsterdam 6—7 Uger, bliver det „hochnöhtig“, at kongelig Majestæt allernaadigst betænker ham med

et Hundrede Rigsdaler endnu, hvis han da skal kunne komme hjem igen.

Han er ogsaa ængstelig for, at hans Klæder snart maa repareres. „Wan nur mein Kleid so lang halten will“ skriver han og tilføjer: „zwar könnten 20 Thaler viel thun, ein alt Kleid zu überziehen, das es hernachmals noch eine Zeit hin hielte“. Han ønsker blot, at han snart var vel hjemme: „mus mich aber mitt Gedult schmieren“, og underskriver sig: „Euer königl. Mayestt. vntertänigster treuer Caspar Herbach“.

Glaubers vedlagte „Resolution“ omtaler da de forskellige „chymiske Kunster“, som var Genstand for Forhandlingerne.

Først omtales et Præparat, som Glauber kalder „primum ens D“. Det er vel endnu ikke aldeles, som det skal være, men dog en „volnkommene Medicin, mitt welcher er alhier jærlichen viel erwerben kan, ihme auch sehr viel vor die Wissenschaft gehohnten ist“. Hos Datidens Kemikere, var Halvmaanen (D) jo Sølvets Tegn. Den omtalte „Medicin“ var altsaa et Sølvpræparat, og Glauber tilbyder at lære Herbach Hemmeligheden for 200 Rdl.; men han skal „eine starcke Obligation hier lassen, damitt es bey euer königl. Mayestt. allein verbleiben soll“.

Saa er der en rød Vædske, som Glauber er overbevist om, at ingen kan gøre ham efter. Han kalder den „liquor ☉“.

Ligesom Maanetegnet var Tegnet for Sølv,

saaledes var jo Soltegnet (☉) tillige Tegnet for Guld. Den omtalte røde Vædske var altsaa en Guldopløsning, og Glauber roser den som „eine vberaus träfliche Medicin“, hvormed han aarlig kan fortjene nogle Tusinde Daler og dog beholde Kunsten. Han vilde derfor helst, at ingen anden skulde kende den; men, da han har lovet Kongen det, vil han lære Kaspar Herbach Hemmeligheden mod et Vederlag af 1000 Rdl. Han maa dog have bestemt Løfte om, at Hemmeligheden kun bliver meddelt Kongen personlig.

Fremdeles kender Glauber en Metode, hvorved man paa tre Timer uden nogensomhelst Omkostninger af 100 Dukater kan faa én til, og for denne Kunst „womitt viel erworben fann werden vnd grossen Nutzen geben“, forlanger han 200 Dukater.

Endelig er der Tale om en meget mystisk Ting, som Glauber kalder „sein immerwährendes Bergwerck“. Det maa have været noget ganske overordentligt, da den berømte Kemiker forlangte ikke mindre end 1000 Dukater for at lære Herbach Kunsten mod den højtideligste Forpligtelse til kun at indvie Frederik d. 3. personlig i Hemmeligheden.

Tre Dage senere sender Kaspar Herbach igen en lang Skrivelse til Kongen. Glauber har nu vist ham adskillige Ting, og han synés bl. a. godt om Kunsten at fremstille

én Dukat til af 100. Da Processen kun tager tre Timer, saa at den „des Tages viel Mahl kann verrichtet werden“, vil det betale sig rigeligt, naar det bliver „ins große gebracht“, og de 200 Dukater til Glauber vil da snart være indvundne.

En langt større Betydning har dog Glaubers „continuirlich Bergwerck, men er es in der Taht und Warheitt dartaht und bewieset, welches er sich hartt verspricht und nicht ehe Geld begehrt, bis er alles dargethan und demonstret“.

De 1000 Dukater, han forlanger for Hemmeligheden, har saa ikke noget at betyde i Forhold til, hvad Sagen er værd.

Med Hensyn til den røde Vædske gentager Glauber, at han helst vilde beholde Kunsten for sig selv, da den let kan give ham en aarlig Indtægt af flere Tusind Daler, og Arbejdet kan udføres paa en Dag. Hvis den danske Konge imidlertid akcepterer hans Tilbud, skal Herbach give ham „eine Obligation bey Verlußt meines redlichen Namens“, at han ikke røber andre Hemmeligheden.

Han venter med Længsel Kongens Svar, da der vil gaa mange Penge med, hvis han skal blive længe i Amsterdam. Kaspar Herbach skriver, at han sidste Efteraar havde beklaget sig over Köln; men her var dobbelt saa dyrt. Han maa derfor underdanigst anmode om de 100 Rdl., da det „mir sonst unmög-

lich wieder nach Hause zu kommen sein wird“. Han havde ment at kunne gøre hele Rejsen paa mindre end 6 Uger; nu kunde der maaske gaa 6 til, hans Klæder stod det daarligt til med — han vidste snart ikke, hvordan han skulde klare sig. Han havde hørt meget om Holland, men vilde ønske, at han aldrig havde set det. Det var „gantz eine umbgekehrte Welt“; blot han var vel derfra igen!

I en Efterskrift anmoder han Frederik d. 3. om at give Staldmesteren Ordre til at udlevere noget Hø, „damitt ich meine Pferde möchte erhalten können“, og han haaber „den Tag noch zu erleben, das ich solches 100faltig wieder einbringen will, wan die Wissenschaften war sein“.

Kongens egenhændige Svar paa Kaspar Herbachs to første Breve, eksisterer desværre ikke mere; men man ved, at Herbach fik Fuldmagt til at gøre, hvad der forekom ham rigtigt, og at den rige hollandske Købmand Marselis, der fungerede som Kongens Bankier, havde faaet Paalæg om at udbetale de fornødne Penge. Med Hensyn til det omtalte Kunststykke, at faa én Dukat til af hundrede, skal Frederik d. 3. ifølge et Citat i Holbergs Danmarkshistorie have skrevet: „Betreffend das Werck von 100 Ducaten 1 zu bekommen, hielt ich viel besser, wan er kunnte auff einem Ducat 100 machen“, og det er jo rimeligt nok.

Der mangler ligeledes to Breve fra Her-

bach til Kongen; det næste Brev, som er dateret d. 2. Juli, kaldes nemlig Nr. 5.

Glauber har vist ham flere Eksperimenter; men nu vil han „solches noch einjtselft in die Hand nehmen, damitt ich allen Grund recht erfahre“. Glauber venter med det første Penge fra Kongen, og saa behøver Kaspar Herbach ikke at blive længere i Amsterdam. Han har derimod talt med Glauber om sin Søn, Frederik, (som rimeligvis har ledsaget Faderen paa Rejsen) og, hvis Kongen ønskede, at han skulde blive her „vnd bey ihme aus vnd ein gienge vnd sehe seine Handgriffe“, kunde det nok lade sig gøre. Glauber fandt jo daglig paa noget nyt, som hans Majestæt da straks kunde faa Underretning om, og det vilde ikke koste noget videre. Med 200 Rigsdaler kunde Sønnen „seinen Tisch vnd Lager halten beynah ein Jahr“. Forøvrigt klager Kaspar Herbach over, at han i sit „Lofament“ ikke kan eksperimentere, som han gerne vilde, og han ønsker blot, at han igen var paa Kristianshavn eller i Norge, hvis Kongen skulde derop. Saafremt Kongen rejser, beder han om hans Adresse, for at Brevene hurtigt kan komme ham i Hænde og ikke skal blive liggende i København. Han er nu helt træt af det dyre Holland, hvor man næsten ikke kan gaa hen og sætte sig paa en Bænk uden at betale for det.

Kaspar Herbachs 6. og sidste Brev fra

Amsterdam er dateret d. 5. Juli, samme Dag, som han har modtaget en egenhændig Skrivelse fra Kongen. Herbach skriver, han er ganske sikker paa, at Glauber ikke kan narre ham; „den was ich selbst nicht machen kann mit eigner Hand, soll er nicht einen Schilling bekommen“, skriver han.

Vedlagt sender han endvidere det første Tryk af 2. Del af Glaubers „Pharmacopoea spagyrica“, hvoraf kongelig Majestæt vil kunne se „das der Mann rasendt mit Schreiben“ — han vil hellere fortælle det hele end gøre, hvad der vilde være til Gavn for hans Børn og give ham selv rigeligt at leve af.

Endelig har Frederik d. 3. skrevet endnu to Breve til Kaspar Herbach, som nu maa rejse hjem til Danmark, da Kongen ikke vil ofre flere Penge. Derimod maatte Frederik Herbach faa Lov til at blive nogen Tid hos Glauber, hvor han muligvis kunde lære noget nyt, som han saa kunde meddele Kongen.

Rimeligvis i Begyndelsen af August Maaned 1656 kom Kaspar Herbach tilbage til København, hvor han bl. a. var Kongen behjælpelig med Ordningen af „Kunstammeret“, som ved Erhvervelsen af „Worms Musæum“ var vokset saa betydeligt, at det kneb svært med Pladsen; men saa kom i de følgende Aar Svenskekrigen med Københavns Belejring og Enevoldsmagtens Indførelse, som

gav andet at tænke paa. Af en Ytring i Kaspar Herbachs næstsidste Brev fra Amsterdam kan man se, at han dengang havde Bolig paa Kristianshavn, den nye By, som Kristian d. 4. havde anlagt og givet Købstadrettigheder, og som siden 1640 havde sin egen Magistrat, bestaaende af to Borgermestre og fire Raadmænd.

Man ser ogsaa af „Siellandske Register“, at Kaspar Herbach i Sommeren 1661 ejede en Gaard paa Kristianshavn, hvor han efter Ansøgning blev fritaget for Indkvartering. Det hedder nemlig: ¹³⁾

„F. 3 etc. g. a. w., at vi efter vnderd. Ansøgning och Begiering naad. haffuer bevilget och tillat, saa och hermed bevilger och tillader, at Casper Herbach maa udj vor Riøstet Christianshaffn for wirckelig Inqvartering och anden borgerlig Besøring, baade udj Freds och Fynde Tid, vere fri och forskaanet, dog haffuer hand derimod sig erbiudet aarligen til den, som til Byens Indkomst at anamme forordnet worden, at erlegge 10 Stblr. Och skal Borgm: och Raad der sammesteds tilbørligen Indseende haffue, at samme aarlig Vdgiffit til Byens Nytte och Gaffn anwendt worden. Forbyhd. etc:

Haffniæ. 29 Junij. 1661.“

I Slutningen af Aaret 1661 fik Kaspar Herbach, der som saa mangfoldige andre

synes at have lidt store Tab ved Svenskekrigen, Eneret paa Øludsalg i sin Gaard i Lyngby. Hans „Supplication oc Memorial“, som findes i Rigsarkivet, lyder saaledes:

„Durchlachtigster, grossmächtigster König, allergnädigster Herr! Euerer königl. Mayestt. kann ich in Vntertänigkeitt vorzubringen vnd zu erinnern nicht vnterlassen, wie das ich nun mehr fast vor 4 Jahr an Euer königl. Mayestt. vntertänigst suppliciret, das ich möchte allein in Liungbye vff mein Hauss frey schencken vnd selbst brauen möchte, mir auch niemand hierinnen Inpass thun sollte, weils ich sonst ganz keine Nahrung dabey habe; darzu bin ich auch wegen leyten Kriege, bey Abtragung meiner Möllhäuser, in grossen Schaden vnd fast in Ruin kommen. Wann dann, allergnädigster König vnd Herr, die Zeitt anitzo sehr schwer, mich auch fast bekümmere, womitt ich mich endlich behelffen soll, darzu ich älter vnd vnuermögender werde vnd doch gerne mich mitt Ehren ernehren wolte, als gelanget an Euer königl. Mayestt. meine vntertänigste Bitte, Euer königl. Mayestt. wollen mir doch dieses wenige Beneficium vor anderen gnädigst gönnen in Betrachtung, das ich nunmehr fast 20 Jahr alhier und zu Lichtenberg 22 Jahr treulich gedienet, vnd mitt schwerer, saurer Arbeit von Jugend an gequelet, vnd also vff mein Alter ein wenig Einkommen haben möchte.

Solches wird Gott der allerhöchste Euer
königl. Mayestt. reichlichen vergelten, vnd alles,
was ich bey Tag vnd Nacht mitt meinen andäch-
tigen Gebett vnd Arbeit verdienen kann, erkenne
ich mich alzeit pflichtschuldigst, willigst vnd erböttig.

Datum Christianshafuen d. 3 Decmb. 1661.

Euer königl. Mayestt. vntertänigster, treuer
Diener

Casspar Herbach“.

Herbach klager altsaa over, at hans
Møllebygninger er blevne ødelagte under
Krigen, saa at han er meget bekymret for,
hvorledes han skal komme ud af det. Nu er
han ogsaa bleven ældre og har arbejdet strengt
lige fra sin Ungdom, først 22 Aar i Lichten-
berg og derefter næsten 20 Aar i Danmark.

Allerede fire Dage senere fik han sin An-
søgning bevilget, og saavel Kongens Konzept
som Kopien i „Siellandske Register“ er be-
varet og lyder saaledes: ¹⁴⁾

„J. 3 etc: g. a. w., at wij efter wnderd. An-
søgning och Begiering naad. hafuer beuilget och
tilladt, saa och hermed beuilger och tillader, at
Casspar Herbach maa udi sit Huss udi Liung-
bye, wnder Ripbenhafnss Lehn ligendes, allene
der i Byen for dend Reissfende och alle, som det
behøfuere, Dllsall holde; dog schall hand derimod
forpligt were, huiss Dll, som i saa Maader
ssselges, for billig Priss att affhende, saa och

en heller saa ofuerflødig Driick eller Suermerj tilstede, som Wschickelighed foraarfsage kunde, saa frembt hand denne woris Benaading achter at nyde. Forbydendes etc. Hafn. d. 7 Decemb. 1661“.

Det følgende Efteraar fik Kaspar Herbach saa et nyt Bevis paa Kongens Velvillie.

Hans Majestæt havde besluttet at oprette nogle Spinderier og Væverier for at give Fattigfolk Beskæftigelse, og Herbach havde tilbudt paa egen Bekostning at opbygge og indrette en Valkemølle, hvor de forskellige Tøjer kunde blive behandlede. Kongen bestemte saa, at ingen andre indtil fire Mile fra København maatte anlægge Valkemøller. Skulde det vise sig, at den ene Mølle var utilstrækkelig, skulde Kaspar Herbach opføre en til, og desuden havde han tilbudt ved samme Mølle at indrette et Stensliberi. Der staar derom i „Siellandske Tegnelse“. ¹⁵).

„Casper Heerbach maa oprette en Valkemølle.

§. 3. etc. g. a. w., at efftersom wj naadigst haffuer for got anseet her sammesteds Spindewerck och andre Manufacturer til det gemeene Beste och de Fattiges Fremtarff igien at lade oprette, saa efftersom en Walchmølle til det Arbeydes Fremgang høyst nødig eractes at anrettes, och os elschl. Casper Heerbach sig underd: haffuer erbydet och paataget en Walchmølle at lade op-

biugge och forferdige, da paa det hand for- medelst sin store Befostning till nogen Erstattung igien kunde komme, haffue wj efter hans vnderd. Ansøgning och Begiering naadigst beuilget och tillat, saa och hermed beuilger och tillader, at ingen andre Walchmøller end den, som aff bemelte Casper Heerbach anrettet worder, paa fire Mile her fra Staden at regne, maa opbiuggis eller anrettes. Dog schal hand derimod tilforplict were icke allene, huis til bemte. Manufacturers Arbeidsfornodenhed paa samme Mølle udkreffuis och gioris, sig dermed lade bruge, medens end och andre, som det begierendis er, for billig Betaling effter gammel Sedwaane betiene. Desligeste schal hand efter egen Erbydelse ved bemelte Mølle et lidet Werck lade anrette och forferdige, som Stene kand schieris och dreyes paa sampt andre Slags Arbeyder forrettis. Saa och dersom paa bemelte Walchmølle ey alt forskreffne Manufactur-Arbeid i Fremtiden forrettis kand, da schal bemte. Caspar Heerbach iligemaade effter egen Erbiudelse were obligerit endnu en anden Walchmølle paa sin egen Befostning at opbygge lade och i Brug føre. Thi forbyde wj etc: Hafn. 25 Septembris 1662“.

Omtrent et halvt Aar senere fik Kaspar Herbach Skøde paa en Grund ved Københavns Slot, mellem Provianthuset og Boldhuset. Skødet havde følgende Ordlyd: ¹⁶⁾.

„F. 3. etc: g. a. w., at wj naad. haffuer beuilget och forunt, faasom wj hermed bewilger och forunder oss elschl. Casper Herbach een woris Jord och Pladtz at bygge paa, liggendis her i woris Residentz-Stad Kiøbenhaffn imellom woris Prowianthuus och Boldhuus, och befindes samme Pladtz udj effterfølgende Lengde och Brede, som effterfølger, nemlig den norder Side op imod Boldhusets Piller fra Wester och i Øster 29 Allen 1 Qvarteer lang, den øster Side, som ligger een Deel imod Boldmesterens det liden Baghuus, een Deel imod det Gaardsrum til den Baaning, woris Kogens Marstald, os elschl. Johan Christoph von Cørbitz, beboer, och een Deel til woris Bagers, som er vdbyggt aff Prowianthuset, beliggende, och er saa den gandfte Lengde fra Boldhuspillerne indtil Prowianthuus-Muren 35 Allen $1\frac{1}{2}$ Qvarteer, item den synder Side, langs hen wed Prowianthuset indtil Uder-side-Muren, som Winderne imod Slottet er, 27 och $\frac{1}{2}$ Allen, och den wester Side, vendende imod Slottet, er fra Prowianthuset indtil Pillerne paa Boldhuus-Muren 28 och $\frac{1}{2}$ Allen lang.

Huilchen forn. Pladtz udj Lengde och Brede, som forskreffuet staaer, forn. Casper Herbach paa sin egen Bekostning maa bebygge. Dog skal hand eller hans Arffvinger were tiltentt, naar wj det begierer och samme Pladtz igien haffue wille, Biugningen, som hand nu der hensettendis worder,

for, hvis billigt och ret fand exactes, igien at afftaa. Thi forbyd. etc.

Hafn: 2 April: 63“.

Den her omtalte Grund, som svarer til den nuværende Kancellibygnings Gaard, havde Facade mod Slottet, hvor nu Bygningens Hovedindgang er, og var indesluttet imellem Provianthuset, som nu benyttes af Rigsarkivet, og det dengang nylig opførte Boldhus, hvis Kælderetage var indrettet til Vin- og Ølstue, og som laa omtrent parallelt med Proviant-huset. Grundens bageste Del grænsede op til Marskalsgaarden.

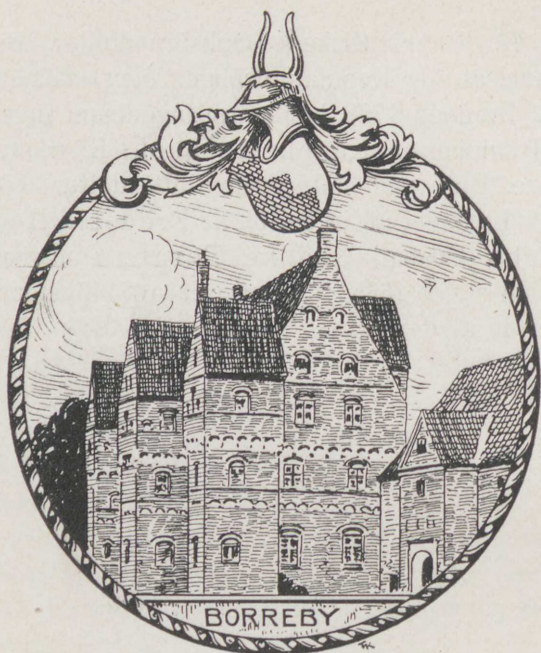
Da Møntmesteren samme Aar døde, blev Kaspar Herbach hans Efterfølger; men allerede næste Efteraar døde han selv og blev begravet i St. Petri Kirke.

Kaspar Herbach havde været to Gange gift. Som tidligere omtalt var hans første Hustru, Margrete, død 1653, Aaret før deres ældste Søn, Kristian. Den anden Hustru, Anna, overlevede Manden adskillige Aar, og den yngste Søn af det første Ægteskab, Frederik Kaspar Herbach, som arvede Gaarden og Valkemøllen i Lyngby, og som en Tid var Møntmester, nævnes endnu 1672, men var rimeligvis død otte Aar senere, da Stedmoderen fik Bevilling paa Krohold og Valke-mølle i Lyngby.

Da Petri Kirkes Daabsprotokoller, Begravelses- og Kopulationsbøger blev ødelagte ved Branden 1728, har man saagodtsom ingen Oplysninger om Kaspar Herbachs Efterkomere. Man ved blot, at en Datterdatter 1668 blev begravet i Kirken, og at Frederik Herbachs Hustru, Gedske Thrap, som han havde ægtet 1665, i Efteraaret 1671 ligeledes blev bisat der.¹⁷⁾

Valdemar Daa.

DEN gamle danske adelige Slægt Daa¹⁸⁾ stammer rimeligvis fra Sønderjylland, hvor Navnet allerede findes paa Dokumenter fra Midten af det 14. Aarhundrede.

Omtrent hundrede Aar senere var neppe nogen af Slægten bosat søndenfor Kongeaen, hvorimod Daa'erne paa den Tid ejede store

Herregaarde baade i Nørrejyland, paa Fyn og paa Sjælland.

Til en yngre sjællandsk Linie af Slægten hørte Klavs Daa, en Søn af Oluf Daa til Ravnstrup, Holmegaard og Fravgdegaard og Dorte Friis.

Klavs Daa¹⁹⁾ var født paa Ravnstrup 1579 og havde faaet Datidens unge Adelsmænds sædvanlige Opdragelse. Omtrent syv Aar gammel var han bleven sat i Sorø lærde Skole, og efter endt Skoletid havde han været immatrikuleret ved nogle af de mest bekendte udenlandske Universiteter.

Da han saa, tyve Aar gammel, var kommen hjem, døde hans Fader, og den unge Arving til tre af Landets smukkeste Herregaarde blev knyttet til Hoffet som Hofjunker.

Seks Aar senere blev Klavs Daa, som da nylig havde ægtet den sekstenaarige Dorotea Below, forlenet med det gamle kongelige Slot Skivehus, og 1609 fik han Bestalling som Løjtnant ved et jydsk Rytterregiment. Han viste stor Tapperhed og Dygtighed under Kalmarkrigen, blev forfremmet til Ritmester og, efter Fredslutningen som Belønning for sine Fortjenester udnævnt til Lensmand i Trondhjem.

Fru Dorotea var død efter kun fem Aars Ægteskab, og Klavs Daa, som med hende havde to Børn, Datteren Elisabet og Sønnen

Oluf, giftede sig saa igen i Foraaret 1613. Hans anden Hustru var Ingeborg Parsberg til Bonderup, og kort efter Bryllupet tiltraadte Klavs Daa sit nye Len i Trondhjem, hvor han sad som Lensmand i syv Aar.

Saa blev han forflyttet til Vestervig Kloster i Ty, et gammelt Augustinerkloster, som var bleven inddraget af Kongen ved Reformationen; endelig blev han fire Aar senere forlenet med Dragsholm i det nordvestlige Sjælland, og det beholdt han til sin Død.

Det historisk bekendte Dragsholm,²⁰⁾ som allerede i det 12. Aarhundrede havde tilhørt Roskilde Bispestol, men omtrent fire hundrede Aar senere var bleven inddraget under Kronen, var jævnlig bleven benyttet som Statsfængsel. Dets skumle Fangekælder havde huset Biskop Joakim Rønnow, og Bothwell, Dronning Maria Stuarts tredje Gemal, var død der; i den nærliggende Faarevejle Kirkes Gravkælder staar en Egetræskiste med et velbevaret, mumificeret Lig, som antages at være Bothwells.

Medens Klavs Daa var Lensmand paa Dragsholm, blev han først Medlem af Rigsraadet og senere Rigsadmiral, og i den Egenkab førte han i Sommeren 1630 den danske Flaade mod Hamborgernes. Forøvrigt deltog han ikke sønderligt i Krigen, men blev oftere sendt i vigtige diplomatiske Anliggender til

Udlandet, hvor han som den danske Konges Repræsentant optraadte med fyrstelig Pragt. Han var en myndig Herre, barsk og adelsstolt, paastaaelig og frimodig i Meninger og Tale, ogsaa overfor Majestæten.

Omtrent 54 Aar gammel blev han Elefant-ridder og var saa en af Rigets fornemste og mægtigste Mænd.

I Marts 1641 skulde Rigsadmiralen foretage en Rejse i kongeligt Ærinde, men var neppe kommen over Storebælt, førend han blev meget syg. Hans ældste Datter, Elisabeth, som ledsagede ham paa Rejsen, fik ham bragt til Fravgdegaard, omtrent midtvejs mellem Nyborg og Odense, hvor han maatte gaa tilsengs og kalde Lægen, „hæderlig og høi- lærð Mand Jørgen Willemfen ubi Odense, som bragte til hannem alle tienlige Medicamenter og Middell til at styrke hannem med og Siugdømmen sin Marjag at betage“. Der blev sendt Bud til Fru Ingeborg, som skyndsomst brød op fra Dragsholm tilligemed Sønnen Valdemar og Datteren Dorte; men hverken Jørgen Willemfens Medikamenter eller den omhyggeligste Pleje kunde hjælpe, og den 30. Marts døde Klavs Daa, 62 Aar gammel.

Fru Ingeborg, der omtales som en fortræffelig Hustru og Moder, tog sig sin Ægtefælles Død saa nær, at hun kun overlevede ham en halv Snes Dage, og der blev da under

stor Deltagelse holdt en prægtig Sørgenhøjtidelighed i Odense, hvor den højærværdige Hr. Hans Mikkelsen, Superintendenten over Fyns Stift, holdt en lang Ligprædiken, som senere blev trykt, og som omtaler begge Ægtefællerne i de mest rosende Udtryk.

Kisterne blev førte til Sjælland, hvor de blev bisatte i Herlufmagle Kirke ved Ravnstrup ved Siden af den første Hustrus. Et kostbart Epitafium blev sat over dem, og et malet Portræt viser Rigsadmiralens mandhaftige Træk.

I sit Ægteskab med Ingeborg Parsberg havde Klavs Daa haft ti Børn. En Dreng og tre Pigebørn var døde som smaa; de øvrige seks var tre Sønner, Valdemar, Kristian og Jørgen, og tre Døtre, Dorte, Hilleborg og Ide.

Af Faderens mange og store Herregaarde arvede Valdemar Bonderup og Hessel i Nørrejylland, og Kristian fik Ravnstrup og Fravgdegaard. Den yngste Søn, Jørgen, som endnu var mindreaarig, arvede Borreby ved Skelskør, som hans Farmoder, Dorte Friis, havde faaet efter sin barnløse Broder Kristian. Sønnen af det første Ægteskab, Oluf Daa, arvede Holmegaard, og han blev tillige sin umyndige Halvbroder Jørgens Værge.

Ingen af den hele Daaslægt har vel givet

Rygtet mere at bestille end Klavs Daa's og Ingeborg Parsbergs ældste Søn, Alkymisten Valdemar Daa, der, som en gammel Krønike beretter, „fordestilerede tre Herregaarde og blev en fattig Mand, ikke alene ved sit Stibs Byggerie, men ved sit alchymistiske Væsen, da han saa længe gjorde Guld, til Gaard og Gods i en forgylt Røg gif op igiennem hans Skorsteen“.²¹⁾

Valdemar Daa²²⁾ var født 1616 i Trondhjem, hvor Faderen jo dengang var Lensmand; men om hans Barndom og tidligste Ungdom ved man aldeles intet.

Først da han er bleven 24 Aar gammel, finder man hans Navn i Hofmønsterskriverens Regnskaber, hvor han er opført mellem „Hoffjunker“, og man ser heraf, at han har været ansat som Hofjunker fra Foraaret 1640 til Efteraaret 1643, og at han i Løbet af disse halvfjerde Aar ialt har faaet udbetalt 1789 Kurantdalere.²³⁾

Da Valdemar Daa havde opholdt sig ved Hoffet et Aarstid, var det, at han ved Forældrenes pludselige Død arvede de to norrøjske Herregaarde, Bonderup (det senere Lerchenfeldt) og Hessel.

En gammel Krønike²⁴⁾ omtaler mellem Bonderups Ejere „Woldemar Daae, som gif i Armod og formedelst Alchymisterie, som han brugte i Tanke at ville finde lapis philosophorum, blev

ødelagt, saaat haade Lerchenfeldt og Borrebye i Sælland ginge bort i Guld“.

Ogsaa i „Den danske Atlas“ hedder det ved Beskrivelsen af Lerkenfeldt, „tilforn kaldet Bonderup“, at Valdemar Daa „blev fattig ved Guldmagerie, som da var meget i Mode blandt Adelen“. ²⁵⁾

Om Valdemar Daa's anden jyske Gaard, Hessel, siger den omtalte gamle Krønike, ²⁶⁾ at den under ham, „som gif til agters formedelst alchymistisk Laborering, kom fra Lerchenfeldts Ejer“.

Om en tidligere Ejer, Jørgen Lykke, fortælles der paa samme Sted, at han havde opholdt sig syv Aar i Udlandet, medens hans Frue boede paa Hessel, „og byggede han da efter sin Hjemkomst Borthuusjet paa Lerchenfeldt, syv Loft højt, et Loft for hvert Aar, han havde været borte. Samme Huus var underlig inventeret, og blev igien de fire Lofter afbrudte af Valdemar Daae“.

Den 5. Marts 1644 fik Valdemar Daa kongelig Bestalling som Løjtnant ved Ritmester Mogens Arenfeldts Kompagnie af den jyske Rostjeneste.

En Kopi af Bestallingen staar i „Siellandske Tegnelser“ og lyder saaledes:

„C. 4. B. G. t. Wiid, at wi naadigst haffuer for gott anseet Dig at bruge for Lieutenandt vnder oss elskl. Mogens Arenfeldt till Rugaard, wor Mand, Tienere och Rittmester, hans Com-

pagnie; thi bede wi Dig och wille, att Du Dig dereffter retter och strax samme Bestilling antager. Dat. Hafn. 5. Mart. Anno 1644".²⁷⁾

Paa den Tid bestod den jydskke „Rosstiensefte“ af seks Kompagnier af vekslende Størrelse, og et af dem blev kommanderet af Ritmester Mogens Arenfeldt, Farbroder til den bekendte Hekseføfølger Jørgen Arenfeldt.

Rytteriet var, som en allerede forældet Levning af Adelens personlige Tjeneste til Hest, efterhaanden gaaet fra Personen over paa Ejendommen, idet 300 Tønder Hartkorn forpligtede Herremanden til at stille en fuldt rustet Rytter. Løjtnanterne fik i Almindelighed ingen Gage. Kun, hvis det ikke var muligt at finde nogen brugbar Person, som vilde paatage sig Tjenesten uden Vederlag, var Ritmesteren bemyndiget til ved hvert Kompagni at ansætte en Løjtnant, der ligesom Mandskabet skulde lønnes af Kompagniets Kasse — om og naar Lønnen blev betalt, var et andet Spørgsmaal.

Omtrent halvandet Aar efter, at Valdemar Daa havde faaet sin Udnævnelse som Løjtnant, ægtede han, der nu var henimod tredive Aar gammel, den syttenaarige Else Kruse, en Datter af Jørgen Kruse til Hjermsløvgaard i Vendsyssel.

Brylluppet blev holdt i København hen

paa Efteraaret 1645, som man kan se af en Kopi af Kongebrevet i „Siellandske Register“:

„Jørgen Krusse fick Breff at maa lade sin Datter vie paa en Sall.

C. 4. g. a. w., att efftersom oss elschl. Jørgen Krusse till Hiernsløffgaard, vor Mand oc Tjener, med fordeligste er til Sinds at gjøre sin Datter, oss elschl. Else Krusse, Brøllup her i vor Kjøbsted Kjøbenhaffn, oc der udoffver huos oss vnderd. haffuer ladetanholde, wi hannom naad. ville bevilge, at hand hiemme udj et Hus hende med sin Brudgom maatte lade tilhaabe giffve, effterdj hand samme Brøllup med saadan Ceremonier oc paa den Manierr, som ellers brugeligt for adskillige Tilfald, ikke kand gjøre oc celebrere, da haffve vi aff synderlig Gunst oc Naade naad. bevilget oc tillat, saa oc hermed bevilger oc tillader, at forn. Jørgen Krusse samme sin Datter maa udj et Hus, huor det hannom bequommeligst falde kand, med sin Brudgom lade tilhaabe vie. Forbyd: etc:

Giffuet Haffn: den 28. Aug. 1645²⁸)

Det var dengang almindeligt, at de større Herremænd havde deres egne Gaarde i København. Deres Herregaarde laa i Reglen spredte i forskellige Egne af Landet, Rejserne var besværlige og kostbare, og saavel deres Forhold til Hoffet som Familiefester og For-

retninger gjorde ofte et længere Ophold i Hovedstaden nødvendigt.

Om Jørgen Kruse havde Bolig i København, ved man ikke; men det er sikkert, at flere Medlemmer af Familien Daa havde det, og ved større Festligheder var det ikke saa sjældent, at Slægtninge laante hverandre Hus.

Valdemar Daa's Bryllup synes at være gaaet ret stilfærdigt af.

Da hans ældre Halvbroder, Oluf, en halv Snes Aar tidligere havde ægtet Anne Brahe, havde flere af Kongehusets Medlemmer deltaget i Festlighederne. I en anonym, haandskreven Krønike fra Midten af det 17. Aarhundrede omtales „welb: Oluff Daaes Bryllup“, og efter Krønikens Beretning blev ved den Lejlighed „en Skrederpænd og 2de Børn befabiget af 2de løbste Heste“. Ingen af Bryllups-gæsterne kom dog noget til. Det hedder nemlig videre: „Gud er for alt at tache, som bevarede hans f: May; Prinsfen og Prinsfessfen sampt dengandste Brudeskare og andre got Følch; ti samme Heste løb ind iblandt Brudeskaren paa Amagertorv og stedis iffe før j Kledeboderne“. ²⁹⁾

Oluf Daa og hans Frue var rimeligvis tilstede ved Brylluppet og ligeledes de fire Søstre, som alle forlængst var gifte; derimod var de to yngre Brødre, Kristian og Jørgen paa den Tid i Udlandet.

Jørgen Daa, ³⁰⁾ som ved Forældrenes Død

kun var sytten Aar gammel, og som havde tilbragt adskillige Aar ved udenlandske Universiteter, kom først hjem til Danmark kort Tid efter Tronskiftet, og saa blev han straks ansat som Hofjunker ved Kong Frederik d. 3.'s Hof.

I Forsommeren 1652 var Jørgen Daa med Hoffet i Holsten og havde i Slutningen af Juni Maaned tilligemed sin gode Ven, Aksel Gyldenstjerne til Karsholm, faaet Orlov for at deltage i nogle Bryllupsfestligheder paa Fyn; men paa Tilbagevejen druknede de paa Lillebælt.

Af en Ligprædiken, som Superintendenten over Fyns Stift, Hr. Lavrits Jakobsen, tre Uger efter holdt i Odense over den unge Gyldenstjerne, og som senere blev trykt, faar man nærmere Oplysninger om den sørgelige Begivenhed.

Efter at have deltaget i Bryllupsfesten, var de komne til Assens, „og om anden Dagen tiilig ville han have reyst tilligemed ærlig og velbyrdig Jørgen Daa til Borrebye, hans meget gode, oprigtige og tro Ven, over til Holsteen for der at begive sig i deres Herres Tieneste igien; men de kunde ikke komme saa snart afsted, som de ville, formedelsf den sal: Mand's Tiener, som altiid havde dette Ordsprog: Jeg vil blive hos min Junker i Liv og Død, endda ikke var kommet med hans Junkers Tøy. Men der han saae sin Dienere komme, sagde han: Nu fort i

Guds Navn! Man gjorde sig derpaa ferdig, det snarreste man kunde, hvorpaa han befoel sig Gud i Vold og gif i Baaden, hvor han sad og skientede med Skibsfolkene. Men, eftersom hans Aar vare fuldendte, Dagene forløbene, Tiden og Stunden kommen, behagede det den almægtige Gud at gjøre en Ende paa all hans Bedrøvelse, idet han maatte mit-vaters opsluges af de grumme Bølger, formedelst en Hvirvel-Vind, som der berettes, og der opgive sin Aand^{.31)}

Jørgen Daa's Kiste blev bisat ved Forældrenes i Herlufmagle Kirke, og paa hans Ligsten læser man, at han „blef ved en hastig oc ulyhelig Hændelse paa Vandet imellem Aasjens oc Haderslef, Aar 1652, d. 30. Junj^{.32)}

Da Jørgen Daa saa pludselig var kommen afdage, kun 28 Aar gammel og ugift, samledes de efterlevende Søskende paa Borreby til „Søschendeschifte“.

Foruden Halvbroderen Oluf, der under Jørgens Mindreaarighed og langvarige Ophold i Udlandet som hans beskikkede Værge havde varetaget hans Interesser vedrørende Gaarden, var Brødrene Valdemar og Kristian personlig tilstede ligesom Søstrene Elisabeth og Ide, der begge paa den Tid var Enker. Elisabeth havde været gift med Jakob Ulfeldt til Bavelse, en Søn af Rigshovmesteren, og Ide var Enke efter Kristian Holck til Lyngbygaard.

Derimod var Søstrene Dorte og Hille-

borg ligesom deres Mænd, Gregers Krabbe til Torstedlund og Jakob Grubbe til Røgle og Aggersvold, forhindrede i at møde selv og maatte derfor sende Befuldmægtigede.

De blev da enige om, at Borreby Hovedgaard skulde tilfalde Oluf og Valdemar, som skulde dele alt, baade Bygninger, Marker, Skove og Bøndergods, lige imellem sig.

For Valdemar Daa, som nu var en Mand paa 36 Aar, begyndte hermed et nyt Afsnit af hans Liv.

Omtrent en Fjerdingvej søndenfor Skel-skør, ved en lille Vig af Fjorden, ligger den gamle Herregaard Borreby.³³⁾

Sagnet fortæller om en Høvding og Sørøver Stig, som havde bygget sig en stærk Borg paa den skovklædte Halvø imellen Viggen og Storebælt; i Viggen med det snævre Indløb havde Skibene en skjult og godt beskyttet Havneplads, naar de ikke var ude paa Strandhugst, og Skovens mægtige Egestammer ydede godt og rigeligt Materiale til Bygning af nye og Reparation af de gamle Fartøjer.

Der var dem, som mente, at den omtalte Høvding var ingen ringere end den berømte Marsk Stig Andersen, der ligesom andre af de fredløse efter Mordet paa Erik Glipping drev Sørøveri paa deres eget Lands Kyster; men det er nu ikke saa sikkert.

Hvorom al Ting er, Halvøen fik Navnet

Stignæs, og det har den beholdt til vore Tider.

Den gamle Sørøverborg sank i Grus, men en ny rejste sig Øst for Vigen, og allerede fra Midten af det fjortende Aarhundrede nævner gamle Dokumenter Adelsmænd, som ejede „Burgby“. Mod Slutningen af Dronning Margretes Regering kom Gaarden under Roskilde Bispestol, og i næsten halvandet Aarhundrede var den Sæde for Roskildebiskoppernes Lensmænd. Saa kom Reformationstiden, hvor Kirkegodserne blev inddragne under Kronen, og Borreby tilhørte Kong Kristian d. 3., indtil han 1556 solgte den til sin Kansler, Johan Friis.

Den gamle Hovedbygning blev ødelagt ved Ildsvaade, og Kansleren opførte en ny og langt prægtigere, den samme, som staar endnu. Den nye Bygning kom til at ligge lidt nordligere end den gamle, og Grunden blev fæstnet med Kampesten og Pæleværk. Til Murene benyttede Johan Friis dels de store røde Sten fra den gamle Borg, dels Murstenene fra „Vor Frue Kloster“ i Skelskør, som han havde faaet til Nedbrydning. Ogsaa Klosterkirkens Ligstene maatte gøre Nytte, og saaledes gik det til, at man paa Trappetrinene i Hovedtaarnet kunde læse Navne paa forlængst afdøde Klosterbrødre.

Johan Friis' Borreby var en stolt tre

Etagers Bygning, omgiven af stensatte Borggrave, med Trappetaarn mod Syd og tre mindre „Runddele“ mod Nord. Gennem Døren paa Trappetaarnets østre Side var den eneste Adgang, og Døren kunde udvendig spærres med et stærkt Faldgitter, indvendig med en mægtig Egetræs Bom, som blev skudt for hver Aften.

I de store, hvælvede Kælderrum laa Borgens Forraad af Spise- og Drikkevarer gemt bag Laas og Slaa, og under de to Hjørnetaarne var der to skumle Fangehuller med Stensæder, Jernlænker og svære Egetræs-døre, som kunde drejes tilbage i Muren.

Det første Stokværk var Familiens Beboelsesrum, høje til Loftet med tavlede Flisegulve, presset Gyldenlæder eller mønstrede Porcellænsplader paa Væggene, svære, udskaarne Egetræsmøbler og smaarudede, dybtliggende Vinduer i de favnetykke Mure.

For Datidens Herreborge var Sikkerhed i Ufredstider det vigtigste. Fordringerne til den daglige Bekvemmelighed var ikke saa store, og Luft og Lys fik man sagtens nok af.

Gik man højere op i Trappetaarnet kom man til Festsalen, som indtog hele det andet Stokværk, en mægtig Sal, som man ved højtidelige Lejligheder forsøgte at opvarme med store Brændeknuder, der flammede i de to Kaminer ved Salens Ender. Naar Riddere og

deres Damer i pragtfulde Dragter af Silke og Fløjl samledes her til Fest, og Vokskerterne var tændte i de svære Metallisekroner, straaledede Væggenes brogede Tæpper, de lange Bænkes broderede Hynder, Gulvets Flisetavl og det malede Bjælkeloft.

Fulgte man saa Taarnets Vindeltrappe endnu højere op, kom man til Krigsfolkernes Vaabenhal, paa hvis store Kamin man i Ufredstid kunde koge Vand og varme Olie at hælde gennem Skoldehullerne ned paa Belejrerne, om de skulde fordriste sig til at berende Borgen, og fra Skydeskaarene paa Vægtergangen kunde Falkonetter og Hagebøsser sende Fjenderne deres Hilsen med de nystøbte Blykugler.

Hvad man ved om det gamle Borreby og dets Ejere, skylder man navnlig et Manuskript, som nu er havnet i Provinsarkivet. Det er endda kun en Afskrift — Originalmanuskriptet brændte med Sorø Amtsarkiv i Begyndelsen af forrige Aarhundrede.³⁴⁾

Manuskriptet fortæller først, at der til Gaarden, da Johan Friis fik den, hørte en lille Bondeby, kun seks smaa Huse; men, da Kansleren havde opført den nye, prægtige Hovedbygning, „efter de Tiider et Mæsterstykke“, nedlagde han Bondebyen og satte Gærder af Sten om Marker og Enghave. Han vilde gøre Borreby til en af de bedste Avlsgaarde i

Landet, og det lykkedes ham fuldtud. Den kunde tilsidst maale sig med Antvorskov og Giorslev som „den 3de navnfundigste i forrige *Sæculo*“.

Saa berettes der, at et af Værelserne i den mellemste Runddel var Gaardens Arkiv eller „Brevkammer“, som det dengang kaldtes, og der hang under det hvælvede Loft en Klokke, „kan ikke vides, til hvad Brug“.

Da Kristian Friis, som havde arvet Gaarden efter sin ugifte Farbroder, og som ligeledes var Kansler, i Sommeren 1616 laa paa sit Dødsleje, sagde han til sin Hustru, Fru Mette Hardenberg, at hun, naar hun hørte Klokken i Brevkammeret, maatte være beredt til at følge efter ham.

Netop et Aar senere sad Fru Mette en Aften i et Værelse ved Siden af og spillede Kort med nogle andre Adelsdamer, da de pludselig hørte Klokken i Brevkammeret. Mette Hardenberg lægger Kortene fra sig og faar netop sagt: „Nu er det min Død!“, saa sprang hendes Næse op at bløde, „saa vehement, at det fuisjede ud baade paa Bord, Bænk og Gulvet“, og det blev hendes Død.

Manuskriptets unavngivne Forfatter tilføjer, at han selv i sin Ungdom har set Blodpletterne paa Gulvets Stenfliser, og, „hvor tit det var toet, kunde det dog aldrig ret toes af“.

Foruden den egentlige Hovedbygning, „det

store Hus", var der paa den modsatte Side af Borggaarden opført en to Etagers Længe, hvis øverste Stokværk var en eneste stor Sal, og de tolv tykke Loftsbjælker i denne Sal var kunstfærdigt udskaarne med forgyldte Figurer paa cinnoberrød Grund; hver Bjælke var nemlig Kalender eller „Primstav“, som det hed, for en af Aarets tolv Maaneder.

For Enden af denne Længe hævede sig et højt, ottekantet Taarn med et anseligt, kobbertakt Spir paa, og dette Taarn havde „det store Hus“ ikke Mage til. Af hele denne Bygning er nu kun tilbage en Gavlmur i det ene Hjørne af Borggaarden.

Som allerede omtalt gik Borreby, da Kristian Friis og hans Hustru ingen Børn havde, efter deres Død over til Kanslerens Søster, Dorte, som var Enke efter Oluf Daa; efter deres Søn, Rigsadmiral Klavs Daa, havde Jørgen, hans yngste Søn, arvet den, og ved hans pludselige Død 1652 blev den delt imellem Brødrene Oluf og Valdemar.

Det citerede Borreby-Manuskript giver følgende Fremstilling af Borreby Hovedgaards Overgang til Brødrene Daa:

„Da Valdemar og Christian (!) Daae efter deres Faders (!) Død kunne icke blive enige om, hvoe der skulle have Borrebye eller beholde den, deelede de den, Markkerne og Bønderne ad, saaat hver vidste, derudi hvad sit var. Byg-

ningen deelede de saa, at den, som fik det store Huus, skulde ikke have videre af Bygningen, men bygge sig selv en Ladegaard til sin Aal, og den anden besidde al den øvrige baade Ladegaard og Borregaard, hvorpaa Waldemar Daae, den ælste, tog det store Huus og byggede sig en Ladegaard paa den anden Side af Gaarden, muuret mellem Stolperne. Christian Daae fik da den anden Bygning paa Borregaarden med Ladegaarden; men som Taarnet med Spiiret var deriblandt, fortrød siden Waldemar Daae derpaa, at Christian havde den Anseelse med Taarn og Spiir, som ikke var paa det store Huus, hvorfor, der Christian Daae var engang nogle Uger borte i Fyen eller Jylland, lader Waldemar Daae ved Folk og sine Bønder nedtage Spiiret og afbryde Taarnet til Grunden, og det blev derved“.

Manuskriptets Forfatter har her forvekslet Oluf Daa med den yngre Halvbroder Kristian,³⁵⁾ ligesom han urigtigt angiver, at Brødrene arvede Gaarden efter deres Fader.

For en halv Snes Aar siden blev Borrebys Arkivalier deponerede i Provinsarkivet af Gaardens nuværende Ejer, Kammerherre Castenschield; men det er ikke meget, der er tilbage af de utvivlsomt yderst interessante gamle Dokumenter, som Borrebygaards Arkiv har indeholdt paa Valdemar Daa's Tid, og det er let at forstaa, saafremt det virkelig er

gaaet til, som Borreby-Manuskriptet fortæller.

Ifølge Manuskriptets Beretning stod der i Brevkammeret i den mellemste „Runddeel“ tre store Jernkister, „enhver af dem 3 Allen lange og derover, 5 å 6 Quarteer breed og ligesaa høy, i min Ungdom de tvende mesten fulde af Brevskaber, baade particularia og i Riigets affaires, endog Christiani Quarti egenhändig skrevne Ordre til Rigs Admiralen Claus Daae udj Søeslaget med de Hamburger, hvorledes Ordrene til Bataillen skulle være med Skibene, hvilke der skulle attackere, og hvilke der skulle undsjætte. Et Brev om Prinzen, som skulle gaae til Holland med et Skib, samt at Kongen havde slyet ham 1000 Rd. in specie med sig; et om en Cuirasse, som Kongen havde leveret en Officier Penge til, og var icke forskaffet. Disse har ieg havt i Hænderne der og læst i mine uforstandige Barne Aar i Waldemar Daas Tid, men havde ingen Eftertanke eller Forstand uden som et Barn.

Men derefter, da Nøglen altiid sad i Breve Kammeret, og der var intet andet derinde, toeg enhver deraf til at spøbe udi og bruge som Maculatur, og tilsidst lod Ridesfogden, Peter Rosenmejer, Kisterne slaae i Stykker og forbruge Jernet af dem, som var saa tykt som Stang Jern, at endog nogle sagde, han lod dermed eller deraf gjøre Hæste Beslag, og, saavidt jeg kan slutte, var disse fornævnte Kister sadt derind, førend Muuren var opført, thi Døren var kun en liden lav Dør, icke uden en Allen breed“.

De faa gamle Borreby-Dokumenter, som har undgaaet Ødelæggelsen, er dog heldigvis tilstrækkelige til at give ret nøjagtige Oplysninger ikke blot om Skiftet efter Jørgen Daa, men ogsaa om adskillige andre Punkter vedrørende Gaardens Historie paa Valdemar Daas Tid.

Der er da først „Borrebyegaardts Jordebog, huor effter samptlige erlig og welb.; nu fallig Jørgen Daa aff Borrebye hans fiere Sødshende och Arffvinger haffr vedtagen att deelle och schiffte dend salligh Mandts Jordegoedts imellem huerandre, foretagen och til Ende giort dend 6 Xbris 1652“. ³⁶⁾

Denne gamle Jordebog giver en detaileret Oversigt over hele det til Borreby Hovedgaard hørende Gods med Marker, Skove og andet Tilliggende, og en nøjagtig Fortegnelse over alle Godsets Bønder, deres Jordlodder og Landgilde, og det var paa Grundlag af denne Jordebog, at Delingen blev foretagen.

Saa ligger der to Dokumenter, som er stærkt medtagne af Luft og Væde. Deri er de to „Broderlaadder“ nøjagtigt specificerede, og disse Papirer er underskrevne af de efterlevende Søkende.

Paa det ene Dokuments Omslag staar der: „Denne Laad er thilsalden voriss f: Broder Muff Daa“ med egenhændige Underskrifter af „Muff Daa, Woldemar Daa, Elizabett Daa, Jde Daa“. Paa Omslaget af det andet Do-

kument er det ikke angivet, hvem denne Broderlod skal tilhøre, men et Papir, som senere skal blive nærmere omtalt, giver en aldeles paalidelig Beretning om, hvorledes Borreby blev delt ligelig imellem Oluf og Valdemar, saa at hver fik Halvdelen af Gaardens 103 Tønder, 2 Skp. Hartkorn.

Endvidere staar der, at de to Brødre blev enige om, at Oluf, som var Enkemand, skulde have den mindre Hovedbygning til Beboelse, men til Gengæld alle Ladegaardens Huse; saa skulde Valdemar bo i den store Hovedbygning, og foruden den kun have et Par mindre Bygninger ved Borggaarden til Køkken, Bryggers og Vaskehus.

Borreby's værdifuldeste Tilliggende var utvivlsomt de prægtige Skove, navnlig Skoven paa Stignæs, Egeskoven og Gedehaven.

Den største var den gamle Skov paa Stignæs; men ogsaa de to andre var ret anselige. Borrebygaards samlede Skovareal var paa den Tid vurderet til 700 „Svins Olden“ eller omtrent 15 Tdr. Hartkorn, idet 48 Svins Olden svarede til en Tønde Hartkorn.

Som allerede omtalt, havde Oluf Daa haft Tilsyn med Borreby, medens Jørgen var mindreaarig og i Udlandet.

I en gammel Herredsbog for Vester-Flakkebjerg Herred³⁷⁾ finder man en Kopi af et Kaldsbrev for Sognepræst Lavrits Eriksen

til Magleby Kirke, hvortil Borreby Hovedgaard havde „jus patronatus“, og denne Skrivelse, som er dateret Borreby d. 11. Juli 1641, begynder saaledes: „Jegh Oluff Daas till Holmegaard, min k: Broders, Jørghen Daas till Borrebye, hans tilforordnede Berge, kiendis och her med vitterligt gjør, at haffue paa bemelte min k: Broders Veigne, som plenum jus vocandi haffuer til Magleby Kierke, och med hans eged Samtycke confirmerid och stadfest hæderlig och vellærd Mand, Her Lauritz Eriksen, forige Capelan till Herlussholm, at maa og schall verre ret Sognepræst till forn. Sogn, efftersom hand aff mig, paa forn. min kie. Broders Veigne, dertill rettelligen er vocerid, kalded och udvalt, och tilforn aff Superintendenten her offuer Sielands Stifft ordinerid“.

I samme Herredsbog findes en „Copie aff velbiurdige Oluff Daas Stadfestning paa dend nye Præstegaard i Maglebye“, dateret Borreby d. 9. Maj 1643, og heri hedder det bl. a., at „effterdi forn. Sogns Præstegaard nuhe er saa øde, at dend gandsche schall repareris och opbygiis, haffuer ieg paa min k: Broders, Jørghen Daas Veigne samtygt och bevilged Maglebye Sognepræst en Præstereidents at maa opbygge, Besten for Maglebye Kirke paa een Tofte Jordts Plats, nu liggendis till Marquard Clausens och Niels Huggers Gaard i Maglebye, som strecker sig med sin Lengde i Sønder och Nøer fra Marquard Clausens søndre Hauffuegieerde till nedenfor dend lilde Mose, som Høffded møder, samme-

ledis i Bredden fra det vestre Maglebye Bannge Gierde til Peder Matsens Toffte Ager, vesten for Kirken, og derpaa en loulig Præstegaard at opbygge“.

Oluf Daa var nu en ældre Mand paa omtrent 46 Aar, og han havde haft adskillig Modgang.

Han var beslægtet med Korfits Ulfeldt og en god Ven af ham. Saalænge derfor den mægtige Rigshovmester, der som Kristian d. 4.'s Yndlingsdatters Gemal kunde holde mange Venner under sine beskyttende Vinger, stod ved Roret, havde Oluf Daa ingen Nød. 1645 blev han saaledes udnævnt til Kommandant paa Møen, og et Par Aar efter Tronskiftet fungerede han som Rentemester hos Kong Frederik d. 3.; men ved Ulfeldts Fald mistede han sit Embede. Kort Tid efter at Ulfeldt havde forladt Danmark, besøgte Oluf Daa ham i Stralsund, og ved den Lejlighed skrev Rentemester Peder Vibe om ham, at han altid havde været noget ilde forvaret i Hovedet, og at det nu brød rigtig ud. Nogle Ytringer i et Par bekendte Breve fra Oluf Daa maa snarere opfattes som Beviser paa hans overdrevne Adelsstolthed. I et af dem hedder det saaledes, at Kongen ikke burde høre paa Bagvaskere, men hellere paa „ces nobles, dont on connait la race, la grandeur, la renommée, les vertus et les services

des pères et ayeux“, og i et andet Brev, hvor han sammenligner Kongen med Perikles, raader han ham til at huske paa, at det er frie Atenensere, han hersker over.

Naar Valdemar Daa tog stadigt Ophold paa Borreby, ved man ikke bestemt; men der er Grund til at antage, at han flyttede dertil allerede ganske kort Tid efter, at Søkendskiftet havde fundet Sted.

Omtrent et Aar efter Jørgen Daa's Død finder man Valdemars Navn i „Sydske Register“. Der staar saaledes:

„Woldemar Daae sich Bress paa Ritmesters
Tractament.

§. 3. G. a. v., att vi os elsch. Woldemar Daae etc: naad: haffuer bevilget och tilladet, saa och hermed bevilger och tillader, att hand her effter maa nyde Ritmesters Tractement, vanset hand som Lieutenant allene commenderer forbe: Compagnie, och skal forbe: hans Besoldning hannem giffuis aff dee Middell, som til Militiens Underholdning vdi forn: vort Land norre Jütland er destinerit. Hafn. 18 April 1653“.³⁸⁾

Endnu i Foraaret 1653 var den 37-aarige Valdemar Daa altsaa kun Løjtnant, skøndt paa Ritmesters Gage, og først to Aar senere faar han sin Bestalling som Ritmester.

Kopien af Udnævnelserne staar i „Sydske Register“:

„Woldemar Daa att være Ritmester.

J. 3. G. a. v., at vi naad: haffuer antagett och bestillett, och hermed antager och bestiller os elschl. Woldemar Daae etc: til att være Ritmester vdi vort Land Jütland, vdi huilken Tieniste hand skal forplidt være aff yderste Formue att søge vores och vore Rigers Gaffn och Beste, des- sen Skade och Forderff der imod att hindre och affverge, och ellers i alle forfaldende Occasio- ner sin Skyldighed efterkomme, som en oprichtig Ritmester egner och vell anstaaer. Forbiud: etc.
Flensborgh: d. 8. Aprilis 1655³⁹⁾

Om Valdemar Daa som Officer finder man, at han i 1657, da Krigen med Karl Gustav begyndte, havde Kompagni i Riber Stifts Eskadron, som laa i Holsten, og at han i Marts—April har faaet udbetalt 233 Rdl. til sit Kompagni. Det hedder i den tidligere citerede Rinds Herreds Krønike, at ved Krigens Udbrud var Udsigterne for Danmarks Vedkommende ikke videre lovende, „som Danmarks Milife da mest bestod af Udelen og de Folk, som de holdt paa deres Gaarde til Krigstjeneste, og de fleste af samme lidet vidste, hvad Krig var; Svensken derimod havde gamle, forfarne og længe i Krig øvede Folk⁴⁰⁾ Saasnart de Danske havde begyndt Fjendtlighederne, kom Svenskerne i Ilmarcher fra Polen til Holsten, „hvilket da de Danste fornåm, istedenfor at forhindre slikt de Svenskes Indfald i

Holsten eller at vove noget Slag med dem, undrendte Adelen og deres Folk tilligemed Sognerytterne, som da af hvert Sogn var udfrevne, og fortælles, at Valdemar Daa paa Verkenfeld, som og var med, undrendte i en Sko og en Støvle“.

Det synes, som om Kompagniet ved den Lejlighed blev sprængt; i Slutningen af Aaret omtales Valdemar Daa som Officer ved Herman Kaas' Eskadron paa Lolland, og dermed ophører de sparsomme Meddelelser om hans militære Virksomhed.

Valdemar Daa var, som sagt, nu en Mand paa omtrent 37 Aar. Saavidt man kan slutte af ganske enkelte Bemærkninger i gamle Krøniker, var han en middelhøj, kraftig Skikkelse, stolt og paastaaelig og udholdende til at forfølge en engang fattet Beslutning. Fra sin Barndom af var han vant til et velhavende Herremandsliv, og han var vistnok meget lidt tilbøjelig til at slaa af paa sine Fordringer til Livet. Det var da ganske naturligt, at han, da de pengeslugende, uheldige Krige medførte daarlige Tider, navnlig for de adelige Godsejere, maatte faa en haard Kamp at bestaa.

Det selskabelige Liv paa Borreby kostede mange Penge, Landbrugsprodukterne blev daarligt betalt, de langvarige Krige havde lagt Beslag paa en stor Del af Godsets unge Arbejdskraft, Bønderne havde ondt ved at betale deres Landgilde, og Valdemar Daa var ikke

nogen haard Herremand — men Penge skulde han skaffe. Allerede tidlig begyndte saa Valdemar Daa at hugge af de prægtige Skove, som laa under Gaarden.

Der staar derom i Borreby-Manuskriptet: „Valdemar Daa var ellers den, som for Alvor lagde Haand paa Skoven til Borrebye og var Narfag til, at det beste blev borte deraf, da der udi Gedehaven og Gegefskoven var Capital Gegefskov foruden ellers overalt paa Stiesnæs“.

Mange andre Herremænd, hvis Skove laa bekvemt for Skibsbyggeri, byggede Orlogsskibe for kongelig Majestæt, og det vilde Valdemar Daa ogsaa forsøge.

Saa faldt det ene gamle Træ efter det andet. Der skulde bygges et Krigsskib „paa 3de Jorden“, og dertil gik meget og godt Tømmer.

Der blev arbejdet med fuld Kraft, omsider stod Skibet færdigt og pudset paa Beddingen, og saa kom en af Kong Frederik d. 3.'s Søofficerer til Borreby for at undersøge, om Kongen kunde være tjent med at købe det.

Men først maatte Officeren bese Gaardens Herligheder, Staldene ikke at forglemme. Smukke Heste var noget, Gæsten forstod sig paa, og der saa han i Valdemar Daa's Stald et Par pragtfulde sorte Hingste, som stak ham svært i Øjnene.

Saa besaa man Marker og Skove og det

kostbare, nye Skib paa Beddingen og paa Vandet; men Søofficeren kunde ikke faa de sorte Hingste af Tankerne: dem maatte han have.

Det var let nok at mærke, hvor Officeren vilde hen; men det var nu ikke efter Valdemar Daa's Hoved: Skibet var det, han vilde af med, Hingstene skulde blive, hvor de var.

Saa blev Orlogskibet paa de trende For-dæk ogsaa, hvor det var.

Søofficeren opdagede nu, at „Skibsbyggerne havde forset sig, at det kunne ick sejele godt, men huggede foran“, rejste skyndsomst fra Borreby og sagde Kongen den Besked, at Skibet var ubrugeligt. „Havde Ridder Daa spændt Hestene for Skibet, var det nok bleven ført ind i Kongens Orlogs-havn“, mener en samtidig Krønike.

En noget senere Beretning om denne Begivenhed lyder saaledes:

„At paa Stisnæs, vore Naboe-Folk, har været stor Skov, vidner Hr. Woldemar Daaes, Herre til Borreby paa Stisnæs, hans Skibsbyggerie; han, som, en Søn, som menes, af den store Kongens Admiral Claus Daae, og havde nogen Smag paa Skibs Væsen og Byggerie, havde en prægtig Skov paa Stisnæs, fik i Sinde at bygge et Orlog-Skib ved Gede-Haven paa Stisnæs, i Tanke, han af Kongen skulle faae det vel betalt; men hans Facit slog ham Feil, han ruinerede sin Skov i Bund og Grund, saa der er nu ikke

Skov mere uden ganske lidet, og ikke høves fornøden Ildbrand til Gaarden; Stedet kaldes endnu Gege=Skov, men Skoven er borte, og nu pløjes og saaes der.

Hans Orlog=Skib havde sine Fata: Den kongel. Søe=Officier, som var udsendt paa Kongens Begne at besigtige dette rare og store Skib, fik just i Njeshyn et Par smukke Heste paa Daas Stald, hvilke han roste meget og var forelsket ubi, og enhver kunde let giette hans Mening; men den modige Woldemar, hvis gamle Adels=Mod overgik saa vel Forstand som Interesse, ville ikke forstaae Søe=Officierens rette Mening eller det gamle Ord: Ich wat und Du wat; altsaa blev Skibet kient udygtig til Kongens Tieneste. Han skal siden af Dvermod have solgt det, som menes, til en Udenriigs Stad, og saa got som givet det bort for en ringe Summa".²¹⁾

Det omtalte Skibshyggeri maa have fundet Sted i Begyndelsen af Tredserne. Magleby Kirkebog giver nemlig den Meddelelse, at der d. 12. August 1663 er begravet en Mand, „som arbejdet paa velbr: Woldemar Daas Schib“.

At det har taget stærkt paa Skoven, viser Matriklen over Korsør Amt for 1664, hvoraf der findes en Udskrift mellem Borrebys Arkivalier.⁴¹⁾ Gaardens samlede Skovareal anslaaes her nemlig til 400 Svins Olden, medens det tolv Aar tidligere var ansat til 700 Svins Olden.

Matriklen viser forøvrigt, at Gaardens Ejendomsforhold dengang endnu var uforandrede. Oluf og Valdemar havde hver sin Halvpart; dog var navnlig Olufs Part allerede stærkt behæftet.

Han havde, som tidligere omtalt, ved Korfits Ulfeldts Fald mistet sit Rente-mesterembede tilligemed den største Del af sin Formue og havde endogsaa en Tid maattet opholde sig udenfor Danmark. For et Par Aar siden var der bleven gjort Udlæg i hans Godser, og netop i Aaret 1664 maatte han mageskifte Holmegaard til Kronen mod det langt ringere Hevringholm i Nørrejylland, en af Kai Lykkes konfiskerede Gaarde.

Oluf Daa var nu en næsten 60-aarig Mand, hans Hustru var død for mange Aar siden, og Livet havde taget haardt paa ham.

En samtidig Krønike fortæller, at saavel Kongen som en stor Del af Adelen paa den Tid var i en næsten bundløs Gæld, og manges Herremand kunde kun rejse Penge mod baade Kavtion og Pant. Som et enkelt Bevis paa, hvor hurtigt Jordens Værdi forringedes, skal blot anføres, at et Jordstykke, som i Aaret 1653 var vurderet til 100 Rdl. pr. Tønde Hartkorn, omtrent fyrretyve Aar senere blev solgt for 5 Rdl. (!) pr. Tønde Hartkorn.

Kongens og Kirkens Anparter af Gaardenes Indtægter maatte betaales i rette Tid; men

det var tidt meget vanskeligt at faa Landgildet inddrevet fra de forarmede Bønder.

Ogsaa Valdemar Daa's Svigerfader, den gamle Jørgen Kruse, var det gaaget daarligt. Han havde oprindelig været en velstaaende Mand, men havde som saa mangfoldige andre af Landets større Herremænd mistet største Parten af sin Formue under den ødelæggende Krig med Karl Gustav. Han boede rimeligvis nu paa Borreby, i al Fald døde han der først paa Vinteren 1666 og blev bisat i Magleby Kirke. Kort førend han døde, var der bleven gjort Indførsel i hans Gaarde, og Arvingerne fragik Arv og Gæld efter ham.

Et Aarstid senere mistede Valdemar Daa saa sin Hustru. Fru Else var knap 40 Aar gammel og, uagtet hun havde født tretten Børn, endnu kraftig og ungdommelig, da hun pludselig døde og blev begravet ved Siden af Faderen i Magleby Kirke. „Den danske Atlas“ nævner „Frue Else Kruse Jørgensdatter, Valdemar Daae til Bonderup“ som bisat der.⁴²⁾

I sit Ægteskab med Else Kruse havde Valdemar Daa haft tretten Børn, seks Sønner og syv Døtre.

Klav, Jørgen, Else Sofie, Kristian, Beate, Ide, Enevold og Ide Dorte hed de otte ældste; men deres Fødselsaar kendes ikke. Derimod er de fem yngste Børns Fødsel og

Daab noteret i Magleby Kirkebog, som først begynder med Aaret 1658.⁴³⁾

Kirkebogen fortæller:

„1658, Dom. 23 post trinit., jndfalden dend 15. Nov., døbt welbr. Woldemar Daa's Søn paa Borreby, Gregers Daa, fødd d. 1. Novemb. ved 8 flett om Aftenen.

1660. Die 18. Maij døbt welbr. Woldemar Daa's Barn paa Boreby, ved Raffen Jomfru Ingeborre Daa, født den 13. Maj om Aftenen ved 9 flett. Frue Marie Ulfeldtt bar det.

1661. Søndagen imellum Juell och Nytaarsdag bleff welbr. Woldemar Daas Barn døbt paa Borreby ved Raffen Johanna Catharina, som bleff fød den 28. Decemb. om Morgenens, ved Klochen var 4 flett. Och bar dett till Daaben Frue Marie Ulfeldtt.

1663. Skierthorsdag døbt welbr. Woldemar Daas's Barn paa Borreby ved Raffen Elizabeth Dorte Daa, er fød d. 31. Martij ved 6 flet om Eftermiddagen.

1666. Die 19. Novembr. døbt welbr. Woldemar Daa's Søn paa Borreby, bleff kaldett Jørgen Henning. Velbr. Jomfrue Anna Margrete Kruse bar dett. Och bleff hand fødtt til Verden Natten tillforn, der Klochen var ved to flett“.

Det synes, at det navnlig har været det

før omtalte, mislykkede Skibsbyggeri, der har givet Valdemar Daa et økonomisk Knæk, som han ikke har kunnet forvinde; fra den Tid begynder han en uafbrudt Kamp mod pekuniære Vanskeligheder, og det var utvivlsomt dem, som bragte ham ind paa det Skraa-plan, der førte til hans som til saa mange af hans Standsfællers Ruin.

Naar det egentlig var, Valdemar Daa for Alvor begyndte at blive Alkymist, ved man ikke; men det var paa den Tid ret almindeligt, at adelige Herremænd forsøgte sig som „Guldmagere“ for muligvis at ophjælpe deres medtagne Finanser.

Uagtet Kemia i den sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede begyndte at føle sig som en virkelig Videnskab og stadig mere tog Afstand fra de ofte ukyndige „Guldmagere“, fortsattes dog omkring paa Herregaardene som ved Hoffet de kostbare Forsøg paa at fremstille Verdens mest attraaværdige Vidunder, „de vises Sten“.

Alkymien, denne mystiske Kunst, hvis Spor kunde følges tilbage til den graa Oldtid, som havde indtaget en saa fremtrædende Plads ved Mavrerens spanske Højskoler, og som var bleven knæsat af alle Middelalderens fremragende Naturkyndige, havde endnu langt fra mistet sit Herredømme over Sindene. Den

fristende Tanke at kunne fremstille Guld og Sølv ved Forvandling af mindre værdifulde Metaller var det ikke saa let at faa Bugt med. Man havde hørt og læst altfor mange Beretninger om, hvorledes Kvægsølv, Tin og Bly i store Masser var forvandlet til skinnende Sølv og Guld blot ved Hjælp af nogle faa Korn af et rubinrødt Pulver eller nogle Draaber af en hemmelighedsfuld Vædske, og selv om man i de fleste Tilfælde havde ladet sig narre af bedrageriske „Adepter“, var dog jævnlig Metalforvandlingen bleven nøje iagttaget og omhyggeligt prøvet af Mænd, om hvis Dygtighed og Paalidelighed man ikke kunde tvivle.

Det var kun sørgeligt, at de alkymistiske Skrifter med deres billedlige Udtryksmaade, sære Betegnelser og besynderlige Tegn var saa vanskelige at tyde; men det var egentlig ret naturligt, om de udvalgte, der havde Nøglen til den største af alle Hemmeligheder, vilde beholde den for sig selv.

Indtil Reformationstiden havde det navnlig været gejstlige Personer, der sad inde med Kundskaber i denne som i andre Retninger, og mangt et Kloster havde været de gammelægyptiske Præsters og maviske Lægers Arvtager. Efter Reformationen, da Adelenes Sønner under deres Studieophold ved de berømteste Universiteter ogsaa gjorde Bekendskab med Alkymi, var det især fyrstelige Personer og

adelige Herremænd, som bevarede Troen paa „den hermetiske Kunst“. Alkymistiske Selskaber blev stiftede, alkymistiske Laboratorier blev indrettede med stor Bekostning, og saagodtsom ethvert evropæisk Hof havde sin Hofalkymist.

Som tidligere omtalt havde Kong Kristian d. 4., hvis praktiske Blik utvivlsomt skimtede den Betydning, Kemien vilde faa for det daglige Liv, ved sit Yndlingsslot Rosenborg ikke blot indrettet et „Destillerhus“, der under Dr. Peder Payngks Ledelse forsynede Hoffet med Medikamenter, Akvaviter og Kosmetika, men senere ogsaa opført et „Smeltehus“, hvor han sammen med „Kunst-Kaspar“ forsøgte at bringe det mest mulige ud af de guldholdige norske Sølvvertser.

I Aarene 1640—43 fungerede Valdemar Daa jo som Hofjunker, og at han paa den Tid maa have gjort Bekendtskab baade med Peder Payngk og med Kaspar Herbach, kan der ikke være nogen Tvivl om.

Det er højst sandsynligt, at den unge Hofmand allerede dengang har begyndt at faa Interesse for den Kunst, som mange Aar senere skulde optage ham saa stærkt og skuffe ham saa dybt.

Imidlertid maatte Valdemar Daa's Ud nævnelse til Løjtnant, hans snart paafølgende Ægteskab, Tronskiftet, den nye Konges spændte

Forhold til Adelen og Livet som velstaaende Herremand foreløbig give hans Tanker andre Retninger, og saa kom senere Svenskekrigen, Københavns Belejring og Enevoldsmagtens Indførelse, som nødvendigvis maatte faa Interessen for Arbejderne i Laboratoriet til at træde i Baggrunden.

Selvfølgelig staar Valdemar Daa's Navn og Segl under Suverænitetdokumentet af 1661; men iøvrigt findes han aldeles ikke officielt omtalt i denne kritiske Periode, hvor Adelen baade socialt og økonomisk fik sit Knæk. Saa-vel Adelens Eneret til Statslenene som dens Skattefrihed blev jo ophævede, og Landbruget betalte sig kun yderst slet, saa at flere af Landets adelige Familier blev aldeles forarmede. Da Adelen saa ogsaa efterhaanden blev næsten helt udelukket fra de overordnede Statsembeder og fra Hæren, trak mange af de adelige Herremænd sig tilbage fra Hoffet.

Frederik d. 3. havde i sin Ungdom til-egnet sig en grundig videnskabelig Dannelse og bevarede hele sit Liv igennem Interessen for flere af de Videnskaber, som repræsenterede det 17. Aarhundredes Lærdom. Ganske særligt interesserede han sig for Alkymi, og han arbejdede ligesom sin Fader og Forgænger ofte timevis i sit Laboratorium.

Kaspar Herbach assisterede Kongen i Smeltehuset og i Laboratoriet paa Københavns

Slot, og var, som tidligere omtalt, ogsaa i Udlandet paa Alkymiens Vegne.

Da Svenskekrigen og Enevoldsmagtens Indførelse var overstaaet, vaagnede Kongens Tilbøjelighed for Laboratoriet med fornyet Styrke, saa meget mere, som Statskassens bedrøvelige Tilstand nok kunde gøre en hurtig og rigelig Forøgelse af Statens Indkomster nødvendig.

1644 døde Kaspar Herbach, og, da Ole Borch saa et Par Aar efter kom hjem fra en seksaarig Udenlandsrejse for at overtage forskellige Professorater, bl. a. i Kemi, blev han tillige Forstander for det kongelige Laboratorium, som siden Payngks Død var bleven temmelig forsømt.

Borch roste i høje Toner en berømt italiensk Alkymist, Borri, som han havde gjort nøje Bekendtskab med i Amsterdam, og, da Kongen ogsaa af andre Danske, der nylig havde været i Holland, havde hørt mærkelige Ting om den fremmede Guldmager, fik han Lyst til at lære ham at kende og opfordrede ham til at besøge København.

I Efteraaret 1667 kom Borri da til Frederik d. 3.'s Hof, hvor han blev modtaget med stor Udmærkelse og opholdt sig i omtrent halvtredje Aar. Paa hans Foranstaltning blev der opført forbedrede Laboratorier, og det var Meningen for Alvor at tage fat paa

Guldfremstillingen. Den italienske Alkymist havde imidlertid mange Misundere, og, saasnart Kongen var død, forlod han skyndsomst Danmark.

At Valdemar Daa har kendt Borri, kan der neppe være nogen Tvivl om, uagtet man ikke kan fremføre bestemte Beviser derfor. Det er i det hele taget beklagelig lidt, man ved om Valdemar Daa's som om saa mange andre af Datidens Herremænds Arbejder i de Laboratorier, de ofte med stor Bekostning havde indrettet paa deres Gaarde, og hvor mangfoldige af dem tilbragte de fleste af Døgnet's Timer ved den „hermetiske“ Ovn eller med anspændt Opmærksomhed studerende de alkymistiske Forfatteres dunkle Skrifter, som lovede saa meget og holdt saa lidt. Det var let at forstaa, at de omhyggeligt undgik at udsætte deres Eksperimenter for de uindviedes uforstaaende Nysgerrighed og ofte ondsindede Kritik.

Man maa dog erindre, at „Guldmageriet“ ikke var det eneste, Alkymisterne gav sig af med. Der var endnu ikke trukket nogen skarp Grænse mellem Kemi og Alkymi, og de fleste alvorlige Alkymister var mere eller mindre kyndige Kemikere.

Det var navnlig „Aquaviter og Parfumer“, som dengang fremstilledes massevis i Herregaardenes Laboratorier.

Alkohol var fra at være et Medikament allerede forlængst bleven et i lige Grad udbredt og misbrugt Nydelsesmiddel, og, for at dække den daarlige Brændevins simple Smag, tilsatte man mangfoldige Krydderier, Plante-ekstrakter og Sukker og fremstillede paa den Maade en Mængde forskellige „Eliksirer“, som havde en udstrakt Anvendelse, og utallige var de Recepter af den Art, som cirkulerede mellem de adelige Herregaardsfamilier.

Ogsaa for vellugtende Vande og Salver havde Datidens dannede Personer af begge Køn stor Forkærlighed, og det var langtfra ualmindeligt, at man saa Familiens mandlige og kvindelige Medlemmer arbejde sammen i Herregaardenes Laboratorier.

For den uforstaaende Masse tog al saadan Virksomhed sig ud som noget hemmelighedsfuldt Giftblanderi, der aabenbart maatte være i nær Slægt med Guldmageri og andet Djævelskab, og mangan Herremand, som bryggede sig en kraftig Bittersnaps eller var ved at fabrikere et eller andet vellugtende Vand til sin Frues eller sine Døtres Hovedvandsæg, er sikkert af sine Bønder bleven antaget for en Guldmager, der var ifærd med at søge „de vises Sten“.

Der staar i Borreby-Manuskriptet om Valdemar Daa, at han „blev formedelst sin Alchymie, da han laborerede derpaa i mange Aar, saa forarmet,

at han levede paa det sidste med sine 3de Pige Børn, Ibe, Johanne og Ingeborg (!) Dorte, ret kummerlig paa Borreby, at han i min Tid om Vinteren laae ved Sengen hele Uger, icke af Sygdom, men af Mangel at faae sin Ildbrand bragt til Gaarden og blot for at holde sine chymiske Flasker i tempereret Varme“.

Manuskriptets Forfatter, som just ikke udmærker sig ved uangribelig Nøjagtighed, lader dog kun Husherren holde Sengen, medens Døtrene faar Lov til at være oppe; men en anden Krønikeskriver, som rimeligvis har kendt Manuskriptet, lader ogsaa Døtrene ligge i Hi, naar Kulden var for stræng.

At Valdemar Daa paa Grund af Kulden skulde holde Sengen „hele Uger“, saalænge der var Spor af Brændsel i Gaardens Nærhed, fordi han ikke kunde faa det „bragt til Gaarden“, lyder ret usandsynligt. Rimeligvis er det en Misforstaaelse af Forfatteren, som ogsaa selv skriver, at det var for at holde de „chymiske Flasker i tempereret Varme“.

Adskillige af de Recepter, som skulde give Anvisning til at fremstille „de vises Sten“, fordrede en paafaldende lang Tid for at Stoffernes „Modning“ kunde foregaa paa tilfredsstillende Maade, og forlangte tillige, at Modningen skulde finde Sted ved „tempereret Varme“.

Disse to Fordringer blev lettest opfyldte,

naar man anbragte Kolben med Præparatet i en stedsebrændende Ovn, en saakaldt „Athanor“, som benyttedes af Alkymisterne i forskellige Størrelser og af forskellige Konstruktioner. Havde man imidlertid ikke en saadan Ovn til Raadighed, kunde man nøjes med at bære Glasset paa sin Krop indenfor Klæderne eller have det hos sig i Sengen.

Saa fortælles der, at Valdemar Daa engang virkelig „meente sig at være paa det nærmeste at blive en Adeptus, efter de rette Signa, han syntes at have observeret dertil“.

De fleste Anvisninger til at fremstille „Tinkturen“ omtaler en hel Række Farveforandringer, som skulde kunne iagttages, hvis Processen forløb paa rette Maade.

Det er neppe nødvendigt at gøre opmærksom paa, at de forskellige Anvisninger heller ikke i den Henseende var overensstemmende. Ifølge en tidligere omtalt gammel Recept skulde Massen først blive sort, derefter hvid, saa antage mange forskellige Farver og endelig blive rød — saa var Processen lykkedes, og den røde Substans var den rigtige „Tinktur“.

Det var formodentlig saadanne „rette Signa“, Valdemar Daa ifølge Borreby-Manuskriptets Beretning mente at have bemærket — endelig skulde hans Anstrængelser maaske bære Frugt, og saa vilde alt blive

godt. Men som han da „med stor Glæde besaae sit Glas og vendte det i Hænderne, faldt det fra ham paa Gulvet og sloeges i Stykker, og han mistede derved sit store Haab, samlede dog sin Materie i et friskt Glas igen og begyndte sit Arbejde paa nye, hvilket altiid blev forgiæves“.

Imidlertid taarnede de pekuniære Vanskeligheder sig stadig uhyggeligere op.

Valdemar Daa havde ingen Lyst til at beskæftige sig med Gaardens Drift — Laboratoriet lagde Beslag paa al hans Tid og alle hans Tanker, og i Begyndelsen af Aaret 1671 gav han saa sin Andel i Borreby i Forpagtning til Frederik Kofod.⁴⁴⁾

Mellem degamle Borrebydokumenter finder man Valdemar Daa's Eksemplar af Forpagtningskontrakten, som begynder saaledes: „Jeg Woldemar Daa till Baareby kiendis och hermed witterlig gjør, att jeg haffuer vdi Forpachting affstaad till erlig och velacht Karl Friderich Kofod min Gaard Baareby med ald Gaardsens Auffling, saa wit mig tilhørrer“.

Frederik Kofod skulde oppebære hele Avlingen af Ager, Eng, Græsgange og Skovenes Olden; dog skulde Bønderne have Lov til at lade Kreaturer græsse i Skovene mod en passende Afgift.

Gaardens Besætning af „Dueg och Fæmon“ skulde takseres af uvillige Mænd og, naar

Forpagningstiden var til Ende, afleveres i samme Stand eller betales efter Takseringen, med Undtagelse af, hvad Sygdom og Ælde havde bortrevet.

Foruden Ladegaardens Huse, som tidligere havde tilhørt Oluf Daa, skulde Forpagteren have Lov til at benytte Oluf Daas Beboelseshus, hvis Værelser Valdemar Daa vilde lade istandsætte, saa at de kunde beboes. Loftet ovenover Beboelseslejligheden maatte han bruge til sit Korn.

Fredrik Kofod skulde have frit Brændsel fra de tilliggende Skove, og han skulde have Opsyn med Skovfogeden, „at icke formeget til Bpligt hugges“. Desuden skulde han have Ret til at fiske i Gaardens Grave og Parker og have Tilsyn med Jagten, „huortil hannem er tillat sin Bøese at føre, Krybeskötter at hindre, som ellerss Wildted med Gaarden skulle ødelegge“.

Bønderne skulde drive deres Jordlodder, pløje, saa, høste og køre ind, ligesom de skulde køre deres Korn til Nestved eller Korsør. Baade Gaardmændene og Husmændene skulde gøre Arbejde for ham en Dag om Ugen, „med Terschen, Agen eller andet Arbeide, saa och enhuer att føre aarlig tou Kjöbenhavnns Reiser“; men Forpagteren skulde passe paa, „dennem ei noget vbilligt att paalegge“.

Skulde Fredrik Kofod lide noget Tab

ved „Krigstilfald eller anden Hændelse“, skulde han have en passende Erstatning.

Forpagteren skulde ogsaa have Tilsyn med Kirkevægerne for Gaardens to Sognekirker og være Valdemar Daa's Fuldmægtig i juridiske Sager.

Ejeren forbeholder sig Græsning om Sommeren og Staldfodring om Vinteren for fire Køer og to Heste og paalægger Forpagteren „sine Fjold att tilholde warligen med Jld och Riuss att omgaaes, att derved nest Gudts naadige Beschiermelse ingen Bløche eller Schade paafommer“.

Naar Valdemar Daa er fraværende, har Frederik Kofod lovet at have Opsyn med hans Bolig og Ejendele, „att de ej aff onde Mennisker bordt stiekliss“.

Som Forpagtningsafgift skal betales 425 Rigsdaler aarlig, og Afgiften skal erlægges i de to Halvaarsterminer.

Endelig er der fastsat en Opsigelsesfrist af et Fjerdingaar, og Forpagteren skal da have Lov „uden ald Forhindring med sitt Goedts och Formue att fløtte, huortil Bønderne hannem schal verre behielpelig, til en af de nest hoest ligende Ripsteder“.

Mellem Borreby-Arkivalierne findes en Kopi af Valdemar Daa's Jordebog, affattet i December 1671, og ifølge den beløber „Borreby Hoffuidgaard med Weyermøllen sampt jus patronatus till Magleby och Boeslund Kircher tillige med Hoffuid-

gaardens underliggende Skove udj alt Hartkorn 135 Td. 1 Scheppe“.

Jordebogen giver en detailleret Oversigt over de under Valdemar Daa's Part af Gaarden boende 37 større og mindre Gaardmænd og Husmænd, deres Jordlodders Størrelse og Landgildet*) for hver enkelt Bondes Vedkommende, betalt i Rug, Byg, Havre, Svin, Faar Gæs, Høns, Æg og Smør, og Dokumentet ender med nogle Linier skrevne med Valdemar Daa's egen Haand: „Dette at være en rigtig Copi aff min Jordebog, saa vit mig tilhørende er, bekræfter ieg med min egen Haand og Ziegenet. Actum Borreby, dend 8. December 1671.

Waldemar Daa, egen Handt“.

Forpagtningsafgiften blev betalt i rette Tid, og Frederik Kofod gjorde sit bedste for at bringe Gaarden op; men „de vises Sten“ vilde ikke lade sig finde, skøndt Valdemar Daa søgte den Dag og Nat i det skumle Laboratorium i Taarnkælderen under Brevkammeret.

Allerede i Foraaret 1671 var der bleven gjort Indførsel „udj velbr. Waldemar Daa's Jordegods“. 45)

---

*) Landgildet var beregnet efter følgende Takst: 1 Tønde Rug, 1 Tønde Byg, 2 Tønder Havre, 2 Svin, 3 Faar, 6 Lam, 12 Gæs, 24 Høns, Æg, Smør eller 2 Mk. Penge svarede til en Tønde Hartkorn.

Den afdøde Svigerfader, Jørgen Kruse, havde en halv Snes Aar tidligere udstedt en Obligation paa 1300 Rigsdaler til Københavns Universitet. Papiret var medunderskrevet af Valdemar Daa og Otto Powisch, som havde faaet et „Schadesløsbreff“ for sin Underskrift. Jørgen Kruse havde imidlertid hverken kunnet betale Afdrag eller Renter, og et Par Aar efter var han død.

Saa havde Otto Powisch indløst Obligationen, hvis Beløb med 6% Rente og Omkostninger var vokset til 1818 Rdl. 13½ β , og herfor var der gjort Udlæg i to Gaarde paa Stignæs, i Hovedgaardens Takst og i „jus patronatus“ til de to Sognekirker.

To Aar senere var der bleven gjort Indførsel i to Gaarde i Magleby paa Fru Karen Marsvins Vegne for en Obligation, Valdemar Daa havde udstedt for ti Aar siden, og som lød paa 941 Rdl. med Reuter og Omkostninger.

Saa opsagde Valdemar Daa sin Forpagter og forsøgte atter at drive Gaarden selv; men Kreditorernes Tal var stort, og nogle af dem tog hans „Plougfæ“. Han udlejede Jorderne til Borgere i Skelskør og Bønder i Omegnen, han solgte sin store Ladebygning til Nedbrydning; men ligemeget hjalp det.

Af Valdemar Daa's to jyske Gaarde var Hessel allerede for nogle Aar siden gaaet

over paa fremmede Hænder, og 1677 fik Justitsraad Peder Lerche Bonderup ved Indførsel, sammen med en anden Kreditor, som han senere udløste for at sidde som Eneherre paa sit Lerkenfeldt.

Oluf Daa's Andel i Borreby var for største Parten i fremmed Eje, og Valdemar Daa's Andel, alt, hvad han havde tilbage, var nu stærkt truet.

Det har neppe været nogen behagelig Tid for de tre Døtre, som boede hos Faderen paa Borreby, den omtrent 30aarige Ide, den 20aarige Johanne Katrine og den attenaarige Lisbet-Dorte.

De uafsladelige Pengesorger og det stadig mislykkede Arbejde i Laboratoriet gjorde Faderen mørk og indesluttet, og sjælden saa de ham udenfor de bestandig tarveligere Maaltider. Koldt og uhyggeligt var der om Vinteren i de store, triste Værelser, og til den tidligere Herregaardsselskabelighed var der ikke Raad; dertil passede heller ikke det medtagne Bohave og Gaardens hele forfaldne Udseende.

Og saa kom den uafvendelige Katastrophe.⁴⁶⁾

For mange Aar tilbage havde Valdemar Daa laant 2000 Rdl. af en holstensk Greve, Kristoffer Rantzow, og, da Gælden i Foråret 1673 var vokset til næsten 3000 Rdl.;

havde Daa maattet give sin Andel i Borreby som Pant.

Kristoffer Rantzow var død, Obligationen var bleven købt af Borrebys Nabo, Etatsraad Ove Rammel til Basnæs, og, da Summen i December 1680 med Renter og Omkostninger var løbet op til over 4000 Rdl., forlangte han Udlæg.

Lillejuleaftens Dag mødte saa paa Borreby Hovedgaard velbaarne Knud Urne til Juel-skov og velbaarne Herluf Trolle til Snedinge. De var „aff Siællandzars Landsting blefuen udmellede som Ridemænd at gjøre velb. Hr. Etatsraad Ove Rammel Indførsjel og Udlægg udj velb. Waldemar Daaes pantsatte Jordegods og andre hans Middeler og Formue“.

Med Ridemændene fulgte Borrebys Birkefoged, Hans Hansen, og Etatsraad Rammels Fuldmægtig, Oluf Johansen.

Der blev da „iche alleeneste velbente. velbr: Waldemar Daae forschrefne Tillkræff til Kiende gifuet, medens endog till dess Betahling Udleg eschet“.

Valdemar Daa hentede fra sit Brevkammer gamle Kvitteringer: han havde ærlig og redelig betalt sine Renter indtil „Hellig tre Kongers Dag“ 1676 — saa havde han ikke kunnet betale længere, og Penge havde han ingen af.

Udlæg var Ridemændene nødte til at gøre, men „saafom Juulehelligt saa hasteligen tillstundede,

og ellers formedelst anden vigtig Forhindring“, blev Sagen udsat til efter Nytaar.

D. 29. Januar 1681 fik saa Borrebygaard det samme Besøg, og, da Ove Rammels Fuldmægtig havde „produceret den Prætension, som hand paa sin Herres Beigne kunde hafue“ og desuden „een skriftlig Begiering, at Indførselen maatte ssee udj all Borrebyes Biugning, baade udj Borgergaarden, saa og Ladegaarden saa wel som og udj det øfrige“, blev der foretaget Udlæg i Rub og Stub.

Først var der „det stoere Huus, som staaer paa Woldstædet, item twende Huuse udj Borregaarden, det eene kaldes Fadebourshuuset og det andet Brøggers- og Rispkenshuuset sampt Wascherhuuset, som staaer paa Hjørnet imellem fornefnte twende Huuse“.

Det blev bemærket, at disse Huse befandtes „ofuer alt af saa stoer een Brøstfeldighed, saa at till dets Reparation behøfves een anseelig Bekostning“.

Saa var der de Bygninger, som tidligere havde tilhørt afdøde Oluf Daa, „og som nu forregifves welbemelte welbr: Woldemar Daae sig at skall hafue tilforhandled, nemblig af Borgegaarden det Huus, som Kircken udj staaer, som strecker sig udj Sønder og Nør og ellers udj sin Lengde og Brede, ligesom det nu foresindes; udj Ladegaarden alle de Huuse, som der sammesteds nu findes, og ligesom de begrebne ere“.

Det hedder dernæst, at „forschrefne Huus udj Borregaarden icke alleeneste befindes meget brøstfeldig

baade paa Tag, Loffte, Dørre, Windver og andet, medens dend største Deel af Ladegaardtshuusene endog befindes afbrudt og needfalden at være, ja endog saa gandsche ruinerede, saa at Dfuerdelen af een af samme Huuse er fast aldeles borte og nedfalden, og de øfrige ere af saa stoer een Brøstfeldighed, saa at ingen sig nogen af dennemb kand betienne uden tilforn derpaa største Bekostning at anvende“.

Da der allerede forhen af Otto Powisch var bleven gjort Udlæg i en Del af Valdemar Daa's Hovedgaardstakst, og ligeledes, som tidligere omtalt, i en Del af Oluf Daa's, var der i det hele kun 65 Tønder Hartkorn tilbage.

Det gamle Dokument siger fremdeles, at der paa Stignæs „nu aldeles ingen Skouf findes“, og at der i Gedehaven var hugget saa drabeligt, at „der sammesteds ide findes nogen Dfuer-Skouf, uden alleeniste een gammel Eggestabbe“.

Det forslog ikke nær, og der blev da fremdeles gjort Udlæg i Smaahuse og ubebyggede Jordstykker, i Afgifter og Landgilde — og saa ejede Valdemar Daa og hans tre Døtre bogstavelig talt kun, hvad de gik og stod i.

Borreby-Manuskriptet fortæller: „Da Dve Rammel havde ladet sig gjøre Indførsel i Gaarden for en Giæld, han kjøbte sig til af en Adelsmand i Holstein, bød han Waldemar Daae til at maatte blive hos ham paa Borrebye som en Ven og Broder sin Livs Tiid; men han var dog endnu saa storhjetet,

at hand vilde icke, men gic til Fods fra Borrebye med en Kiep i Haanden og sit alchymiske Glas i Barmen".

Paa Smedstrup Mark laa et lille Hus, som for Tiden ikke var beboet. Det lejede Valdemar Daa til sig og sine Døtre for den Sommer. Lejen var kun 10 Mark — det kunde han vel overkomme, og saa maatte der tages Bestemmelse om, hvad han videre vilde gøre.

Han var endnu trods sine 65 Aar en kraftig Mand, som Modgangen ikke havde kunnet faa Bugt med, og han kunde leve mange Aar endnu.

Alle Valdemar Daa's Søskende var forlængst døde og den yngste Søn, Jørgen Henning, døde i Løbet af Sommeren som Page ved Hoffet i København, kun femten Aar gammel. Datteren Ingeborg var gift med Oberstløjtnant v. Passow og Gregers, som var Løjtnant ved Livgarden, førte en ung Officers muntre og omflakkende Liv.

Saa bestemte Valdemar Daa sig til at flytte derover, hvor hans to gamle Gaarde laa, og hvor han havde tilbragt nogle af sine bedste Ungdomsaar som munter Kavalleriofficer og nygift Herremand paa det prægtige Bonderup — og hans tre Døtre fulgte med ham.

Ove Rammel levede ikke mange Aar efter, at han havde frataget Valdemar Daa Borreby.

Gaardens gamle Krønike fortæller, at Ove Rammel lod foretage nogle Reparationer ved Bygningerne og derfor jævnlig indfandt sig for at tilse Haandværkerne. Som han da en Dag sad alene og spiste i Værelset ved Siden af det berygtede Brevkammer, kom en stor sort Hund ind ad Døren, gik hen til Bordet og stod og saa paa ham. Ove Rammel „muelig blev altereret, og syntes Hundens Dine at være stoere som Bricer og funklende“.

Endelig gik Hunden fra ham og ind i Brevkammeret, og i det samme kom Tjeneren, som fik Ordre til at jage Hunden ud; men han kunde ingen Hund finde.

Saa siger Manuskriptet: „Bist er det, Ove Rammel døde fort Tiid der effter; enten det var af Alteration eller fatidicum quid vel canis fatifer, blev der raisonneret om paa den Tiid“.

Valdemar Daa levede endnu en halv Snas Aar; men hans Spor er tabt, indtil han omsider døde i Aaret 1691, 75 Aar gammel, og blev begravet i Viborg Domkirke.

I „Den danske Atlas“ staar der ved Beskrivelsen af Domkirken, som midt i det 18. Aarhundrede var bleven restavreret efter en Ildebrand: „For at forekomme Uordener blev 1755 holden en Commission over Domkirkens Begravelser, og bleve da følgende, som deels af Ilden vare sparede, deels siden tilkomne, ved Magt kiendte for Familierne. Bag Alteret: Udi No. 1. General-Major Gregers

Daa til Lundbeck, som blev i Slaget ved Gadebuss 1712, hans Frue, Jeanne Marie Ruse, Friherreinde af Rusesten, hans Fader, Valdemar Daa til Borreby, død 1691, 75 Aar⁴⁷⁾

Valdemar Daa's Kiste, læderbetrukken med Messingbeslag, staar endnu i Viborg Domkirke.⁴⁸⁾

Om Valdemar Daa's efterlevende Børn fortæller Borreby-Manuskriptet: „Den ældste Datter, Jde Daae, skal for et Aar siden være død i Jylland og var da 80 Aar gammel og ingen Tiid gift; hun drack aldrig noget M eller Vin, men enten fød Melk eller Vand, naar hun ikke kunne faae Melk. Anno 1714 var hun endnu herover i Sielland og besøgte nogle sine gamle Bekjendte“.

Johanne-Katrine blev gift med „Johan Trelund, fød i Kallundborg, en hurtig Karl, hvis Søn er Capitaine Trelund, som endnu lever“.

Om den tredie Datter siger Manuskriptet, som fejlagtig kalder hende „Ingeborg-Dorte“, at hun „blev vel gift med en Winterfeldt i Tjen og er død for 4 Aar siden“. Efter en anden Angivelse blev Lisbet-Dorte gift med en Major Scharffenberg.

Mest bekendt af Valdemar Daa's Børn blev Gregers⁴⁹⁾, som Manuskriptet kalder „en renommeret, fion og mandhaftig General eller Krigsmand i Jylland“.

Han var født paa Borreby d. 1. November

1658 og blev 19 Aar gammel Fændrik i Livgarden. Da Faderen mistede Borreby, var han netop bleven Løjtnant; men i Løbet af en halv Snes Aar avancerede han til Oberstløjtnant og blev kort efter Faderens Død sendt med et Dragonregiment til Ungarn i kejserlig Tjeneste mod Tyrkerne.

Et Par Aar senere ægtede han Jeanne Marie Rüse, som var eneste Datter af den bekendte Friherre Henrik Rüse og Enke for anden Gang.

Saa købte Gregers Daa 1703 Hald ved Viborg af Enken efter den ene af Brødrene de Lima, „Jøderne paa Hald“, som omtrent fyrretyve Aar tidligere havde købt den gamle berømte Gaard af Kronen. Det gamle Slot blev revet ned, en ny Hovedbygning opført og en pragtfuld Have i fransk Stil anlagt med stor Bekostning paa den magre Hedejord.

Krigen havde dog aldrig undt Gregers Daa synderlig megen Tid til at sidde hjemme; han maatte snart afsted igen, og saa faldt han som Generalmajor ved Gadebusch d. 20. December 1712, tre Dage efter at hans Hustru var død af en langvarig Sygdom.

Med Gregers Daa uddøde Slægten paa Mandsiden.

Francesco Giuseppe Borri.

I Efteraaret 1667 kom efter Frederik d. 3.'s Opfordring den berømte Alkymist Borri til København.

Professor Ole Borch, som nylig var kommen hjem fra en fleraarig Udenlandsrejse, havde gjort hans Bekendtskab i Amsterdam og kunde ikke blive træt af at fortælle om de mærkelige Ting, den fremmede Alkymist

havde vist ham, og ogsaa andre Danske, der havde været i Holland, omtalte Borri som en meget ejendommelig Person, hvis hele Optræden og Livsførelse absolut syntes at tyde paa, at han var i Besiddelse af „de vises Sten“.

Francesco Giuseppe Borri ⁵⁰⁾ var født 1625 i Milano, hvor Faderen, som tilhørte en anset Familie, var Læge.

Francesco Giuseppe gennemgik Jesuiterseminariet i Rom, men lagde sig dernæst efter Medicin og Alkymi og gjorde sig ved sine kætterske Udtalelser mistænkelig for Inkquisitionen.

Tredive Aar gammel rejste han tilbage til sin Fødeby, hvor han forsøgte at stifte en ny Kirke og Stat, som skulde have ham selv til Overhoved; men 1659 maatte han flygte derfra, da Inkquisitionen indstævnedes ham til Rom som anklaget for Kætteri. Han mødte naturligvis ikke og blev saa Aaret efter dømt til Døden og højtidelig brændt „in effigie“.

Borri havde imidlertid siden sin Flugt fra Milano opholdt sig paa forskellig Steder i Tyskland, navnlig i Innsbruck, Strassburg og Frankfurt a. M., hvor han praktiserede som Læge og Alkymist. Saa tog han til Sachsen, der som et protestantisk Land vel forekom ham sikrere, og han blev i Dresden modtaget med stor Udmærkelse af Kurfyrsten, som havde

megen Interesse for Alkymi. Saavel her som i Leipzig, hvor han ogsaa opholdt sig nogen Tid, blev han af alle Sægkyndige betragtet som meget kundskabsrig baade paa Medicinens og paa Kemiens Omraade.

Opholdet i Sachsen blev dog ikke af lang Varighed, og saa rejste Borri til Holland og bosatte sig i Amsterdam for længere Tid.

Det kongelige Biblioteks Manuskriptsamling ejer en Afskrift af Kæatteri-Processen imod Borri („Copia processus S. S. Rom. Ecclesiae Inquisitionis contra insignem illum hæresiarcham et impostorem Franciscum Josephum Borri Mediolanensem“) og den latinske Afskrift har en Tilføjelse paa Tysk, som omtaler hans Ophold i Tyskland og Amsterdam, hvor han efter Rygtet „wäre ein sehr gelehrter Mann und vortrefflicher Doctor der Arzney, und hätte sehr groszen Zulauf von Menschen, die von ihm wollt gehenyet werden, gleich er dann auch an vielen täglich erwieset“.

Ogsaa Holberg fortæller i sin Danmarks-historie ⁵¹⁾ om Borriss Ophold i Amsterdam, at „han straks erhvervede sig saadan Reputation i Medicinen, at syge lode sig bære fra Paris og andre Stæder til Holland for at lade sig curere af ham“, og Leonora Kristina Ulfeldt fortæller i sin Autobiografi, at hendes Mand, Korfits Ulfeldt, paa en Udenlandsrejse for Helbredets Skyld „avoit aussy parlé avec un docteur,

qvi étoit en grande reputation en Hollande . . ,
qvi se nommoit Borri“. ⁵²⁾

En samtidig fransk Læge, Sorbière ⁵³⁾,
fortæller i en Rejsebeskrivelse, hvorledes han
har gjort Borri's Bekendtskab, og omtaler
ham som en høj, smuk, mørkhaaret, velskabt
og velklædt Mand, der førte et elegant og
selskabeligt Hus. Hans fabelagtige Gavmildhed
gav Rygtet Medhold, naar det omtalte ham
som den lykkelige Ejer af „de vises Sten“.
Han gav Guld og Ædelstene bort i store
Mængder, hed det sig, og man havde i hans
Stuer set Sække fulde af Dukater. Sorbière
betragter ham nærmest som en verdensklog
Charlatan, men indrømmer, at han var usæd-
vanlig dygtig baade som Læge og Alkymist.

En anden Franskmand, de Monconys ⁵⁴⁾,
der ligeledes omtaler Borri i sine Rejse-
erindringer, er ikke mindre imponeret af hans
Kundskabsrigdom og refererer adskillige Sam-
taler, han har haft med ham om videnskabe-
lige Emner, men beklager, at han aldrig kunde
blive rigtig klog paa Borris Mening om de
vigtigste alkymiske Spørgsmaal; paa det Om-
raade var den høflige Italiener meget reserve-
ret. Monconys fortæller ogsaa, at Borri
bl. a. havde ytret, at ingen kunde rose sig af
at have faaet den mindste Hemmelighed at
vide af ham („que personne du monde ne se
pouvoit vanter d'avoir eu le moindre secret

de lui“), og at det var ham ligegyldigt om man troede, han var lærd eller uvidende („qu'il lui étoit indifférent, qu'on le crût docte ou ignorant“).

En ualmindelig rosende Omtale faar Borri af Ole Borch, som paa sin tidligere omtalte Udenlandsrejse opholdt sig et Par Aar i Holland og snart kom i meget venskabelig Forbindelse med ham.

Saa vel i Ole Borchs Dagbogsoptegnelser⁵⁵), der findes i det kongelige Biblioteks Manuskript-samling, som i hans og Thomas Bartholins interessante og omfangsrige Korrespondance, som er trykt i Bartholins „Epistolæ medicinales“⁵⁶), nævnes Borri uafsladelig.

Allerede nogle faa Dage efter, at Ole Borch var kommen til Leyden, i Begyndelsen af Januar 1661, har han Borris Adresse opskrevet i sin Dagbog, og nogle Maaneder senere skriver han, at han har besøgt ham i Amsterdam.

Borch ved, at Borris Navn er vel kendt i København, og i Amsterdam er han endnu mere anset end den berømte Kemiker Glauber, som allerede havde boet der i mange Aar, og med hvem Kaspar Herbach havde forhandlet paa Frederik d. 3.'s Vegne.

Borri omtales af Borch som meget kyndig i Kemi („exercitatissimi in chemicorum arcanis ingenii“) og meget søgt som Læge;

men han har mange Uvenner blandt sine Kolleger („inimicos invenit medicorum plurimos“).

Ole Borch havde hørt saa mange forskellige Domme om den italienske Alkymist, at han i Begyndelsen ikke rigtig vidste, hvad han skulde tro om ham, saa meget mere, som Borri altid var meget reserveret overfor fremmede. De blev imidlertid snart gode Venner og havde fortrolige Samtaler. Alkymisten meddelte Borch flere af sine kemiske Hemmeligheder, gendrev de mangfoldige falske Rygter, der cirkulerede om ham, og viste ham sit Laboratorium, og fra den Tid optraadte Ole Borch ved enhver Lejlighed som Borris ivrigste Beundrer og Forsvarer.

Metalforvandlingen fik Borch dog ikke at se. Borri havde vel en Dag foræret ham en Dukat af „chymisk“ Guld; men i den Retning udtalte han sig altid yderst forbeholdent.

I sine Svarbreve til Ole Borch stillede Thomas Bartholin sig i Begyndelsen temmelig skeptisk overfor Borchs Lovtaler over Borri. Han skriver saaledes ironisk, at Italieneren jo synes at love Lægerne en gylden Tid — hvis han blot maa blive ved at have Held med sig („Burrhus vester aureum medicis seculum promittere videtur, si ea felicitate perennaverit“). Da Borri imidlertid gennem Borch havde sendt Bartholin en

meget smigrende Hilsen, fik han en særdeles forbindtlig Genhilsen og i den samme Skrivelse ønsker Bartholin nu Ole Borch til Lykke i Anledning af hans fortrolige Bekendtskab med den „store Borri“.

Saa havde Borri i Foraaret 1662 foretaget et fysiologisk Eksperiment, der vakte en umaadelig Opsigt. Han gennemskar Hornhinden hos forskellige Dyr, udpressede de lysbrydende Dele af Øjet og indsprøjtede nogle Draaber af en hemmelighedsfuld Vædske; det viste sig da, at Dyret efter nogle Dages Forløb igen kunde se.

Et Brev fra Thomas Bartholin viser, at Borchs Beretning om dette mærkelige Eksperiment har forbavset ham i allerhøjeste Grad. Hvis nogen anden end Borch havde meddelt ham det, vilde han slet ikke have troet det, og han erklærer, at dette Kunststykke langt overgaar alle de Operationer, som baade Fortidens og Nutidens Øjenlæger nogensinde har udført.

Borch havde imidlertid ogsaa fra anden Side faaet Forespørgsler angaaende Borri. Stiftsbefalingsmanden i Aarhus, Erik Rosenkrands, som var en ivrig Alkymist, havde talt med en aarhusiansk Læge, Nicolaus Andreæ, der nylig var kommen hjem fra Udlandet. Han fortalte, at han i Amsterdam havde besøgt Borri, som havde foræret ham

nogle Dukater, der skulde være møntede af „chymisk“ Guld, og Erik Rosenkrands beder nu Borch snarest skaffe ham Oplysning om, hvorledes det hænger sammen dermed. Hvis der virkelig er noget om det, er Rosenkrands villig til at spendere ikke saa lidt paa at faa saadanne Anvisninger, at han selv kan gøre Forsøgene i sit Laboratorium.

Ole Borch, som meget ofte havde sin Pegasus sadlet, forfattede, medens han opholdt sig i Udlandet, fire lange latinske Digte til sin italienske Ven.⁵⁷⁾

Det første, der handler om Borri som Kemiker, begynder med en pompøs Hilsen til „Aarhundredets Hermes“ og „Naturens Hæder“, for hvem alt det er aabenbaret, som ellers er skjult i Verden („Salve, Hermes secli, naturæ gloria, Burrhe, cui patet, occultum quicquid in orbe latet“). Hele Digtet er en højtstemt Panegyrik over Borris fortræffelige kemiske Kundskaber og de forbavsende Eksperimenter, Borch har set ham udføre.

Det andet Poem handler om den nylig omtalte Øjenoperation, som havde vakt saa megen Opmærksomhed, og som Borch ikke betænker sig paa at kalde Verdens ottende Underværk („Hoc est octavum terris ostendere mirum“).

Det tredje Digt omtaler Borris Virksomhed som Guldmager, og Borch priser sig

lykkelig, fordi hans latiniserede Navn, Borri-chius, begynder med Borri; Resten af Navnet er uden Værdi.

Det fjerde og sidste Poem, som er skrevet i Amsterdam, efterat Borch har været i England, Frankrig, Tyskland og Italien, og allerede er paa Hjemvejen til Danmark, omtaler Borri som det mærkeligste, Forfatteren har set paa hele sin Rejse.

Medens Borri boede i Amsterdam, havde han ogsaa modtaget Besøg af andre bekendte Danske. Frederik d. 3.'s naturlige Søn, Ulrik Frederik Gyldenløve, havde besøgt ham, ligeledes Hannibal Sehested og den berømte Anatom og Geolog Nicolaus Steno, og det har neppe manglet paa Opfordringer til at besøge Frederik d. 3.'s Hof.

Allerede i Foraaret 1663 har der været Tale om et saadant Besøg.

Der findes i Rigsarkivet en Kopi af en Skrivelse af 25. April 1663 fra Frederik d. 3. til Generalstaterne, og heri begynder Kongen med at omtale et eventuelt Besøg af Borri i København paa hans Opfordring.

Der staar saaledes: „Nachdemalen auf unsrer Anfinnen unser besonders lieber Anton (!) Joseph Burrus Vorhabens, sich zu uns anhero zu erheben vnd eine Zeit über bey uns zu verweilen“, saa anmoder Kongen Generalstaterne om at tillade Borri, som „sich jetzo in Ambsterdam undter Curer

hoch und Mögenheiten protectio befindet“ at rejse og „demselben zu Fortsetzung seiner Reise auch sonsten allen geneigten Willen zu erweisen“.

Der eksisterer ligeledes et Pas for den italienske Alkymist, skrevet af Peder Schumacher, som paa den Tid var Kongens Arkivar og Bibliotekar, og dette Pas, som er dateret d. 24. April 1663 og undertegnet af Frederik d. 3., er affattet paa Latin i meget smigrende Udtryk: Rygtet har jævnlig fortalt mange mærkelige Ting om den berømte Borris enestaaende Dygtighed og Kundskaber („Cum fama multa sæpe nobis nec exigua de singulari virtute et studiis illustris, sincere grateque nobis dilecti Francisci Josephi Burrhi retulerit . . .“); hvis han derfor skulde have Lyst til at rejse til Danmark og besøge Kongen („siqvando ipse, suscepto in Daniam itinere, nos visere velit“), skal baade han selv og, hvad han har med sig af Tjenerskab og Bagage, staa under Kongens Beskyttelse („nos ipsum et, qvicqvīd famulorum rerumqve secum habuerit, in protectionem nostram regiam suscipiemus“), ligesom Kongen lover ham, at han maa komme, blive og rejse aldeles efter Forgodtbefindende („veniendi, commorandi et abeundi, qvoqunqve tempore ipse libuerit, libertatem regio verbo pollicemur“).

I Slutningen af Aaret 1666 brød Borri op fra Amsterdam og aflagde først et kort

Besøg hos Hertugen af Braunschweig-Wolfenbüttel, som modtog ham med fyrstelig Gæstfrihed. Den følgende Sommer opholdt han sig et Par Maaneder i Hamburg, hvor han boede hos den engelske Ministerresident, og der traf han sammen med Eksdronning Kristina af Sverrig, som hjalp ham overfor nogle hollandske Kreditorer og forstrakte ham med betydelige Summer, da hun interesserede sig meget for Alkymi.

Efter Afrejsen fra Hamburg traf Borri i Glückstadt sammen med Frederik d. 3. og Schumacher, og hen paa Efteraaret 1667 kom han til København.

Thomas Bartholin havde forfattet et latinsk Velkomstdigt, og den ældste danske Avis, AndersBordings „DanskeMercurius“ omtaler i sit Novembernummer den fremmede Alkymists Ankomst i følgende Vers: ⁵⁸⁾

„Den Borri, som faa stoor af Sagn om Verden farer,
til Kongen kommen er och hannem aabenbarer
vel mangan lønlig Kunst udi Chymisteri,
som hand udgrundet har och er forfaren i“.

Der blev anvist den berømte Gæst Værelser paa Slottet, Heste og Vogn blev stillet til hans Disposition, og en af Hoffets Adelsmænd skulde være ham til Selskab og Nytte.

Det er det sandsynligste, at Kongen først og fremmest ønskede at benytte Borris

Assistance til muligvis at gøre de norske Bjergværker, navnlig Kongsberggruberne, mere indbringende og maaske tillige finde værdifulde Mineralier i Danmark.

Det er notorisk, at Italieneren tidligere af andre Fyrster har været raadspurgt som metallurgisk Konsulent, og det synes at have været hans Specialitet at udvinde de smaa Guld-mængder, som var indeholdte i forskellige Ertser.

Rosenborgsamlingen indeholder nogle Genstande, der angives at være forarbejdede af „chymisk Guld“, som Borri har fremstillet, og en lille Klump Guld, som opbevares i en Sølv-æske, skal have samme Oprindelse. Det er ikke bevisligt, at Borri nogensinde har givet sig af med at fremstille Guld ved Forvandling af uædle Metaller; men de smaa Guld-mængder, som kunde uddrages ad kemisk Vej, f. Eks. af det guldholdige norske Sølv, var det rimeligvis, der betegnedes som „chymisk“ Guld.

Sine første kemiske Arbejder her i København foretog den fremmede Alkymist rimeligvis paa det gamle Slot i det Laboratorium, som oprindelig var indrettet til Kaspar Herbach.⁵⁹⁾

I „Kongens Runddel“, ved den sydlige Ende af den ældste Slotsfløj, laa „Drejer-kammeret“, som jo tillige var Kongens Sove-værelse. Under Drejerkammeret havde hans

Majestæt sit „Brevkammer“, og under det igen, i Taarnets første Etage, laa Laboratoriet, som havde tre Vinduer med „Jerngardiner“, der kunde slaas for, naar man ønskede ikke at iagttages. Ved Siden af Laboratoriet var der et mindre Rum med en Jernkakkellovn og Hylder til at sætte Krukker og Glas paa, og fra Laboratoriet førte en Vindeltrappe op til Kongens egne Værelser ovenover.

Paa Hofsnedker Hans Balches Aarsregnskab ⁶⁰⁾ for 1668—69 staar der under 27. April 1668: „3 Schappen mit Riolen auffm Schlosse im Rondeil gemacht, wo ihr Excellenz Borrij vor ihro Mayst. laborirt, Gläszer auffzusetzen. Darfür 2 Rthlr“, og om Laboratoriets Udstyrelse faar man nogle rigtignok temmelig sparsomme Oplysninger af en haandskreven Fortegnelse over Inventariet paa Københavns Slot 1673 ⁶¹⁾.

Paa denne Inventarieliste, som findes i Rigsarkivet, er bl. a. opført: „1 stort Fyrskab med 4 Døre oc behørige Hængseler, med 2 Laasje oc 6 Aln høit, er brugeligt oc vid Macht; vdi samme Schab befant sig, som Alchimisten Bori har brugt:

- 1 Raaber Røgelse Car, er brugeligt,
- 1 Jern Distiler= eller Prober=oven, staaendis paa en Jern=firfoed med en Jerndegel paa,
- 1 anden Jern=dito=ofven med en Foed med 4re Muller under, formeenis at vere en Distiler= eller Prober=oufen til at prøfue Metalertz vdi, kand schilles

- i fire Parter oc har werit brugt i Kongens
Kunddel,
- 4 Jerninstrumenter til at rage i Ilden med vid be-
melte Borries Prober-ofne,
  - 1 Metalinstrument til at brugis oc lade løbe Guld
igiennem Spitzglas med,
  - 1 Jerftragt til bemelte Duffen,
  - 12 andre Stöcker Jern-verch, som wi icke kiente eller
vid, huortil de kand were brugelig,
  - 4 smaa Jernpander med Deyel, som passer sig at kand
hengis fast vden paa Prober-oufnen,
  - 1 liden trind Raaber-distilerpande eller -oufen,
  - 3 Winduers Jern-gardiner“.

Allerede kort Tid efter, at han var an-
kommen til København, havde Borri imidler-
tid indrettet sig et andet Laboratorium i en
lille Bygning „bagved Børsen“, og havde der
egenhændig bygget sig en „hermetisk“ Ovn,
som Alkymisterne brugte den ved deres Me-
talforvandlingsarbejder; men hele dette Labo-
ratorium blev i Foraaret 1669 med stor Be-
kostning transporteret til „den runde Kirke-
plads“, som laa der, hvor Garnisonshospitalet
ligger i den nuværende Rigensgade. „Dan-
ske Mercurius“ fortæller om den sjeldne
Begivenhed: ⁶²⁾

„Det Huus, som Borri før bag Børsen loed oprette
til sine Kunsters Brug i Berk och Drift at sette,
det hand til Skibs och Lands, ret ligesom det stoed,
hen ud mod Østerport ubrudt forflytte loed.

Hand efter Bygnings-art (hvad fand ey Kunst paa-
finde?)

faa sær en Lige-vect der indeni loed binde,
faa det af Nofferne, hvor langt mand førde det,
ey gif med mindste Bind, men stoed alt rank og ret“.

Paa Resens Grundtegning af København 1674 er denne lille Bygning ansat og betegnet som „Burrhi Laboratorium, welches aus der Saltz-compagnien-hoff unabgebrochen, sonder Schade durch das königl. Bootsvolk hieher gebracht“. ⁶³⁾

Mest Opmærksomhed og megen Uvillie vakte dog nogle store og kostbare Byggeforetagender, som under Borris personlige Ledelse blev paabegyndte i Foraaret 1668, og ved Hjælp af en Del Kopier og Skrivelser, samlede i Rigsarkivets „Siellandske Tegnelser“, faar man et nogenlunde Begreb om Omfanget af disse Bygningsarbejder. ⁶⁴⁾

Paa det nuværende Garnisonshospitals Grund havde Kristian d. 4. begyndt at opføre en Kirke, som efter sin Form blev kaldt „Runde Kirke“ eller „St. Annæ Rotunda“; men den blev aldrig fuldført og nedreves i Begyndelsen af Frederik d. 3.s Regering. Paa denne Kirkes Plads begyndte man saa Opførelsen af „Guldhuset“, hvis Navn har holdt sig til vore Tider som Betegnelse for en af Hospitalets Bygninger. Den 13. April 1668 skriver Kongen til Korfits Trolle: „Woris naad. Willie oc Befalning er, at Du strax lader ind-

plandte saa megit af dend Plat, som den runde Kirche haffuer standet paa bagved woris Høufge inden Grofften, som till det anbefalede fornøden gioris“.

Fra den 15. Juli til den 23. September blev der rekvireret 3600 Tønder Kalk og 430 Læs Kampesten.

Det hedder i en kongelig Skrivelse af 15. Juli:

„Obersten offuer woris Tøyhufs, off elschl. Marquor Rotsteen, haffuer af Tøyhufset at lade følge til Bourry 100 Tønder Seigberger Kalk till Arbejdet i woris Lysthaffue Rosenborg“.

Den 28. August skriver Frederik d. 3. til den bekendte Fæstningsingeniør, senere Friherre, Henrik Ruse:

„Woris naad. Willie oc Befalning er, at Du paa Ansøgning af de paa Christianshafn med Arbejdet der opgrafne Kampesten lader følge til woris Fornødenhed med Rosenborg fyro hundrede Læs“.

Den 1. September faar „Lyghushriffueren“ Niels Andersen Ordre til, „at lade off elschl. Corfitz Trolle følgagtig uere 200 Td. norsk Kalk till woris Arbeidsfornødenhed i woris Høufge Rosenborg“, den 17. rekvireres yderligere 50 Læster og den 23. 100 Læster „till forn. Brug“.

Den 19. September faar Generalmajor Ruse kongelig Ordre, „at Du ingen Steen till nogen lader uere følgagtig, uden der frembvijses Sed-

del, at de udj woris Høufge Rosenborg schall forbrugis“, et Par Dage senere maa han sende „30 Læs Steen fra Christianshafns Fortificationsarbeide“, og samtidig rekvireres „300 Td. Seigberg Kalk fra Tøshuset“.

I en Skrivelse af 6. November anmodes Admiralitetet om „at J forschaffer de Folk, som har arbeidet med woris Høufge Rosenborg, Quarteer — som tillforn“.

Den 19. April 1669 faar Rigsadmiralen Henrik Bjelke skriftlig Ordre fra Kongen, „at Du paa Ansøgning fra Holmen lader følge 20 Baadsfolk till at arbeide med woris Laboratorium“, og en anden kongelig Skrivelse giver fem Uger senere Pierre Alfons Terri Befaling til at have Opsyn med de Folk, som er i Arbejde hos Borri, hvorsomhelst det behøves. Samtidig rekvireres 50 Læster Kalk, en halv Snes Dage senere „saa megit af det Stillingstømmer ved Bibliotequet, som til bemte Bygning behøffuis fand“, og et Par Uger efter skriver Kongen til Generalmajor Frederik Ahlefeldt, „at Du lader Franciscus Josephus Burrhi were følgagtig 100 af de huggne Steen, som mod Westerport findes till offuers oc icke er forbrugt“.

I Juli og August beordres yderligere „100 Læster Kalk oc it Hundrede Alne huggne Kampesteene“, „it Hundrede Læster norsk Kalk“, „fire Læster Sement oc 100 Læster norsk Kalk“ og i Slutningen af September „sex Tusinde af de Hønsborger-Muur-

steen". Midt i August havde „Præs.; Borgm. oc Raad i Kiøbenhavn" faaet Ordre til, „at 3 strax forschaffer Franciscus Gioseppus Burrhi till woris Arbeidsfornödenhed de fiire døgtige Muurmester-Suene, som hand sielf begierendis er" og den 19. Oktober hedder det i et Brev fra Kongen til Frederik Ahlefeldt, „at Du herefter dagligen lader were følgagtig till Burrhi treihundrede Mand med tillhørende Officierer till at arbeide i woris Høufge Rosenborg oc andensteds, huor hand det till woris Tieneste behöffuer, oc till dend Ende samme Folk at omvele effter Gaanden, som Du det nödigst oc best magter“.

Samme Dag har Kongen givet Marqvor Rotsteen Ordre til „strax at lade det Krud, som findis paa det Taarn ved Vandkonsten her sammesteds, udj Castellet henføre“, og en halv Snes Dage senere hedder det i en Skrivelse fra Frederik d. 3. til Borri: „Wijd, at wij allernaadigst haffuer bewillget, at Du det Taarn ved Vandkonsten, som till deff haffuer merit brugt till at legge Krud vdi, maa lade nedbryde oc des Materialier af Steen oc andet till woris Arbeide i woris Høufge Rosenborg at lade forbruge“.

Den sidste Rekvisition, paa 100 Læster Kalk, er dateret den 2. November, og der er da i Løbet af 1669 foruden det nedbrudte Krudttaarn forbrugt ikke mindre end 9000 Tdr. Kalk, 18000 Mursten, 80 Tdr. Cement og 200 „Alne huggne Rampesteene“.

At Arbejderne blev fortsat uafbrudt hele Vinteren igennem, kan man se af en Skrivelse af 4. December til Generalmajor Ahlefeldt, som faar Ordre, „at Du till Francisco Giuseppe Burrhi lader følge trejhundrede Soldater, saa lenge denne Winter varer, till woris Arbeidsfornødenhed, som alle continuerlig oc foruden nogen Afsløffning schall arbeide“, og nogle Dage senere bliver der rekvireret „it Hundrede Spader, 100 Schuffeler oc 200 Sacher“.

Den betydelige Mængde Bygningsmaterialier af forskellig Art og den paafaldende store Arbejdsstyrke giver en god Forestilling om, hvor vidtløftige de planlagte Bygningsarbejder var, og hvor hurtigt de blev udførte. Paa „den runde Kirkeplads“ rejste „Guldhuset“ sig, og nærmere ved Rosenborg Slot hlev Laboratorierne udvidede og forbedrede.

For Danmarks Vedkommende er det kun yderst mangelfulde Oplysninger man har om Udstyrelsen og Indretningen af Datidens kemiske Laboratorier. Heldigvis eksisterer der, som tidligere omtalt, en Fortegnelse over Københavns Slotsinventarium 1673,⁶¹⁾ og denne Inventarieliste omfatter ikke blot det gamle Slot, hvor der bl. a. omtales Ting, som har tilhørt Borris første Laboratorium, men ogsaa Rosenborg med alle dets vedliggende Smaabygninger, Laboratorierne iberegnete.

Paa Listen er opført:

„Lou Kaaber-Distilerkedler, den eene paa 3 Firringer, den anden paa en half Tønde med tilhørende Kobber-Kølfedel, med Tinrør, hvoraf er en Tinpib i Støcher.

- 1 liden Kedel med en Serpentin aff Tin.
- 1 indmuret Blykedel, hvoraf Døgelen er bortstiolten, som berettes.
- 1 Kobber Distilerkedel paa $\frac{1}{4}$ Tønde med en stor Hat oc Pibe, er ny oc indmurret.
- 1 Kaaber-Balneum=Marix,*) dobbelt, med Louwerck oc Windruer forciret oc trei forgylte Dragehoeder, som Røgen vd gaar, dertil en behørende Jerndør oc en Rüst.
- 2 indmuret Jerngryder.
- 2 Jern Ildklemmer.
- 6 Jernhøiler at schure Glas af med.
- 1 lang Jernspade.
- 1 Renoverjern.
- 1 Jern-Digeltang.
- 1 liden Jernschær.
- En treidobelt Reverberieroufen med 3 Jerndørre oc tilhørende Jern-Rüster vdi.
- 2 oben Distileroufne med behørig Jern-Rüster.
- 3 dito Dufne med tilhørende Jern-Rüster.
- 2 dito Santcapellenoufne med behørig Jern-Rüster.
- 2 Genentierown med Jern-Rüst.

---

*) Balneum Marix = Vandbad.

1 Athanor, *) 2 andre dito med Sandcapel, med Jern-
Rüfter.

1 Windown.

14 store oc smaa Glasfolber, dertil 5 Hielme“.

Desuden indeholder Inventarielisten en
Fortegnelse over Destillerhusets

„Glas och Leerkrucker.

2 Glasreipienten.

2 Jernfolber.

14 Glasfolber, ã paa 4 Potter.

11 blinde Glashielme med Piber.

8 Rethorter, huer med 2 Rør.

40 store oc smaa Retortglasje.

45 Sucher-Leerkrucker.

36 smaa oc store Leerkrucker med smalle Halsje.

1 gl. Jerngryde med Aqua-fort-Distillation.

1 dito, som er i Støcker“.

Som Fortegnelsen viser, har Laboratorierne været ret velforsynede, navnlig med Destillerapparater og Ovne af flere forskellige Konstruktioner og Størrelser. Af disse mange Ting er, saavidt man ved, aldeles intet bevaret, og det maa i høj Grad beklages, da man her vilde have haft en uvurderlig Samling Illustrationer til Kemiens Historie i Danmark i det 17. Aarhundrede.

Om Borris Virksomhed som Kongens metallurgiske Konsulent under hans Ophold i

*) Athanor = stedsebrændende Ovn.

København, ved man næsten intet. Det er bekendt, at han var Medlem af en Kommission, som skulde undersøge og kritisere den Maade, hvorpaa Oberberghauptmann Ditlev Büllich havde ledet Kongsberggrubernes Drift, man ved, at det var paa hans Anbefaling, Johan Gottfried Becker blev kaldt til København for at modtage Stillingen som Hofapoteker, og hans Anseelse ved Hoffet var saa stor, at han stillede Ole Borch aldeles i Skygge. I et latinsk Digt betragter Borch det som ganske naturligt, at Borri som Solen indtager den mest fremtrædende Plads, medens han selv som Maanen trækker sig beskedent tilbage og arbejder paa sit Værk om Kemiens Historie.

At den fremmede Alkymists hemmelighedsfulde Arbejder i Laboratoriet maatte vække megen Opmærksomhed, ligger i Sagens Natur, og ikke mindre bidrog hans mange heldige Kure i Tilfælde, hvor de hjemlige Læger havde opgivet alt Haab, til at stille ham i en mystisk Belysning.

I Begyndelsen af Aaret 1668 var Frederik d. 3.s naturlige Søn, Ulrik Frederik Gyldenløve, som nogle Aar tidligere havde besøgt Borri i Amsterdam, bleven farlig syg, vel sagtens som Følge af det ualmindelig lystige Liv, hvorved han vilde holde sig skadesløs for det mislykkede Ægteskab med Ma-

rie Grubbe. Hoffets Læger havde opgivet ham; men det lykkedes Borri at faa Bugt med Sygdommen. Ulrik Frederik kom sig, og „Danske Mercurius“ mødte i den Anledning med et panegyrisk Digt til den italienske Alkymist og Mirakeldoktor:

„Mand hafver nylig seet en herlig Lægdoms Profve,
 som Borri gjorde paa den ædle Gyldenløfve,
 der hand til Døden hart var sjug oc uden Raad,
 ja, med den enne Foed skøt stoed i Carons Baad.
 Mand hans høyyvise Kunst nest Himlen maa tilskrifve,
 at det høyyædle Blood undgick och bleef i Livve.
 Ney: sliq en dapper Helt och dyrbar Rigens Mand
 ey maatte gaa saa snart til Dødsens mørke Land.
 Hvad vil Hippocrates, hvad vil Galeen nu sige?
 Her Borri med sin Kunst langt høyyre veed at stige.
 Thi hør man hannem Tak, oc sær for denne Cur,
 som efter vor Forstand gick tvert imod Natur.
 Hvad kand det skade mig, naar Siugdoms Verk mig
 knuger,

hvad Slags af Lægedom jeg griber til oc bruger,
 naar det kun hielper mig? Jeg priser den med Skiel,
 som kand med, hvad det er, mig læge snart oc vel“.⁶⁵⁾

Som Læge var Borri almindelig afholdt af sine Patienter. Da han i Almindelighed først blev tilkaldt, naar det næsten var for sent, er det naturligt, at han ikke altid kunde holde Liv i de Syge; men alle var enige om, at han tilsaa Patienterne med den største Omhyggelighed og ikke tog noget Hensyn til sin

personlige Bekvemmelighed, naar der var Fare paa Færde. Han synes at have haft en ret omfattende Praksis, og da han ikke kunde tale Dansk, brugte han en yngre Læge som Tolk og Amanuensis.

I Etatsraad Joh. Monraths velbekendte Autobiografi ⁶⁶⁾ finder man nogle ualmindelig interessante Udtalelser om Borri.

Monrad skriver bl. a. „I den Tijd blef jeg och kient med den saa berømte Burrhi, som waar en Italiener, hafde Titel af Excellense, war estimeret hos Kong Frederich som een Favorit. Kongen gaf ham huer Uge 100 Rdl. till hans Bord, och holtt hand och som offen Taffell. Jeg spisede der et halff Aar, saa got som huer Dag, da der waar altid een Assemblée af alle de fornemmeste Folk. Burrhi hafde giort en sær Wenstak med mig, som self en fremmed wed mig att faa wide om Hoffets och Landets Wesen. Mand hafde beskreffuet ham som een sær Atheist och Bedragere; saa wijt jeg kunde fornemme af hans Umgengelse, talte hand med stor Devotion om Gud och stor Passion for alt dett, der waar dydigt. Hand hafte store Secreter i Chymien, som gjorde ham den Credit hos salig Kongen, som waar een stor Liebhabere; een synderlig Physiognomist till att kiende paa Folk sær deris Sygdommer, och store Secreter till att curere de Sygdomme, som ellers Docterne ei kunde cureret. Hand drog bort, der Kongen døde“.

Som tidligere omtalt havde Borri under sit Ophold i Amsterdam paa forskellige Dyr

foretaget en Øjenoperation, som Ole Borch havde kaldt Verdens 8. Underværk, og om hvilken Thomas Bartholin havde erklæret, at den langt overgik alle Operationer, som baade Fortidens og Nutidens Øjenlæger havde udført.

Ogsaa her i København foretog han Eksperimentet, i Overværelse af hans Majestæt, mange Læger og andre Notabiliteter, og Operationen blev beskrevet dels af Bartholin i hans „Acta medica“, dels af Borri selv i et lille Skrift, som 1669 blev udgivet af Bartholin paa Kongens Bekostning.⁶⁷⁾

Borri fortæller her, hvorledes han oprindelig havde lært Metoden af en Englænder, som han for mange Aar siden havde truffet i Italien og vist nogle sjeldne kemiske Eksperimenter. Den Vædske, som Englænderen sprøjtede ind i Dyrets Øje, naar de lysbrydende Dele var fjernede, havde Borri saa senere forbedret og derved opnaaet det forbausende Resultat.

Afhandlingen „Om Kunsten at erstatte Øjenvædskerne“ (De artificio oculorum humores restituendi) er forsynet med Afbildninger af de forskellige Instrumenter, som blev benyttede ved Operationen, og den blev velvilligt anmeldt i et Par af Datidens lærde Tidsskrifter. Derimod blev den stærkt medtaget i et særligt Modskrift, forfattet af en af Bor-

ris uforsonligste Modstandere, den bekendte Dr. Major i Kiel.⁶⁸⁾

Af en Skrivelse af 10. Maj 1668⁶⁹⁾ fra Kongen til den daværende Kommandant paa Kronborg Fæstning, Ejler Holck, kan man se, at Borri har aflagt et Besøg paa Slottet, som var berømt over hele Evropa, navnlig for sin prægtige Beliggenhed og sine Kasematter. Skrivelsen lyder saaledes:

„Efter som vi naadigst haffver bewillget off elschl. Didrich Skult, wor Mand, Tiener oc Kammerherre, at giøre off elschl. Francisco Gioseppo Burrhi Selschab till at besee wort Slott Kroneborg, da er woris naad. Willie oc Befalning, at Du dennem paa Fæstningen indlader“.

I Efteraaret 1669 har Borri i Selskab med Kammerherre Just Høg til Giorslev foretaget en større Udflugt til Frederiksdal, Frederiksborg, Frydendal, Kongsdal og Roskilde.

En kongelig Skrivelse⁷⁰⁾ af 30. Oktober fortæller herom:

„Efter som wi haffuer afferdiget Jost Høeg till Giorsfleff, woris Camerherre, med sig haffuende Franciscus Giosepus Burrhi, herfra till wor Gaard Fredrichsdal, dernest till wort Slot Fredrichsborg oc derfra til Frydendal, item derfra till Kongsdal, oc siden paa Hiemreisjen till Roschild oc igien hid till woris Residentz=Stad Kiøbenhafn, thij biude wi hermed oc befalle wore

Ambtmænd, Ambtsforvaltere, Borgm. oc Raad, Fogeder oc andre vedkommende, at de forschaffer dennem med en Tiennere for huer Persohn, fornøden Underholdning till Mad oc Ol, item tuende Borger-Vogne med tilhørrige Heste, saa de uden ald Ophold oc Forhindring paa forschrefne Reiske fand afftedkomme. De befallis woris Toldere i Riibsteden, huor de hermed ankommer, at de afbetalle, huis deris Fortæring sammesteds i forschrefne Raade beløbe fand, huilket bemelte Toldere saaledis paa tilbørlige Steder i deris Regenschaber imod forschrefne Jost Høegs Quitering schal blifve gotgiort“.

Borri, som nu var en Mand paa omtrent 45 Aar, og som havde flakket tilstrækkelig meget om i sit Liv, havde vistnok haft til Hensigt at slaa sig til Ro i København. Hans mange Modstandere og Misundere, baade blandt Lægerne, som i ham saa en farlig Konkurrent, og blandt Hofmændene, som var forbitrede over, at han benyttede den Yndest, hvori han stod hos Majestæten, til at blande sig i Stats-sager, gjorde imidlertid alt for at vække en ugunstig Stemning mod den fremmede Alkymist, og det lykkedes saa meget lettere, som de kostbare Byggeforetagender, der skyldtes Borris Initiativ, og de mange Penge, hans Ophold kostede Kongen, havde vakt almindelig Misfornøjelse. Det hed sig, at der var dannet et Slags Sammensværgelse imod ham, at

flere af de indflydelsesrigeste Statsmænd var Komplotnets Ledere, og at det endogsaa var lykkedes dem at faa Kronprinsen paa deres Parti.

Der var dog ingen Udsigt til, at det vilde være Borris Fjender muligt at faa ham styret, saalænge Kongen, hos hvem han stadig var højt anskreven, levede; men saa blev Frederik d. 3. farligt syg, og den 9 Februar 1670 døde han i Drejerkammeret paa Københavns Slot, 61 Aar gammel.

Det blev fortalt, at Borri, medens Kongen laa paa Dødslejet, havde en heftig Disput „paa Latin og Italiensk“ med fem kongelige Medicis, som ikke vilde indrømme ham Ret til at tage Del i Behandlingen af den syge Majestæt, og at han umiddelbart derefter forlangte sin Afsked.

I et Brev fra den daværende engelske Konsul i Helsingør, John Paul, hedder det, at Borri Dagen efter Kongens Død forlangte sin Afsked af Forbitrelse over, at han ikke var taget paa Raad med under Kongens Sygdom, og at han rejste bort faa Dage senere.

Biskop Jens Bircherød i Aalborg fortæller i sine historiske Dagbogsoptegnelser om Borris Afrejse fra Danmark: ⁷¹⁾ „Den navnkundige Franciscus Josephus Burri, som sig paa en Tid lang i Kjøbenhavn havde opholdt og vaaren hos Kong Frederik i stor Grace og Æstime,

vilde obtrudere hans Majestæt sin Cuur og foreskrive de andre Medicis visse Recepter mod Kongens Sygdom; men den gamle Doctor Povel Moth og de andre Doctores satte sig der heftig imod, hvorfor han, (efterdi han desforuden var hos Kronprindsen, som siden blev Konge, ifkun i ganske slet Credit, blev malcontent og, saasnart Manden var af Majestæten, rejste i en Skynding over til Sverrig“.

En samtidig hollandsk Avis, „Hollantse Mercurius“, beretter, at Borri efter lang Selliciteren fik Pas udleveret af den unge Konge, som ikke vilde se ham, og at han tidlig den næste Morgen, saasnart Byportene var aabnede, forlod København for at undgaa Overfald af Pøbelen, der et Par Dage tidligere havde været ved hans Dør for at faa fat paa ham og havde skældt ham ud for en Landløber, som havde kostet Kongen 100,000 Rigsdaler.

I Rigsarkivet findes Kopier af to kongelige Pas, ⁷²⁾ der blev udstedte for Borri den 15. Februar 1670, et dansk og et latinsk.

Det danske Pas lyder saaledes:

„Eftersom Francischus Josephus Burrhi agter sig her udaf Riget at begifue, da biude vi hermed och befale voris Amtmænd, Amptsforvaltere, Præsidenter, Borgemestere och Raad, Fogder och alle andre wedkommende, som dette voris Bref andvijsis, at de lader hannem fri och ubehindret passere“.

Det latinske Pas er en længere Skrivelse, det er konciperet af Peder Schumacher og holdt i en særdeles anerkendende og velvillig Tone. Det hedder heri, at Borri i de sidste to Aar trolig har ydet den afdøde Konge et værdifuldt Arbejde og har vist sig i Besiddelse af en overlegen Aands sjeldne og beundringsværdige Evner („*raras et admirandas sublimis ingenii dotes probaverit*“). Da han nu har taget den Beslutning at rejse bort („*capto abeundi consilio*“), giver Kongen ham velvilligt og naadigt Rejsetilladelse („*eum benigne clementerqve dimittimus*“). Borri anbefales derfor til alle udenlandske Regenters og Øvrigheders Velvillie, saa at de tillader ham at rejse frit og sikkert med Tjenerskab og Bagage („*cum famulis sarcinisque suis libere tutoqve proficisci sinant*“).

Af de Bygninger, som var blevne opførte under Borris Ledelse, fik kun selve Guldhuset Loy til at blive staaende, rigtignok med en ganske anden Anvendelse — først som Kvæsthus, senere som militær Klædefabrik. De mindre Bygninger blev nedbrudte allerede tre Fjerdingaar efter, at den italienske Alkymist havde forladt København.

I en Skrivelse af 9. November 1670 fra Kristian d. 5. til Frederik Ahlefeldt hedder det saaledes:⁷³⁾ „Vi haaffuer effter Din allerunderd. Begiering allern. bevilget och tilladt, at

Du till dend nye Nørreportis Opbyggelse och Forferdigelse udi voris Hauge maae lade nedbryde och afhendte den Muur och Fundamentsteene, som af Bourri Berck och forrehaaffuende Biugning derssamstedts endnu findes“, og den 13. December skriver Kongen til Marquor Rotsteen: ⁷⁴⁾ „Voris allern. Villie och Befaling er, at Du det Huus, som Burri hafde paa den runde Kirkegaard, lader nedbryde och Tømmerit ssaavell som andre Materialier till anden nyttig Brug lader hense og forvare“.

Den sidstnævnte Bygning var utvivlsomt det Laboratorium, som i sin Tid var bleven flyttet helt fra sin oprindelige Plads „bagved Børsen“.

Omtrent et Aarhundrede senere skriver Pontoppidan i „Origines Hafniensis“ ⁷⁵⁾:

„Østenfor Rosenborg i Rigens Gade er Guld-Huset, som nu omstunder svarer bedre til sit Navn, ved at spare en god Del af Landets Sølv og Guld, end da det Anno 1668 blev bygget og saaledes kaldet efter sin første Bestemmelse, hvilken var at gjøre Guld ved alchymistiske Operationer. Den italienske Doct. Burri, som siden havde en underlig Skiebne, stod vel anstreven hos Kong Frederico III, hvis Lyft til samme Studium er bekiendt. Slutningen var som sædvanlig. Man beholdt det dertil opbygte Huus med sine Dvne og store Indretninger, Huset beholdt ogsaa sit Navn af Guld, i hvis Sted man først brugte det til et Duæst-Huus, men i dette Seculo

til et Fabrik-Huus, der at gjøre Klæde og deslige uldne Vare til Armeens Mondering“.

Borri havde til Hensigt at rejse til Konstantinopel og var kommen til en lille By i Mähren; men der blev han standset og ført til Wien, hvor han straks kom i Yndest hos Kejser Leopold d. 1., som han var saa heldig at kurere for Virkningerne af en Forgiftning.

Det katolske Østerrig var dog usikkert Territorium for den kætterske Alkymist, som en halv Snes Aar tidligere var bleven dømt og brændt „in effigie“. Den pavelige Nuntius fordrede ham udleveret, og Kejseren turde ikke modsætte sig Pavens bestemte Forlangende, men nøjedes med at betinge sig, at Borri skulde beholde Livet. Saa blev han sendt til Rom, hvor hans gamle Proces blev genoptaget, i Efteraaret 1672 maatte han afsværge sine kætterske Meninger og blev dømt til at interneres for Livstid paa Castella di St. Angelo, der, som bekendt, oprindeligt havde været bestemt til Gravmæle for Kejser Hadrian, men senere var omdannet til en stærk Fæstning og ved en lukket Gang stod i Forbindelse med Vatikanet.

Da Meddelelsen om Borrirs Fængsling var kommen til København, bragte „Danske Mercurius“ følgende Vers: ⁷⁶⁾

„Af Ildens leede Brand til Rom mand Borri
 spaaede;
 men hand af Pafven dog fik ævig Fængfels Naade.
 Af Gløder oc af Ild hand før sin Næring nøed;
 thi loed oc Ilden sig ey bruge til hans Død“.

Efter den endelige Domsfældelse hedder det: 77)

„Den vrang Lærdoms Fejl, som Borri før ved
 hængde,
 den haver han til Rom (thi Nøden hannem trængde)
 gientaldet nyligen og nu vil uden Skrømt
 catholift være flet: er dog til Fængsel dømt.“

Den forhenværende svenske Dronning Kristina, som Borri havde truffet i Hamburg i Sommeren 1667, og som allerede mange Aar tidligere var gaaet over til Katolicismen, havde nu bosat sig i Rom, hvor hun samlede sig et Hof af Videnskabsmænd og Kunstnere og døde 1689. Det var vistnok væsentlig hendes Indflydelse, Borri kunde takke for, at han i Fængslet fik Tilladelse til at beskæftige sig med kemiske Arbejder, i hvis eventuelle Resultater hans Hellighed maaske heller ikke havde noget imod at blive delagtig. Den berømte Læge og Alkymist modtog ogsaa jævnlig Besøg af tilrejsende fyrstelige Personer, som ønskede at konsulere ham.

Ti Aar efter Borris Afrejse fra Danmark var der paa Foranledning af Thomas Bartholin bleven udstedt et nyt Pas for ham.

Der staar i „Siellandske Register“: ⁷⁸⁾ „Anno 1680 den 9. Martij blef effter Doctor Thomas Bartholinij Ansøgning et Pas paa nye til Francisc. Jos. Burrhi expederet, med Kongens Haand oc Zeigel under, Ord fra Ord som det Pas oc Afshed, hand sich dend 15. Februarij Anno 1670, oc af samme Aar oc Dags Dato, som det findis i dend siellandske Registrant=Bog.“

Hvad Grunden var til, at dette Pas blev udstedt, ved man ikke, og heller ikke, hvorfor Borri selv i Aaret 1690, altsaa tyve Aar efter at han ved Frederik d. 3.'s Død havde forladt Danmark, søgte et Slags anbefaling af Kong Kristian d. 5.

En Kopi af en saadan anbefaling findes i Rigsarkivet ⁷⁹⁾ naturligvis affattet paa Latin, og denne Skrivelse fortæller, hvorledes Borri havde udført sit Hverv hos den afdøde Konge med særlig Paalidelighed, Flid og Dygtighed, og at han efter Kongens Død havde forklaret at han havde faaet isinde at rejse bort og tage Ophold hos andre Nationer („se in animus induxisse hinc emigrandi et domicilium apud alias gentes constituendi“). Han var da bleven afskediget i Naade, og alle og enhver, som fik Kongens Skrivelse at se, opfordredes til at vise Borri al mulig Velvillie („ut ipsum omni favore et quibusvis aliis amicitiae et humanitatis officiis prosequantur“).

Et Par Aar senere fik Borri saa Besøg

paa Engelsborg af et Medlem af det danske Kongehus.

I en Dagbog over den 21aarige Kronprins Frederiks, den senere Kong Frederik den 4.'s, Rejse i Italien i Aaret 1692 hedder det under 29. Marts om et Besøg paa „Castehl St. Angelo“ i Rom: ⁸⁰⁾

„Alhir habe ich mit dem Porrius geredet, auch wegen meiner Gesundheit mich befraget, absonderlich, was ihm von dafs Husten deuchte, ob einige Gefahr von der Schwindsucht desshalber zu vermuthen war, worauf mich von dem allen frei gesaget, auch auf sein Wort nur sicherlich glauben solte, wann ich nur dafsjenige man gebrauchen würde, welches ehr mir geben will, indem es mir die Brust gut machen thate. Hirauf fragten wir ihn, wass man ferner gebrauchen solte, worauf er diesen Raht gabe, einen Sommer die Milch-Chur nur man anzunehmen, auch darbei gesund und stark wården; auch spahfirren solte ich alle Tage zu Pferde ohder Fuhs 1 oder 2 Stunden, man dieses solte verursachen, dafs ich follenkommen Fors und Gesundtheit darvon nehmen würde, es deucht nur aber billich sein; hirauf sprach er auch von ein Wasfer nicht minder einzunehmen teglich von mir machen zu lassen, so sich entlich noch hören lieff. Er wirt von vielen vor ein Scharlatan gehalten“.

I Fængslet paa Engelsborg døde Borri d. 20. August 1695, 70 Aar gammel.

Efter sin Død som medens han levede, blev han overordentlig forskelligt bedømt; men at han var en ualmindelig interessant Personlighed og en efter Datidens Forhold særdeles kundskabsrig Mand, vil neppe kunne bestrides.

DEN store Interesse, som Kongerne Kristian d. 4. og Frederik d. 3. havde vist for Kemien, og som navnlig hos den sidstnævnte havde haft et afgjort „alkymistisk“ Præg, var efter Kaspar Herbachs og Francesco Giuseppe Borris mislykkede Forsøg paa en lukrativ Udnyttelse af de guldholdige norske Ertser ikke gaaet i Arv til Kristian d. 5.

De med stor Bekostning indrettede Laboratorier paa Københavns Slot og ved Rosenborg blev yderst sjældent benyttede; men af og til fik Hoffet dog Besøg af udenlandske Guldmagere, som for en kort Tid fik Tankerne henvendt paa Ovne og Digler.

I den kgl. Mønt- og Medaillesamling finder man en Sølvmedaille, hvis Revers, som det gamle Katalog fortæller, viser „En chymisk Övn med en Smeltefigel paa, hvorudi en Hæand fra en Skye lader noget falde“. Paa Ovnen staar de alkymistiske Tegn for Kvægsølv og Sølv, og langs Randen findes en Inskription, som siger, at det Metal, som før var flydende, nu ved

Kunst er blevet fast („Mobile quod fuerat nunc fixum est arte metallum“). Kataloget tilføjer: „I Anledning af et ved en fremmed indkommen Chymistes i Kongens Nærværelse gjorde Forsøg med at frembringe Guld og Sølv af Kvægsølv er denne Medaille præget“.

En Alkymistmedaille fra Kristian d. 5.'s Tid.

I Kong Kristian d. 5.'s egenhændige Dagregistre læser man under 10. Februar 1692: „Haffde jeg den Curiositet att see, vdi Droning Gemat, huorleifs Qvægsulf kan giorifs til gott og fint Sulf, og süntifs ingen Bedrag att vere der vnder, for den, som kan Konsten, rørte ey dermed“. Senere er der med andet Blæk gjort den Tilføjelse: „NB. dog Bedrageri“.

I Begyndelsen af Aaret 1692, som ogsaa findes paa Medaillens Avers, var der altsaa til Hoffet kommen en fremmed Guldmager, som paatog sig at forvandle Kvægsølv til Guld

og Sølv, d. v. s. at fremstille guld- og sølv-lignende Amalgamer. At Bedrageriet blev opdaget, viser Tilføjelsen i Kongens Dagbog; men hvem den omtalte Alkymist var, ved man intet om.

Saa finder man i Konsistoriets Retsprotokol for Aaret 1700 under 4. September, at „Assessor Henrich Ehm havde indstævnet Dr. Christian Wilhelm Hacquard, for han havde ikke holdet sin Contract angaaende en chymiff Operation, han hannem havde lært, og ikke gjort ham derfor Fornøielse“.

Den bekendte Kobbersmed, Møllejejer og Assessor i Kommercekollegiet Henrik Ehm havde lært Dr. med Hacquard en Metode til at fremstille Guld af Sølv, men Doktoren var ikke tilfreds med Resultatet og vilde derfor ikke betale de 600 Rdl., som Hemmeligheden skulde koste. Det blev da bestemt, at Ehm paa egen Bekostning inden 8 Uger skulde gøre Prøverne om igen „i nøiagtige Vidners Overværelse, der Prøvernes Rigtighed kan bekræfte“; saa kunde Dr. Hacquard ikke slippe for at betale ikke alene det aftalte Beløb, men ogsaa Omkostningerne ved Prøverne og Processen.

Den 7. Maj 1701 blev imidlertid afsagt den Kendelse: „Saaom Assessor Ehm ikke haver bevist med de her i Retten fremlagte Guldprøver, at han haver præsteret, hvis han udi den med Dr. Hacquart oprettede Contract af Dato 14. Sept. 1699

haver forpligtet sig til at lære bemeldte Dr. H., nemlig en ret Forvandling af Sølv til Guld, saaat bemeldte Sølv aldrig skulde skilles igien in natura fra Guldet, hvor ofte og længe det bliver smeltet og arbejdet, langt mindre haver han samme efter vores afsagde Interlocutorium siden praktiseret, altsaa kan vi ikke tilfinde Dr. H. at betale Nsf. C. de for samme Videnskab efter Contracten prætenderede 600 Rdl., men han for samme hans Tiltale i denne Post bør aldeles frie at være“.

En italiensk Greve, Grimaldi, kom til Danmark 1708 og paastod at kunne lave Guld. Han fik offentlig Ansættelse med en Gage af 3000 Rdl. aarlig, men blev, inden Aaret var forløbet, sat i Fængsel i Kastelet, og senere hører man ikke noget om ham.

En tysk Alkymist, Johan Konrad Dippel, laborerede i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede for Overpræsidenten i Altona, Grev Reventlow, og blev udnævnt til Kancelliraad. Han brouillerede imidlertid med Greven, bagtalte ham og hans Gemalinde for Kong Frederik d. 4. og blev 1719 dømt som Æreskænder, berøvet sin Titel og deporteret til Hammershus, hvor han sad fængslet i syv Aar. Han vendte senere tilbage til Tyskland og døde der.

En italiensk Kemiker, Johan Jacob de Maldini, kom i Efteraaret 1723 til København, hvor han blev modtaget ved Hoffet og

forestillet for Kongen og fik Lov til „nogle af hans Kunststykker allerunderdanigst at præsentere“. Han fik straks Titel af Kommerceraad og fik anvist Bolig for sig og sin Familie i Rosenborg Have.

Blandt de mange kemiske Mærkværdigheder, Maldini kendte, var ogsaa en Metode til at uddrage Guld af Bly; men hans Præstationer maa ikke have svaret til Forventningerne, da han allerede i Foraaret 1725 fik sin Afsked og som sidste Begunstigelse fri Rejse med Kone og Børn til Hamborg.

I Aaret 1747 kom Rosenkreutzeren, Hofraad Dr. Schmidt fra Jena til København, hvor han var Gæst hos den berømte Historiker, Gehejmearkivar Hans Gram. I et Brev til ham skriver Overkammerherre Pless, at han ønsker ham til Lykke med den sjeldne Bekendtskab. Han vilde gerne selv være med; men han venter, at Gram i de fjorten Dage. Dr. Schmidt har isinde at blive i København, vil „von seinen alchymischen Wissenschaften schon so viel profitiren, das ich bey meiner erfolgenden Rückkunft weiter nichts nöthig haben werde als bloß auf meinem Garten ein Laboratorium aufbauen und darinn unter Dero Direction und Aufsicht den Goldproceß förmlich anzufangen“.

Henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede vakte det megen Opsigt, at en af Københavns største Apotekere og dygtigste Ke-

mikere, Assessor Joakim Cappel, mente at have naaet det store Maal. Han havde gentagne Gange ved sine Forsøg fundet Guld, rigtignok kun i ringe Mængde, og han var allerede ganske sikker i sin Sag.

Saa viste det sig imidlertid, at Guldet havde været indeholdt i den urene Arsenik, han havde anvendt til sine Forsøg, og hermed var Guldmageriets Saga ude for Danmarks Vedkommende.

At ingen nogensinde har fremstillet Guld og Sølv ved Forvandling af andre Metaller, kan betragtes som sikkert. Om det i det hele taget er muligt, er et Spørgsmaal, som først vil kunne løses, naar Kendskabet til, hvad man for Tiden kalder „Grundstoffer“, er blevet adskilligt fuldkomnere. Saa vilde den eventuelle Løsning af Metalforvandlingsproblemet sikkert faa en meget stor videnskabelig Betydning — i praktisk Henseende vilde den foraarsage saa betydelige Omvæltninger paa mange forskellige Omraader, at det vistnok vilde være det heldigste, om „de vises Sten“ aldrig blev funden.

HENVISNINGER.

- 1) Dansk biografisk Leksikon. 7. 1893. Pag. 373—74.
Københavns Amts Avis. 1877. Nr. 40 og 42.
Industriforeningens Maanedskrift. 1881.
- 2) Rentemesterregnskab 1642—43. (Rigsarkivet).
- 3) Bricka og Fredericia: Kong Kristian d. 4.s
egenhændige Breve. 5. 1883—85. Pag. 364.
- 4) Bricka og Fridericia: Kong Kristian d. 4.'s
egenhændige Breve. 5. 1883—85. Pag. 549.
Slange: Kong Kristian d. 4.'s Historie. 1749.
4. Pag. 1422.
- 5) Bricka og Fridericia: Kong Kristian d. 4.'s
egenhændige Breve. 6. 1885—86. Pag. 194—96.
- 6) Rentemesterregnskab 1648—49. (Rigsarkivet).
- 7) Holberg: Dannemarkes Riges Historie. Udg.
1856. III. Pag. 384—85.
- 8) Siellandske Register 1649. (Rigsarkivet). Fol.
119—20.
- 9) Siellandske Register 1650. (Rigsarkivet). Fol.
285—86.
- 10) Siellandske Register 1653. (Rigsarkivet). Fol. 344.
- 11) Københavns Diplomatarium. 5. 1882. Pag. 385.
- 12) Danske Kongers Samling Nr. 155. (Rigsarkivet).
- 13) Siellandske Register. 1661. (Rigsarkivet). Fol. 153.
- 14) Siellandske Register. 1661. (Rigsarkivet). Fol. 234.
- 15) Siellandske Register. 1662. (Rigsarkivet). Fol.
341—42.

- 16) Siellandske Register. 1663. (Rigsarkivet). Fol. 397.
- 17) Personalhistorisk Tidsskrift. II. 3. 1888. Pag. 273, 280.
- 18) Danmarks Adels Aarbog. 1890. Pag. 165—83.
- 19) Dansk biografisk Leksikon. 4. 1890. Pag. 127—28.
Friis: Disciplene i Sorø Skole 1586—1623. 1879.
Pag. 2.
Hans Mikkelsen: Ligprædiken over Klavs Daa. 1641.
- 20) Trap: Danmark. II. 1898. Pag. 521—22.
- 21) Friis-Edwardsen: En ringe Underretning om Schielschiør Købstads gamle og nuværende Tilstand. 1759. Pag. 198.
- 22) Dansk biografisk Leksikon. 4. 1890. Pag. 133—34.
- 23) Hofmønsterskriverens Regnskaber. 1640—43. (Rigsarkivet).
- 24) Samlinger til jysk Historie og Topografi. I. 1866—67. Pag. 362.
- 25) Pontoppidan: Den danske Atlas. 4. 1768. Pag. 683.
- 26) Samlinger til jysk Historie og Topografi. 2. 1868—69. Pag. 36.
- 27) Siellandske Tegnelser. 1644. Fol. 158. (Rigsarkivet)
- 28) Siellandske Register. 1645. Fol. 382. (Rigsarkivet).
- 29) Københavns Diplomatarium. 5. 1882. Pag. 785.
- 30) Danmarks Adels Aarbog. 1890. Pag. 179.
Personalhistorisk Tidsskrift. 2. 1881. Pag. 115.
- 31) „Brave danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle, etc.“ 1753. Pag. 187.
- 32) Personalhistorisk Tidsskrift. II. 1. 1886. Pag. 219—20.
- 33) Trap: Danmark. II. 1898. Pag. 723—26.
Richardt og Becker: Prospekter af danske Herregaarde. III.
Kunstakademiets Opmaalingsarbejder. 1. Danske Herreborge fra det 16. Aarhundrede. 1904. Spalte 35—42. Tavle 283—35.

Illustreret Tidende for ¹⁶/₁₁ 1862. Pag. 51—52.

Beckett: *Renaissancen og Kunstens Historie i Danmark*. 1896. Pag. 59—60.

Seyer Mahling Beyer: *En antiqvarisk og statistisk Topographie over Egitslefmagle Sogn og Vester-Flakkeberg Herreds Pastorater etc.* 1820. Pag. 137—63.

Burman-Becker: *Efterretninger om de gamle Borge i Danmark og Hertugdømmerne*. 1. Saml. 1830. Pag. 71—73.

34) *Danske Samlinger etc.* II. 5. 1876—77. Pag. 68—75.

Borreby-Arkivalierne. (Provinsarkivet).

35) *Dansk biografisk Leksikon*. 4. 1890. Pag. 132—33.
Friis: *Disciplene i Sorø Skole 1586—1623*. 1879. Pag. 8.

Personalhistorisk Tidsskrift. II. 1881. Pag. 133.

Danske Samlinger etc. II. 3. Pag. 16.

Danmarks Adels Aarvog. 1890. Pag. 179.

Afregningsbog. 1655—63. Fol. 17. (Rigsarkivet).

36) Borreby-Arkivalierne. *Jordebøger og Matrikulekstrakter 1652—1866*. (Provinsarkivet).

37) *Vester-Flakkebjerg Herredsbog*. Fol. 48—49. (Provinsarkivet).

38) *Jydske Register*. 1653. Fol. 146. (Rigsarkivet).

39) *Jydske Register*. 1655. Fol. 354. (Rigsarkivet).

40) *Samlinger til jydsk Historie og Topografi*. II. 1868—69. Pag. 5—6.

41) Borreby-Arkivalierne; *Jordebøger og Matrikulekstrakten 1652—1866*. (Provinsarkivet)

42) *Pontoppidan: Den danske Atlas*. 6. 1774. Pag. 270.

43) *Magleby-Kirkebog 1658—1726*. (Provinsarkivet).

44) Borreby-Arkivalierne; *Forpagtninger m. m.* (Provinsarkivet).

45) *Siællandsfars Landstings Skiøde-Protocoll 1672—80*. Nr. 6. Fol. 43—44. (Provinsarkivet).

- 46) Borreby-Arkivalierne; Adkomstdokumenter paa Borrebygaard og -gods. (Provinsarkivet). „Høyeste Rettes Dom Bog for Anno 1683“. Tom. II. Fol. 195 ff. (Rigsarkivet).
- 47) Pontoppidan: Den danske Atlas. 4. 1768. Pag. 619—20.
- 48) Trap: Danmark. 4. 1901. Pag. 591. Samlinger til jydsk Historie og Topograf. III. 1870—71. Pag. 298.
- 49) Dansk biografisk Leksikon. 4. 1890. Pag. 129—30.
- 50) Dansk biografisk Leksikon. 2. 1888. Pag. 543—45. Samlinger til den danske Medicinalhistorie. 1. 1835. Pag. 152—90.
- 51) Holberg: Dannemarkes Riges Historie. III. Pag. 690.
- 52) Danske Samlinger etc. II. 1. 1871—72. Pag. 203.
- 53) Sorbière: Relation d'un voyage en Angleterre. 1666. Pag. 148.
- 54) Voyages de Monconys. 1665. II. Pag. 135 ff.
- 55) Olaus Borrichius: Itinerarium .v. l. (Kgl. Bibliotek).
- 56) Thomas Bartholin: Epistolae medicinales. .v.l.
- 57) Rostgaard: Deliciæ poetarum danor. T. II. Pag. 461—66.
- 58) Anders Bording: Danske Mercurius. $\frac{1}{11}$ 1667.
- 59) Bering-Liisberg: Kunstammeret 1897. Pag. 86.
- 60) Afregninger XIV. (Rigsarkivet).
- 61) Kiøbenhaffn Slotts Inventarium. 1673. (Rigsarkivet).
- 62) Anders Bording: Danske Mercurius. $\frac{1}{5}$. 1668.
- 63) Resens haandskrevne Atlas, Grundtegning af København 1674.
- 64) Siellandske Tegnelser 1668—69. (Rigsarkivet).
- 65) Anders Bording: Danske Mercurius $\frac{1}{3}$ 1668.
- 66) Birket Smith: Johan Monrads Selvbiografi. 1888. Pag. 75—76.
- 67) Burrhi epistolæ ad Th. Bartholinum. 1669.

- 68) Major: Genius errans. 1669. Navnl. Kap. 16, 17 og 35.
69) Siellandske Tegnelser. 1668. (Rigsarkivet). Fol. 435.
70) Siellandske Tegnelser. 1669. (Rigsarkivet). Fol. 554.
71) Molbech: Uddrag af Biskop Jens Bircherøeds Dagbøger. 1846. Pag. 126—27.
72) Siellandsk Register 1670. Fol. 2—3. (Rigsarkivet).
73) Siellandske Tegnelser 1670. Fol. 306. (Rigsarkivet).
74) Siellandske Tegnelser 1670. Fol. 342. (Rigsarkivet).
75) Pontoppidan: Origines hafnienses. 1760. Pag. 371.
76) Anders Bording: Danske Mercurius $\frac{1}{10}$ 1670.
77) Anders Bording: Danske Mercurius $\frac{1}{2}$ 1673.
78) Siellandske Register. 1680. (Rigsarkivet). Fol. 393.
79) Vedlagt „Siell. Register“ 1679—80. (Rigsarkivet.)
80) Danske Samlinger ect. II. 5. 1876—77. Pag 38.
-

Kaspar Herbachs Billede er fremstillet efter et Maleri i Frederiksborgsamlingen, Borris efter et Kobberstik paa det kgl. Bibliothek.
